

خۆری ئیسلام

گۆڤارێکی رۆشنبیری زانستی ئیسلامی
وەرزییە وەزارەتی ئەوقاف و کاروباری ئیسلامی
هەرێمی کوردستانی عێراق دەری دەکات

15

سالّی چوارەم

ذي الحجة ١٤٢٢ کۆچی رەشەمێ ٢٧٠١ ی کوردی

شوباتی ٢٠٠٢ی زایینی

ناونیشان

هەولێر دیوانی وەزارەتی ئەوقاف و کاروباری ئیسلامی
بەرێوەبەرایەتی راگەیاندن
☎ ٢٢٣٠٩٤٤
٢٢٢٢٦٩٣

پیت چنین: کۆمپیوتەری وەزارەت نەخشەسازی: کۆمپیوتەری دەریا
فەرزی بەرگ: چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین/ هەولێر

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com
للكتب (كوردى , عربي , فارسي)

ناوەرۆک

وَلاَ تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا* إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَى أَنْ يَهْدِيَنِي رَبِّي لأَقْرَبَ مِنْ هَذَا رَشَدًا

صدق الله العظيم

(سورة الكهف/ ٢٣ - ٢٤)

هەرگیز مەڵێ من لە داهاتوو ئەم کارە ئەنجام دەدەم تەنها ئەگەر حەزو ئیرادەی خوای لەگەڵدا بێ، وە بیر لە یەزدانی میهرەبان بکەرەوە هەر کاتێ لەیادت چو و بڵێ خوایە هیدایەتم بدەیت بۆ رێگایەکی چاکتر

عن ابن عباس رضي ... ـه: أَنَّ ٱمْرَأَةً مِنْ جُهَيْنَةَ جَاءَتْ إِلَى ٱلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَتْ: ... أُمِّي نَذَرَتْ أَنْ تَحُجَّ، فَـ... تَحُجَّ حَتَّى مَاتَتْ، أَفَأَحُجُّ عَنْهَا؟ قَالَ: «نَعَمْ، حُجِّي عَنْهَا، أَرَأَيْتِ لَوْ كَانَ عَلَى أُمِّكِ دَيْنٌ، أَكُنْتِ قَاضِيَتَهُ؟ ٱقْضُوا ٱللَّهَ، فَٱللَّهُ أَحَقُّ بِٱلْوَفَاءِ» رَوَاهُ ٱلْبُخَارِيُّ.

سبل السلام ج٢/ ص٢٩٢

كـوری عـەباس(ر.خ) دەڵێـت ئـافرەتێك لـە(جوهەینـە) هاتـە خزمـەت پێغەمبەر(د.خ) گوتی دایکی من لەسەرخۆی (نەزر) کردبوو حەج بکات بەڵام حەجی نەکرد تاکو مرد. ئایا حەجی بۆ بکەم، فەرمووی بەڵێ حەجی بۆ بکە، ئایا تۆ نابینی ئەگەر قەرز لەسەر دایکت هەبێ ئەبێ بۆی بدەیتـەوە کەواتـە قەرزی خوا بدەوە چونکە خوا لەهەموو کەس زیاتر هەقی هەیە.

عَنِ ٱبْنِ ٱلزُّبَيْرِ رَضِيَ ٱللَّهُ عنهما قَالَ: «قَالَ رَسُولُ ٱللَّهِ ﷺ: «صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي هٰذَا أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ إِلَّا ٱلْمَسْجِدَ ٱلْحَرَامَ، وَصَلَاةٌ فِي ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ صَلَاةٍ فِي مَسْجِدِي هٰذَا بِمِائَةِ صَلَاةٍ». رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَصَحَّحَهُ ٱبْنُ حِبَّانَ.

سبل السلام ج٢/ ص٢٩٢

لەکوری زبیرەوە(ر.خ) دەڵێت پێغەمبەر(د.خ) فەرموویەتی (نوێژ لەمزگەوتی من باشترە لەهەزار نوێژی مزگەوتەکانی تر بەس مزگەوتی (حرام) نەبێت وە نوێژ لەمزگەوتی (حرام) باشترە لەمزگەوتی من لە سەد نوێژ.

﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ/ سورة الحجر-٩ ﴾

ئیمە خۆمان ئەم قورئانەمان ناردۆتە خوار هەر ئێمەشین دەیپارێزین

پەیامی

خۆری ئیسلام

سەرنووسەر

زۆر لە مێژە بەڵایەکی یەکجار گەورەو ئاڵۆز رووبەڕووی زمان و ئەدەب و فەرهەنگی کوردیمان بۆتەوە، کەخۆ بەکەمزانین و لەخۆ نائومێدیمانە لەبواری گوتاری رۆشنبیری ئایینیو پەروەردەیی گیانیو دەروونیو ئامۆژگاری بە زمان و نووسینی خۆمان و هەندێ جار دەستی راکێشاوە بۆ شێوازی نزاو پاڕانەوە لە پەروەردگارو شیکردنەوەی بنەماکانی قورئان و ئیسلام و باوەڕ، کارگەیشتە ئەوە وتاری هەینی بەزمانی کوردی جێگەی وتاری نوێژی هەینی نەگرێتەوە.

ئێستاش وا لەبەر چاوە، رۆژی رووناك و خۆری کورد لە مۆمێکی پرشنگدارو گەرمی بەخشدا لەسەر بەژن و باڵای کوردستان ئاوێزان بووە، پاشەڕۆژمان رۆشن و گەشەدارە بەبوژانەوەی زمان و وێژەو فەرهەنگی کوردیمان لەچوارچێوەی ئیسلام پەروەریو ئاییندارى هاوشانی گەلانی هاودین و هاوژین لەداوی ناحەزو نەیاران رزگاربووین و زانایان و وتاربێژان لەسەرانسەری مزگەوت و دوانگەو میحرابەوە ئەرکی خۆیان بەشێوەیەك ئەنجام دەدەن مایەی دڵخۆشییو مژدەبەخشی پاشەرۆژێکی روناکترو گەشاوەترە، وتاری ئایینیو ئامۆژگاری بۆنەکانی ئیسلامی ئەوەندە رەگی داکوتاوە لە خاکی کوردستاندا بەزریان و گەردەلول و گێژەڵوکە نانەوێو لەبن نایەو وشك نابێت، چونکە زانای کورد سەنگەری لەشاخەوە بۆ شارو لە چەکەوە بۆ قەڵەم و لەخوێندنەوە بۆ زمان گواستۆتەوە، زۆرمان دیمەنی ناشیرین و نامۆ لەبەر چاوە کە بۆ ئافەرین و دەردی گرانی نائومێدی هەوڵدەدرا کورد لە ئایین دوور بکەوێتەوە لە رێگەی دوورکەوتنەوەی زمانەکەی خۆی لە ئایینی (چونکە وتار لە دڵەوە دێت و زمان نوێنەرە)، بۆیە ئێمە لە رووی متمانەو باوەڕەوە داوا لەهەموو زاناو دانایەکی کورد دەکەین ئەزمونی کورد دەوڵەمەند بکەن، قورئانی پێ ئاشنا بکەن، شارەزای ئایینی بکەن، کەڵك لە گەنجینەی زمان و فەرهەنگی ئیسلامی وەربگرن بەهەستی ناسك و بیری قوڵ و قەڵەمی رەوان بەکوردیو بەکورتی خزمەت بەزمان و قورئان و ئایین بکەن و گۆڤاری خۆری ئیسلام سەرچاوەی زانیاری بێت بۆ نەوەی نوێو پاشەڕۆژ، خواش یارمان بێت.

ساتێك
لەسایەی قورئاندا

مامۆستا ئاری

﴿وَمَنْ تَزَكَّى فَإِنَّمَا يَتَزَكَّى لِنَفْسِهِ وإلى اللَّهِ الْمَصِيرُ﴾ (سورة فاطر/ ١٨) هەر کەس پاك بێت سوودی خۆیەتی.

ئەم ئایەتە پیرۆزە بەرزترین و جوانترین ئاماژەی تێدایە کە مرۆڤ خۆی پەروەردەو پالفتە دەکات و هەر کارێك لەم بارەوە کە ئەنجامی دەدا، سوودو قازانجی بۆ خۆیەتیو پاداشتی بۆ خۆی دەگەڕێتەوە، ڕەوشت و نەریتی کۆمەڵ هەمیشە بلاو دەبێەوە بۆ تاك و دەبێ مرۆڤ ئاگاداری دەوروبەری خۆی بێت بۆ ئەم مەبەستە ئەم نموونە دەگێرینەوە: منداڵێکی بێ باوك لەدەوروبەری شارێك دەژیاو پێ نەگەیشتبوو بۆ کاروباری ژیان. لەبەر ئەوە وازی لەخوێندن هێناو، لەسەرەتای ژیانییەوە بەڕۆژو بەشەو کاری کوڵ بارکردنی دەکرد لەشاردا ، بۆ ماوەیەك بڕێ پارەی دەستکەوت و بەو پارەیە ژنی هێناوبوو بەخاوەن ماڵ و منداڵ، بەلام هاوڕێی نەفس نزم و خراپەکار ڕێگەی شەڕیان فێرکردبوو لەچاکە دووریان خستبووەوە، هەرچی دەستدەکەوت لەکاری بەدرەفتاری سەرفی دەکرد.

خێزانەکەی کە ژن و دوو کورو سێ کچی هەبوو زۆر بەناخۆشیو هەژاری دەژیان و بۆ نانی شەو کەم دەست بوون، ڕۆژێك کورە گەورەکەی تووشی نەخۆشی بوو دەبوو نەشتەرگەری بۆ بکەن، لەبەر ئەوە پیاوەکە توانای کارکردنی نەبوو و سەرگەرمی بڕێ پارەبوو بۆ نەشتەرگەری کوڕەکەیو خەرجی منداڵەکانی، کابرا زۆر پەشۆکابوو و داماوبوو چاوەڕوان بوو بەیانی کوڕەکەی نەشتەرگەری بکرێ، هەموو خێزانەکە هەژاریو داماوی خۆیان لەبیر کردبوو لەبەر کوڕەکەیان باوکە لەماڵەوە هاتە دەرێو نەیدەزانی روو لەکوێ بکات، لەم کاتەدا تووشی هاوڕێیەکی منداڵی خۆی بوو پاش هەواڵ پرسین و چاك و چۆنی هاوڕێکەی داوای کرد پێکەوە لەمزگەوت نوێژەکەیان بکەن و پاش ئەوە خودا کارەکەیان ئاسان دەکات. لەمزگەوتدا ڕێکەوت پێش نوێژی مزگەوت کورتە باسێکی بۆ باوەڕداران خوێندەوەو لەناوەڕۆکی گوتارەکەیدا فەرموودەیەکی باس کرد کە پێغەمبەر بە (ابن عباس)ی فەرموو: ﴿**یاغلام احفظ الله یحفظك، احفظ الله تجده تجاهك اذا سألت فاسئل الله واذا استعنت فاستعن بالله واعلم ان الامة لو اجتمعت على ان ینفعوك بشيء لم ینفعوك الا بشيء قد کتبه الله لك، وان اجتمعوا على ان یضروك بشيء لم یضروك**

الا بشيء قد كتبه الله عليك، رفعت الاقلام وجفت الصحف﴾ (رواه ترمذي) پاش ئەم گوتارە بەسەرسوڕمانەوە هەستایە سەر پێ و لەشی و بەدەنی هەموو ئارەقەی کردبوو هەستی کرد، لەدەروونیدا جۆرێك متمانەو هێوری و ئارامی پەیدا بووەو خۆی تەسلیم بەخودا کردو هەستی کرد کە هەموو دونیا لەبەر دەستی ئەم پیاوەیەو هەر داواو نزایەك بکا خودا جێبەجێی دەکات، کابرا گەڕایەوە بۆ ماڵ، بەڵام بەرووی گەش و ئارام و متمانەی تەواو لەم کاتەدا لەدەرگای ماڵیان دراو یەکێك لەهاوڕێیانی پیاوەکە بوو و دیارییەکی بۆ هێنابوو تکای لێکرد کە وەری بگرێ، پاش نوێژی شێوان و گەلێ پاڕانەوە لەخودا بەدڵێکی ئارام چاوەڕوانی نەشتەرگەری کوڕەکەی دەکرد خودا بەکەرەمی خۆی بەسەرکەوتووی کۆتایی پێ هێناو، کوڕەکەی گەڕایەوە ماڵەوە.

ئەم ماڵە بەگەڕانەوەی خاوەن ماڵ بۆ لای خوداو رزگاربوونی لەهاوڕێی خراپ و بەدرەفتار خودا بەرەکەت و خێرو خۆشی رۆزی زیاتری بۆ ناردن و ژیانیان چاك بوو دەستی کرد بەپێگەیاندنی منداڵەکانی و پەروەردەیی ئیسلامی و ئایینی رێك و پێك و ئەم خێزانە لەهەژاری و کەم دەستی رزگاریان بوو و هەموویان وەك خێزانێکی بەختەوەر لەژێر دروشمی ئەم فەرمووده: (**خيركم من تعلم القرآن وعلمه**) دەژیان و هەرچی کێشە دەروونی و دەرەوە لەناو خێزان نەمابوو ئەم هەموو خێرو بێرو چاکەیە لەئایەتی قورئان دەستی ئەم خێزانە هەژارەکەوت: ﴿**إِنْ أَحْسَنتُمْ أَحْسَنتُمْ لأَنفُسِكُمْ**﴾ (**سورة الاسراء/ ٧**).

تەجرید و تەئویل لە دەقی قورئاندا

٢ لە ٣

ن: ئەكرەم عەنەبی

مێژوو و هۆكارەكانی تەشخیس لەدەقەكانی پێش قورئاندا

لەبەشی یەكەمدا لەهەردوو بەشی چەمكی تەجریدو تەئویل و پەیوەندییان لەگەڵ گوتاری گەردوونیو مێژوویی دەقی پیرۆزی قورئاندا دواین و پەیوەندی هاوڕێكی تەجریدو گوتاری گەردوونیو، دەستنیشان كردن (تشخیص)و گوتاری مێژووییمان خستە روو. لەو پرۆسەیەش دواین كە دەقی موجەرەدی پێ دەخوێندرێتەوە.

بێگومان دەق و دیاردەو رووداوە موجەرەدەكان كات و شوێن (شوێنكات- زمكان) كاڵیان ناكاتەوە، بەپێچەوانەشەوە دەق و دیاردەو رووداوە دەستنیشان كراوەكان شوێنكات لەبیریان دەباتەوەو دەبنە مێژوو. هەر ئەو رووداوەی بەر لە چەندین سەدە بۆتە موعجیزە پەرجو- یەكی دیارو هەستپێكراو، ئەمڕۆ تەنانەت شوێنەوارەكانیشیان نەماوە. هەر بۆیەش یەكێك لە سیما هەرە دیارەكانی ئایینەكانی پێش ئیسلام و كتێبەكانی پێش قورئان-بەزۆری- بە بەڵگەی دەستنیشانكراو دەقی دەستنیشانكراو چنرابوون كە دەكرێ ئەم دەستنیشان بوونەشیان بووبێتە مایەی قۆناغ بەندی بوونیان، چونكە گشت ئایینەكانی پێش ئیسلام بەهاتنی ئایینی پاش خۆیان سەردەمیان بەسەر دەچێت و ئیدی تەنانەت دەقەكانیشیان لەنێو تەونەكانی زەمەندا كاڵ دەبێتەوەو بەجێ دەمێنێ.

بەڕای من هۆكاری سەرەكیو جەوهەری بەجێمانی دەق و گوتارەكانی پێش ئیسلام نەبوون یاخود كەمی دەقی موجەرەدو گەردوونی بووە لە كتێبەكانی ئەواندا، تەنانەت باس و دیاردە موجەرەدەكانیش هەر بە دەستنیشانكراوی خراونەتە روو، بەشێوەیەكی كە لەبیركردنەوەو عەقڵی مرۆڤی سادەو ساویلكەشدا هەر دیارو ئاشكرابوون، گەر لە باسێكی موجەرەدی وەك هۆكاری هاتنە سەر زەوی مرۆڤ لە بەهەشتەوە وردبینەوە، ئەوا لە رواڵەتدا زۆر بە سادەییو دەستنیشانكراوی بەردیدەمان دەكەوێت، هەتا بەرەو سەرەتای وەحیش بگەڕێینەوە (چ لەلایەن خوداو چ لەلایەن مرۆڤیشەوە) دەستنیشانكراوی زیاترمان بەرچاو دەكەوێت، دەكرێ گرنگترین دەستنیشانكراوییەكانی ئایین لە پەرجو (موعجیزە)دا ببینین، لە راستیشدا پەرجو ئەو بەڵگە روون و ئاشكرایەیە، كە لە ئایینەكانی بەر لە ئیسلامدا لەهەموو كات و شوێنێكدا ئامادەییەكی بەرچاوو دەست و بردی هەبووە، هەر لەسەردەمی ئادەم (د.خ) و لەبەهەشتدا بە روونی بەرچاو دەكەوێت، كاتێك خودا پێیان دەفەرموێت لەو درەختە نزیك مەبنەوەو بەرەكەی مەخۆن، لێرەدا گوێڕایەڵی خودا تەنیا لەنەخواردنی بەری درەختێكدا بووە، كە دەستنیشانكراوی مادی بووەو رۆژانە بینیویانەو دۆستایەتیو

شوێن و کات دیاردەو ڕووداوە موجەرەدەکان کاڵ ناکاتەوە

دراوسێیەتییەیان کردووە بوونی باوەڕو گوێڕایەڵی کردنی وەك (غەیب و ئاخیرەت و بەهەشت و جەهەننەم و نوێژو... هتد) لە ئارادا نەبووە. لەکاتێکدا لە ئایینەکانی دواتردا بەتایبەتی ئیسلام ئەو مەسەلە ماددیانە وجودی نەما: پاشانیش نیشانەی رازیبوونی خودا لە کوڕەکانی ئادەم زۆر دەستنیشان کراوو مادی بوو، بەو پێیە قوربانی لە شوێنێك دادەنرێت و خودا هەر کامیانی قبوڵ کرد بۆ خۆی دەبات، ئەگەرنا دەیگێڕێتەوە، تەنانەت ناردنی فریشتە ئاگادارکەرەوەکان بۆ سەر زەوی تا سەردەمی حەزرەتی ئیبراهیم (د.خ) هێندە بڵاوبوو، کە قەومەکەی نوح (د.خ) باوەڕیان نەدەکرد خودا لە ڕێگەی مرۆڤەوە پەیوەندی بە مرۆڤەوە بکات و دەیانوت: ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ/ سورة المؤمنين-٢٤﴾[1]

گەر لە موعجیزە دیارو دەستنیشانکراوە بێ شومارو زۆرەکانی مێژووی ئایینەکان وردبینەوەو بمانەوێ بیانخەینەڕوو، ئەوا بە چەند سەد لاپەڕەیەکیش کۆتایی نایەت، بەڵام خوداو موعجیزە ئامادەییەکی ڕاستەوخۆو دەستوبردیان لە ئاراستەکردن و ڕاستکردنەوەو بڕینەوەی گومانی خوا پەرستان و لەناوبردن و سزادانی بێ باوەڕەکاندا هەبووە. لەکاتێکدا لە ئایینی ئیسلامداو بەتایبەتی پاش مردنی پێغەمبەر (د.خ) ئەو ئامادەییە ڕاستەوخۆیە کەمتر بەرچاو دەکەوێت، لەناوبردنی خێڵی نوح و عادو سەمودو... هتد لە سزا ئامادەکانی خودای گەورەن و هەمووان بەچاوی خۆیان دیویانە، موعجیزە گەورەکانی ئیبراهیم و موساو عیساو عوزێرو سولەیمانیش لە دیارترین ئاراستەکردنەکانی خودان، تەنانەت کاتێك حەزرەتی ئیبراهیم داوا لە خودا دەکات، کە چۆنیەتی زیندوو کردنەوەی پیشان بدات بەشێوەیەکی زۆر دیار خودا پێی دەفەرموێت، کە چوار باڵندەی جۆراو جۆر ماڵی بکاو پاشان هەنجن هەنجنیان بکەو تێکەڵاوی یەکتریان بکەو هەر بەشێکیان لەسەر کێوێك دابنێ و پاشان بانگیان بکە، هەریەکەیان بە زیندووی دێنەوە بۆ لات[2]. بڵێی چ موعجیزەیەك لەوە گەورەتر بووبێت، کە خوا عەسایەکی دەستی موسا بکاتە مارو دەستێکی ئاسایی بکاتە دەستێکی درەوشاوە، یاخود زیندووکردنەوەکانی حەزرەتی مەسیح و پاشان ئەو گومانەی لای حەزرەتی عوزێرو ئەسحابی کەهف دروست بوو، کە خودا بۆ ڕەواندنەوەیان حەزرەتی عوزێری سەد ساڵ مراندو[3] ئەسحابی کەهفیشی ٣٠٠ ساڵ خەواندو پاشان زیندووی کردنەوە[4]. بەدرێژایی سەردەمەکانیش سزاکان ئامادەییان هەبووە، ئیدی هەر لە قبوڵنەکردنی قوربانییەکەی قابیل و لافاوی سەردەمی نوح و لەناوبردنی خێڵەکانەوە تا فیرعەون و نەخۆشییە یەك لەدوای یەکەکانی ئیسرائیلیەکانەوە درێژ دەبێتەوە.

دەکرێ گرنگترین هۆکاری دەستنیشان بوونی دەق و موعجیزەکانی پێش ئیسلام بۆ سادەیی خەڵك و فراوان نەبوونی هزرو تواناکانی بیرکردنەوەی زۆرینەی خەڵك بەتایبەتیش لە مەسەلە نادیارەکانی ئاییندا بگێڕینەوە، چونکە بێ گومان هزری مرۆیی و توانا تەکنۆلۆژی و ژیارییەکان لەسەر دەمە جیاجیاکانی ژیانی مرۆییدا گەشەیان کردووەو پێشکەوتنەکان هەر لە

سەرەتاوە لە دەستی مرۆڤدا نەبووە. هەر ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی ئاسۆی بیرکردنەوەی گەلێ تەسک بێت، تەنانەت لە ئایینی ئیسلامیشدا ئەو وتانەی کە ئاماژە بە (چین) دەکات وەک دوورترین شوێنی دونیا (اطلب العلم ولو بالصين) لەو ئاسۆیەوە سەرچاوە دەگرێت ئەگەر نا (چین) دوورترین جێگەی دونیا نەبووە، یاخود جیهانبینی کەسێکی سەردەمی گوندی مەدینەو ئەو ژیارە سەرەتاییەی ئەو کاتە سەبارەت بەبەهەشت و کۆشک و تەلارەکانی زۆر جیاواز دەبێت لە جیهانبینی موسڵمانێکی خەڵکی- واشنتن-ی سەردەمی تەکنۆلۆژیا.

بەهەر حاڵ لێرەدا باس لەوەیە کە هزرو جیهانبینیو تواناکانی مرۆڤ کۆدێتا-انقلاب-ی نییەو لەپڕ نایەتە ئارا، هەروەک چۆن لە پڕیش ئاوا نابێت، بەڵکو بە پلە پلەو لە ئەنجامی تێپەڕینی کات و ئەزموونەکان کەلەکە دەبێت. دەکرێ سادەیی هزریو کەمی توانا ژیارییەکان بەخەسڵەت و سیمایەکی مرۆڤی جاران بزانین و لەوەش دڵنیاین کە خودا بەزمان و داب و نەریت و ئاستی هەر نەتەوەیەک پێغەمبەریان بۆ رەوانە دەکات[5]، هەر بەمەش ئیدی موعجیزەو تەنانەت دەقەکانیش پابەند دەبن بەو نەتەوەو هۆزەوەو لەئاستی جیهانبینیو هوشیاری ئەواندا دەبێت. ئەو خەسڵەتە گەورەیەش کە لە سادەیی خەڵکدا دەردەکەوێت نەتوانینی برواکردن بووە بەنەبیراوە دەستنیشان نەکراوە موجەڕەدەکان. هەر بۆیە لە سەردەمی نوحدا دەکرێ هێندە سادەیی بووبێتە مایەی بڕوا نەهێنان بە نوح ئەوەندە ملهوڕیو کوفر مایەی لادانی ئەوان نەبووبێت. تەنانەت ئەم

دەکرێ گرنگترین دەست نیشانکراوییەکانی ئایین لەپەرجودا ببینین

سادەییە ئەوەندە بەرفراوان بووە خودی پێغەمبەرو رابەرە خوانەناسەکانیشی گرتۆتەوەو[6] گومانیان هەبووەو داوای موعجیزەی دیاریان کردووە، لەکاتێکدا لەنێو موسڵمانەکاندا ئەم گومانە کەمتر وروژێنراوە، تەنانەت لەکاتی میعراجدا کە موعجیزەیەکی نا دیاری غەیبییە بە ئەبوبەکر (خوا لێی خۆش بێ) یان وت: محەممەد (د.خ) وا دەڵێ بەبێ دوودڵی وتی: راست دەکات، یاخود گەورەیەکی وەک حەزرەتی عەلی دەڵێت: (گەر خوداش ببینم لەوە زیاتر ئیمانم زیاد ناکات). سادەیی لە حەزرەتی موسادا گەیشتە ئەو رادەیەی کە داوای لەخودا کرد خۆی پێشان بدات و تا گەڕایەوە لای نەتەوەکەشی خودایەکیان بۆ خۆیان دروست کردبوو دەستیان کردبووە پەرستنی، دەکرێ گشت پەرستنەکانی ئەستێرەو بت و گیاندارەکان بەم هزرە سادەیە بدەینە قەڵەم.

موعجیزەی پێغەمبەران هێند دەستنیشان کراوبوون تا لە سەردەمی سولەیماندا گەیشتە زاڵبوون بەسەر (با)و لە حەزرەتی مەسیحیشدا گەیشتە زیندووکردنەوەی مردوو، ئیدی هێندە سادە بوونەوە تا خەڵکیو مرۆڤ لە بڕی سوود لێ وەرگرتن زەرەریان لێ کردن و مەسیحیان کردە خوداو کوڕی خودا، ئاخر ئەو کارانەی مەسیح و موساو سولەیمان دەیان کرد هەر لە کاری خودا دەچوون و دوور بوون لەکاری مرۆڤ. بەهەر حاڵ باس لە سوودو زیانی موعجیزەکان ناکەین، ئەوەندەی کە باس لە دیارو دەستنیشانکراوی موعجیزەکان دەکەین و گرنگترین هۆکاری ئەم دەستنیشان بوونەش

داوای عەقڵ و هزرو جیهانبینی سادەی مرۆڤەکانی پێش ئیسلام بوو، هەر ئەم سادەییەش لە هزرو چەمکدا بە چەند جۆرێك لە دەقەکانی پێش قورئاندا وەك –تەورات و ئینجیل وئاڤێستا[7]–دا رەنگی دایەوە:–

جۆری یەکەم: وەك گوترا رادەی هزریو تەکنەلۆژی مرۆڤەکانی پێشوو لە ئاستێکی نزمدا بوو، هەروەها پێغەمبەرو رابەرێکیش بۆ هەر گەل و نەتەوەیەك هاتبێت هەر لەو ئاست و رادەیەدا بووە لە رووی مرۆڤییەوە، هەر بۆیە خوداش بە رەچاو کردنی ئەو ئاستەو لەلایەکی دیکەوە بەپابەند بوونی دەقەکانی پێشووەوە بەکات و شوێن و نەتەوەی دیاریکراوەو، پێکهاتەو چنینی دەقەکانیش دیاری کراوەو بەمەش دەقەکان هێندە

سادەیی هزری و کەمی توانا ژیارییەکان خەسڵەت و سیمای مرۆڤی جاران بووە

سادەیی و دەستنیشانکراوییان پێوە دیارە ئەوەندە تەجریدو داڕنراوییان تێدا بەر چاو ناکەوێت، بە وردبوونەوە لە دەقە پیرۆزەکانی پێشوو دەتوانین ئەو راستییە بزانین، بۆ نموونە لە (سفرتکوین)ی تەوراتدا هێندە بە دەستنیشانکراوی لە دروستکردنی گەردوون دواوە، کە بوارێك بۆ تەجریدی ئەو دەقاتە لە بۆتەو سیاقە مێژووییەکەی نەماوەتەوە، هەروەها سەفەرو باسەکانی ئینجیل و رێنمایی و وتەکانی نێو ئاڤێستاش تەنیا لە سیاقە مێژووییەکەی خۆیدا دەخوێندرێتەوەو ئەگەرنا جیاوازییەکی ئەو تۆ لە نێوان ئەو دەقانەو دەقی سادەی مێژوویدا بەرچاو ناکەوێت. تەنانەت ئەم دەستنیشان کراویە هەندێ جار هێندە ئامادەیە کە دەقەکان تەنیا لە شایەتێکی مێژوویی دەچن و رەگەزو بنەماڵەی باس لێکراوەکانیش دەخەنە روو، هەروەك ئەوەی خودی سەرکردەو پاشاکان مێژووییەیان نووسیبێتەوە نەوەك دەقێکی پیرۆزی ئاراستەکەر کە کاری گەلێك لەم مەسەلەیە گەورەترە، من لەم جۆرە پێکهاتە سادەو دەستنیشانکراوەدا جگە لە رەچاوکردنی رادەی هزری مرۆڤ لەلایەن خوداوە هیچ تەفسیرێکی دیکە شك نابەم. بەراستی ئەم رەچاوکردنەش بۆ کاتی خۆی یەکێکی دیکەیە لە نیعمەتەکانی خودا بۆ مرۆڤەکانی کەبۆتە مایەی رەواندنەوەی گومان و دوودڵییەکان، ئەگەرنا زۆرینەی زۆری مرۆڤ بەو هزرە سادەیە توانای پێگەیشتن و قبول کردنی ئەو ئایەتە قوڵ و موجەرەدو نادیارانەیان نییە کە لە دەقێکی پیرۆزی وەك قورئاندا هەن.

جۆری دووەم: لە قورئانی پیرۆزو سەرچاوە ئیسلامییەکاندا بەئاشکرا باس لەو گۆڕانانە دەکرێت کەبەسەر کتێبە پیرۆزەکانی پێش قورئاندا هاتووە[8]. ئەم راستییە هەرگیز ناتواندرێت چاوپۆشی لێ بکرێت. بەلام لە راستیدا ئەم دیاریدەیە هەمیشە لەبێ باوەڕی و بەپاڵنەرێکی سلبی و نێگەتیڤی و دوژمنکاری ئەنجام نەدراوە، واتە هەمیشە شوێنکەوتووی دوژمنەکانی کتێبی پیرۆز نەیانویستووە کە کتێبی پیرۆز بشێوێنن، بەڵکو دەکرێ قووڵتر لەو مەسەلەیە بکۆڵینەوەو پەی بەو شاراوەیە بەرین کەلە پێشەوە باسمان کرد.

بێگومان بەهۆی سادەیی هزرو مرۆڤ و پابەندبوونی دەقەکان بەشوێنکاتەوەو سادەیی و دەستنیشانکراوی لە دەقەکاندا هەبووە. هەر بۆیە لەگەڵ تێپەڕینی کاتداو بەگۆڕانی شوێن و مرۆڤ ئیدی پێویستی دەستکاری کردن هاتۆتە ئارا، پێویستییەك کە زۆرجار حەزو ئارەزوو مەرامە کەسییەکانی تێکەڵاو کراوە.

دەتوانین بڵێین دەستکاری کردنی ئەم دەقانەش چەندین هۆکاری هەبووە کە گرنگترینیان

پابەندبوونی خودی دەقەکان بووە بەشوێنکاتی دیاریکراوی تێپەڕیوەوەو پاشان سادەیی‌و دەستنیشانکراوی دەقەکان، چونکە گەر ناوێکی سەردەمی ئێمە بۆ خۆمان ئاشنا بێت، ئەوا بۆ سەردەمەکانی پاش ئێمە نامۆ دەبێت و تەنانەت ماناکانیش کاڵدەبنەوە یاخود بەیەکجاری ون دەبن، هەر ئەمەش بووە هۆی لادانی ئەو دەقانەو زیادکرنی دەقی‌دیکەی تایبەت بە شوێنکاتێکی دیکەی ئامادەو بەم شێوە چەندین جۆری دەقی پیرۆز هاتۆتە ئارا. لەلایەکی دیکەوە تێکەڵاو بوونی گوتەی پێغەمبەرو رابەرە ئایینییەکان بەدەقی پیرۆز (ئیدی بەهەر مەرامێك بووبێت)و جیا کردنەوەیان هۆکارێکی گەلێك گرنگی دیکەی ساردبوونەوەو دەستنیشان بوونی دەقەکانە. چونکە رابەرێك دەکرێ قسەو گوتەیەك تەنیا بۆبارێکی تایبەت کردبێت و هەموو کات و بارێکی دیکە تەنانەت خۆشی بەگونجاوی نەزانێت، بەڵام بەتێکەڵاوبوونی بەکتێبی پیرۆز ئیدی بۆهەتا هەتایە دەمێنێتەوەو دەبێتە بەشێکی کتێبی پیرۆز، بێگومان هەمیشە گوتەی خودا جودایە لە گوتەو قسەی پێغەمبەرو رابەرەکان و هەر بەمەش گۆڕانێکی بەرەو مێژووی چوون بەسەر دەقە پیرۆزەکاندا دێت. جگە لەوەش کە مەرج نییە رابەرەکان یاخود هەموو ئەو وتار خوێن و گوتەبێژانەش لە دڵ و دەروونێکی پاکەوە قسەیان کردبێت و رەنگە بیرو قسەی پێچەوانەشیان تێکەڵاو بە دەقی پیرۆز کردبێ، یاخود جۆرەکانی گوتاری ئەوان هەمیشە لەیەکترەوە نزیك بووبن، بەم شێوەیەش دەقی پیرۆز دەبێتە چنراوێك لە گوتاری خودایی‌و رابەرە ئایینی‌و تەنانەت دوژمنەکانی دەقی پیرۆزو، مەحاڵ دەبێت لە یەکدی جودا کرێنەوەو سادەیی‌و دەستنیشانکراوی دەبێتە مۆرکێکی هەرە دیاری دەقەکان.

زمان هەمیشە لەگۆڕانی بەرەو ئاسان بووندایە

جۆری سێیەم: لەبەرەوپێشچوونی زماندا چەندین راستی‌و سەلمێندراوی زانستی هەیە، ئەوەی لێرەدا سوودی دەبێت دوو راستییە کە یەکەمیان: (زمان هەمیشە لە گۆڕاندایە)و دووەمیان: (هەمیشە گۆڕانی زمان بەرەو ئاسانبوونە). بەم پێیەش هەمیشە زمانەکان دەگۆڕێن و زمانە کۆنەکانیش لەزمانە نوێیەکان ئاڵۆزترن، ئاڵۆزی زمان دیاردەیەکە دەبێتە مایەی سادەیی چەمکەکان. بەو واتایەی هەتا زمان ئاڵۆزتربێت ئەوا چەمکەکان دەستنیشانکراوتر دەبن و لە داڕنین و تەجرید دوور دەکەونەوە، بۆنموونە کاتێك بۆنانی بەیانی بەرچایی‌و بۆ نیوەڕۆ فراوین و بۆ ئێوارە شام بەکاردێت بەئاڵۆزی گۆ دەکرێن، چونکە ناکرێت لەشوێنی یەکتری بەکاربهێنرێن، واتە کاتێك رستەیەکی وەك (بەرچاییم خوارد) دەبینین بەئاسانی کات و چۆنییەتی‌و جۆری خواردنەکە دەستنیشان دەکرێت، بەڵام رستەیەکی وەك (نانم خوارد) موجەڕەدتر دێتە بەرچاو لەوەی پێشوو.

زمانەکانی پێشوو (بەپێی راستییە زمانییەکان) لە جۆری یەکەم بوون، واتە چەمکەکان دەستنیشانکراوتر بوون و کەمتر بواری تەجرید ماوەتەوە. هەر بەم پێیەش و بەهۆی سەردەمی دەقەکانەوە کە تەورات (٣) هەزار ساڵێك و ئاڤێستا (٢٦٠٠) ساڵێك و ئینجیل (٢٠٠٠) ساڵێك پێش ئێستا نووسراونەتەوە، ئەوا هەمیشە دەقەکانیان دەکەونەوە ژێر ئەو سەلمێندراوە زمانییەوە کە

زمانـەكانیان زیـاتر توانـای دەستنیشـانكردنی چەمكەكانیان هەبووە وەك لە دەقی پیرۆزی قورئان كە زۆر دواترە. ئەم راستییە زمانییە ئەو گریمانەیە دەقەكانی دیكەدا لەبری تەئویل دەستكاری كردن و گۆڕان هاتۆتە ئارا. بێگومان مرۆڤ هەر بەسروشتی حەز بە سادەییو دیاری كردن و تەشخیسی چەمك و شتەكان دەكات و ئەوا خەسڵەتێكی مرۆڤە، هەر بۆیەش موسڵمانەكانیش لەم خەسڵەتە بەدەرنین. ئەمەش بەرەچاوكردنی

لەزمانەكانی پێشوو، چەمكەكان دەستنیشانكراوتر بوون و كەمتریش بوار بۆ تەجوید ماوەتەوە

بەراست دەسەلمێنێت كە لەنێو بۆتەو پێكهاتەكانی زماندا دەقەكانی پێش قورئان تارادەیەكی زۆر دیلی دەستی دەستنیشـانكردن و دیـاریو ئاشكرایین و بوارێكی گەڵ كەم بۆتەجریدو لەوێشەوە بۆ تەئویل ماوەتەوە، چونكە وەك لەسەرەتاوە گوتمان تەجریدو تەئویل تەواوكەری یەكدین و تەجریدە دەبێتە مایەی تەئویل ئەگەرنا خودی تەئویل و دیاردەیەكی خۆرسك نییەو بەبێ بوونی تەجرید نایەتە ئارا. هەربۆیەشە لە جۆرو گۆڕان و پێشكەوتنە هزریو تەكنەلۆژییەكان هەر ئەم خەسڵەتەش سادەكردنەوەو دیاری كردنی لە مێژوو و كولتوری ئیسلامیدا سەبارەت بە دەقەكان هێناوەتە ئارا، بەڵام چۆنیەتیو جۆری دەستنیشانكردنەكان جیاوازن لە چۆنیەتیو جۆری دەستنیشانكردنەكان لە كولتورو دەقەكانی پێش قورئاندا (بەپشتیوانی خودا لە داهاتوودا لێی دەدوێین).

پەراوێز:

١. المؤمنون/٢٤.

٢. سەیری ئایەتی (٢٦٠)ی سورەتی (البقرة) بكە.

٣. سەیری ئایەتی (٢٥٩)ی هەمان سورەت بكە.

٤. سورەتی (الكهف) ئایەتی ٢٥ بێگومان هەموو ئەم نموونانەو چەندین نموونەی دیكەش لە قورئانی پیرۆزدا باس كراون، بەڵام لەبەر كەمی ماوەو شوێن ناكرێ هەموو نموونەكان بخەینە روو.

٥. بڕوانە ئایەتی ٤ی سورەتی (ابراهیم).

٦. لەو كاتەدا كە حەزرەتی ئیبراهیم داوای چۆنیەتی زیندووكردنەوەی لەخودا كرد، یاخود حەزرەتی عوزێر كە گومانی لەچۆنیەتی زیندووبوونەوە كردو ئەسحابی كەهفیش چۆنیەتی سەرخستنی موسڵمانان بەسەر كافراندا.

٧. لێرەدا لەو كێشەیە نادوێین كە ئایا ئاڤێستاو زەردەشت، كتێب و پێغەمبەری خودان، خوێنەری بەڕێز دەتوانێت بگەڕێتەوە بۆ باسی (زەردەشت و ئاڤێستا- دێڕێكی شیكاری رەخنەیی- ئەكرەم عەنەبی، گۆڤاری ژیار ژمارە ٦، ٨ چونكە لەوێدا بە درێژیو بە بەڵگە لەو كێشەیە دواوین.

٨. بڕوانە سورەتی (النساء) ئایەتی ٤٦ هەروەها سورەتی (المائدة) ئایەتی ١٣، ١٤ هەروەها سورەتی (البقرة) ئایەتی ٧٥.

مەككی و مەدەنی لە قورئانی پیرۆزدا

خوزان عەبدولوەهاب

ئەم قورئانە مەزنە لە ماوەی ٢٣)ساڵ بۆ سەر سەرورمان محەممەد(د.خ) دابەزیووە، لەكاتێكدا ئەم مرۆڤە مەڵكەوتووە

بێت و مەدەنیش بۆ مەدینەییەكان. كەواتە پێوەر لێرەدا پێوەری كەسێتییە. بەو واتایەی رووی گوتارەكە لە كێیە. لەلای زانایان تەواوترینی ئەم

نەخوێندەواریش بوو ئەمەش ماوەی پێغەمبەرایەتییەكەیەی، كە (١٣) ساڵ لە مەككەو (١٠) ساڵیش لە مەدینەی گوزەراندووە. لەهەردوو ماوەو سەردەمیشدا قورئانی پیرۆز بەشێوەیەكی پچرپچرو بەدوای یەكدیدا نەهاتووە، واتە هەرجارەی چەند ئایەتێك هاتۆتە خوارەوە.

زانایانی ئاینیش تێبینی ئەوەیان كردووە، كە ئایەتەكانی مەككە لەناوەرۆك و شێوازدا لە ئایەتەكانی مەدینە جیاوازن. هەر لەم پێودانگەشەوە قورئانیان بەسەر مەككی و مەدەنی دابەش كردووەو خۆشیان لەسێ دەستەدا دۆزیوەتەوە:

یەكەم: مەككی، ئەو ئایەتانە دەگرێتەوە كە لە پێش كۆچكردنی پێغەمبەر (د.خ) دابەزیون، بەڵام مەدەنی ئەو ئایەتانەن، كە لە دوای كۆچكردن هاتوونەتە خوارەوە. جا لە مەدینە بێ یا لەمەككە یاخود لە رێگای نێوان هەردوو شارەكە یا لەكاتی یەكێ لەغەزاكان دابەزی بێت. پێوەریش لەم بۆچوونەدا كاتە.

دووەم: مەككی، ئەو ئایەتانەن كە لەمەككە دابەزیون جا چ بەر لە كۆچ بێ یان دوای كۆچ، مەدەنیش ئەوانەن كە لە مەدینەدا هاتوونەتە خوارەوە. لێرەشدا شوێن بەپێوەر داندراوە.

سێیەم: مەككی، ئەو ئایەتانە دەگرێتەوە كە رووی دەمی گوتارەكەی ئاراستەی خەڵكی مەككە

سێ بۆچوونەش: یەكەمیانە، كەكاتی كردۆتە پێوەر. لەبەر ئەوەی دووەمیان، كەشوێن بەپێوەر دادەنێت، ئەوەمان بۆ دێنێتە پێشەوە، كە قورئان بەم شێوە دابەش كردن و بۆچوونی دیكە هەڵبگرێت، وەك قورئان لە سەفەرو قورئان لە غەزاكان و... هتد. هەروەها دابەشكردنی قورئان لەسەر بنچینەی وتار ئاراستەكردنیش، لەگەڵ ئەو ئامانجەی، كە قورئان لەپێناویدا دابەزیووە یەك ناگرێتەوە. چونكە قورئان دەستوورێكی ئاینی گەردوونییەو بۆ سەرجەم خەڵك هاتۆتە خوارەوە. لەزۆر لە ئایەتەكاندا دەبینین، كە گوتارەكە ئاراستەی سەرجەم مرۆڤایەتی كراوە، نەوەك تەنیا خەڵكی مەككەو مەدینە.

ئایەتەكانی قورئانی پیرۆز بەشێوەیەكی پچڕ پچڕ بۆ سەرورمان محەممەد (د.خ) لەماوەی پێغەمبەرایەتییەكەی لە مەككەو مەدینەو هەموو ئەو شوێنانەی بۆی چووە یان پێیدا تێپەڕ بووە دادەبەزی. ئیدی هەندێك لە هاوەڵ و یارانی پێغەمبەر لە زاری پیرۆزییەوە بەپێی مێژووی دابەزینی ئایەتەكان، ئایەتەكانیان دەنووسییەوە، پێغەمبەریش (د.خ) هەموو ساڵێك لە رەمەزاندا ئایەتەكانی كە لەم ساڵەدا هاتبوونە خوارەوە بۆی رێكدەخستن، هەڵبەتە ئەوەش لەرێگای سروش (وحی)ەوە، واتە رێكخستنەكە لە خواوە بوو بەگەیاندنی جوبرائیل سەلامی خوای لەسەر بێت،

لەلایەن زانایان تەواوترین بۆچوون سەبارەت مەککی و مەدەنی ئەوەیە کات بە پێوەر دادەنێت

کە لەمانگی رەمەزانی هەموو ساڵێك بۆ ئەو مەبەستە دەهاتە لای پێشەوامان محەممەد(د.خ). کاتێکیش پێغەمبەر(د.خ) دوا ساڵی تەمەنی تێپەڕ دەکرد، ئەوەبوو جوبرائیل گشت ئایەتەکانی قورئانی پیرۆزی بۆ رێکخست و، سەرجەم قورئان بەشێوەیەکی رێك و پێك لەزاری جوبرائیلەوە بەبناگوێی پێغەمبەردا خوێند. ئیدی بەم جۆرە قورئان ئەم شێوەیەی کە ئێستا لەبەر دەستماندایەو باوە بەخۆوەی بینی.

دەبینین لەسەر ئەم رێکخستنە ئاسمانییە ئایەتەکانی مەککەو مەدینە لەزۆربەی سورەتەکاندا بەیەکەوە هاتوون. ئەوەش دەبینین کە هەندێ لە سورەتەکان ئایەتە مەککییەکانی لە مەدەنییەکان زیاترە، یاخود بەپێچەوانەوە. زانایانیش لەسەر ئەم بنەمایە (زۆری ئایەتەکان) ناوی مەککە یان مەدینەیان بەسەر سورەتەکاندا بریووە. بەواتای ئەگەر ئایەتەکانی مەککەی زیاتر بێت، ئەوە ناوی مەککییان لێناوە، سورەتێکیش زۆربەی ئایەتەکانی مەدەنی بێت بەمەدەنی ناویان بردووە، ئەمەش بێ لەبەر چاوگرتنی ئەو کەمە ئایەتانەی لە رووی دابەزینەوە لە زۆرینەی ئایەتەکانی سورەتەکە جیاوازن.

لەبەر ئەوە زانایان لەبەرایی هەر سورەتێك لە قورئاندا بۆ ئەو بڕە ئایەتانەی لە زۆرینەی ئایەتەکان لە رووی دابەزینەوە جیاوازن دەینووسن، بۆ نموونە (سورەتی (البقرة) مەدەنییە تەنیا ئەو ئایەت و ئەو ئایەت و ئەو ئایەتە نەبێ). هەندێك سورەتیش هەیە سەرجەم ئایەتەکانی بەیەکەوە دابەزیووە، وەك سورەتی (الانعام) یان زۆربەی سورەتە کورتەکان، کە ئەو کاتە دیارە مەککیە یان مەدەنی.

زانایانیش تێبینی جیاوازی نێوان مەککی و مەدەنیان، کە لەبابەت و شێوازدا لێك جیادەبنەوە کردووە. بۆ ئەوەی ئەم جیاوازیانەش دەربخەین پێویستە شرۆڤەی دوو خاڵ بکەین:

یەکەم شتیش دەبێ باری دەروونی پێغەمبەر(د.خ) لە مەککەو مەدینە بزانین. دووەمیش: بەبارو دۆخی ژینگەو دەوروبەر، ژینگەی مەککەو ژینگەی مەدینە لەسەردەمی دابەزینی قورئان ئاشنا بین.

لەباری دەروونییەوە پێغەمبەر (د.خ) لە مەککەدا دڵەڕاوکێی پێوە دیاربوو، لەبەر ئەوەی سەروەرمان داوای پەیڕەوی کردنی ئایینێکی تازەی دەکردو، عەرەبەکانیش زۆر بەتوندی رووبەڕووی بوونەوەو بەرپەرچیان دەدایەوە، لەلایەکی دیکەشەوە ژمارەی موسڵمانەکان یەکجار کەم بوو. بەڵام وێڕای ئەوەش پێغەمبەر (د.خ) دڵنیا بووە لەوەی کە خوای گەورە پشتیوانیەتی و سەری دەخات و، ئاڵای ئایینی پیرۆزی ئیسلامیش بەرزو شکۆدار دەبێت بەو هەرێ و بەڵێنەی پێیدراوە. کەچی ئەو دەیەویست دڵنیابێ لەوەی کەس و کارەکەی و قورەیشییەکان هەوەڵین کەس و دەستە دەبن بۆ دڵ واڵاکردن و لەباوەش گرتنی، لەوەش بەپەلە بوو و خۆزگەشی بۆ دەخواست.

پێغەمبەر(د.خ) لەپاش کۆچی دوایی ئەبو تالیبی مامی و خەدیجەی دایکی موسڵمانان دڵە ڕاوکێکەی زیاتر بوو. لەبەر ئەوەی دوو لە پشتیوانە هەرە بەتواناکانی لەدەست دا. ئەم دوو دڵی و بەشێوییەی تا دەهات لە زیادبوون دابوو تا ناچار

پێغەمبەر(د.خ) دڵنیا بوو لەوەی خودای گەورە ئاڵای ئایینی ئیسلام بەرزو شکۆدار دەکات

کرا لە مەککەوە سەرهەڵبگرێ.
ئەمەش دوای ئەوەی بێباوەڕەکان هەڕەشەیان لێکردو پیلانێکیان بۆ کوشتنی داڕشت، بۆ ئەوەی لەدەست خۆیو بانگەوازەکەی دەربازیان ببێت.

کاتێك پێغەمبەر (د.خ) بۆ مەدینە کۆچی کردو پشتیوانی یاریدەدەر (انصار)ەکانی کە پێشتر موسڵمان ببوون بینی، ئەوانەی ئامادەی خۆیان بۆ قوربانی دان و گیانبەخت کردن لەپێناو بانگەوازەکەی دەربڕیو، لەلایەکی دیکەشەوە ژمارەی موسڵمانانیش بەرەبەرە زیادی دەکرد، ئیدی باری دەروونی پێغەمبەر (د.خ) هێور بۆوەو، هەوڵی ئەوەیدا کە مەککە بەهێز ملکەچ بکات و کۆمەڵگەیەکی ئیسلامی تازەش پێکەوەبنێ. بەڵام لەبواری ئەوانەی رووی وتارو بانگەوازیان لە مەککەو مەدینە ئاراستە دەکرا، دانیشتوانی مەککە عەرەبی وشك و دڵڕەق بوون. لەبیرو بڕواش بتپەرست بوون، هیچ بیانوویێکیشیان بۆ بتپەرستییەکەیان نەبوو، تەنیا ئەوە نەبێ کە ئەمە رێگای باپیرانیان بووە. رکابەریو بەرپەرچ دانەوەی پێغەمبەریشیان (د.خ) بەو پێودانگە عاتیفیەبوو، نەوەکو بەئاوەزو عەقل، بەڵکو لەسەر بنەمای هەڵچوونی سۆزەوە بوو، چونکە سەرەڕای ئەوەش ئەوان بازرگان بوون و خەم و خەونی گەورەیان پارە کۆکردنەوەو سامان پێکەوەنان بوو، قورئانی پیرۆز بەوە ناویان دەبات کە: ﴿وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا/ سورة الفجر-٢٠﴾ حەز لە پول و پارەکردن بەسەریاندا زاڵەو گوێیان بەداواو بانگەوازەکەی پێغەمبەر (د.خ) نەدا. بەڵکو لە رووشی وەستانەوەو رەتی نموونەو لایەنە رۆحییەکانیشییان کردەوە، کە داوای لێدەکردن باوەڕ بەخوای تاك و تەنیا بێنن و بڕوا بەوە بکەن کە دوای ئەم ژیانەی دونیا ژیانێکی دیکەو زیندووبوونەوە هەیە، لە ژیانەکەی دیکە لێپرسینەوە (پاداشت، سزا) هەیە. لەوێ بەهەشت بۆ لەخوا ترسان و چاکەکارانەو دۆزەخیش بۆ کافرو بێباوەڕان.

رکابەری دانیشتوانی مەککە لەبەرامبەر پێغەمبەر(د.خ) رکابەرییەکی زۆر توندو تیژ بوو، لەبەر ئەوەی ئەوان وایان دەبینی، کە پێغەمبەر(د.خ) هەوڵی ئەوە دەدات تەواوی بیروڕا ئایینییەکانیان لەو مەسەل و داب و نەریتانەی لەژیاندا بڕوایان پێیەتی بسڕێتەوەو شوێنەواریان نەهێڵێت. بەڵام لەشاری مەدینەدا پێغەمبەر سێ تایفەی دەبینی:

* تایفەو تاقمی موسڵمانان: ئەوانیش لە یاریدەدەران و کۆچ کردووان پێکدەهاتن، کە برایەتییەکی توندو تۆڵیان لەنێواندا روابوو، گیانی خۆشیان لەپێناو سەرخستنی ئیسلام و پشتیوانی پێغەمبەر تەرخان کردبوو.

*دەستەو تاقمی جولەکەکان:ئەوانەش هەر لەپێش هاتنی ئایینی ئیسلامەوە لەمەدینەو دەوروبەری دەژیان،کە سێ تیرەی سەرەکی بوون: (بني النضير، بني قريضة، بني القينقاع). سەرەتا پێغەمبەر (د.خ) بەشێوەیەکی نەرم مامەڵەی لەتەکدا دەکردن، کەچی ئەوان پیلانیان لەدژی دەگێڕاو ئاژاوەو ناکۆکیان دەنایەوەو هەوڵی ئەوەشیان دەدا تیرەو هۆزە عەرەبەکانیش لە دژی بوەستن، ئەو حەلە پێغەمبەر(د.خ) هەڵوێستێکی توندی

لەبەرامبەر وەرگرتن و سەرەنجام شەڕی لەگەڵ بەرپا کردن و تا دەرسیدان، لە مەدینەو دەوروبەری کۆتایی بەکارو پیلانەکانیان هێنا.

* تاقمی دووڕووەکان (المنافقون): ئەم دەستەیەش لە مەدینەدا پەیدابوون و لەمەککەدا بوونیان نەبوو، ئەوانە لەسەرەوەو بەئاشکرا ئیسلام بوون، کەچی لەژێرەوەو بەنهێنی کافرو گومڕا بوون. لەپاڵ ئەو سێ تاقمەش وەفدی مەسیحییەکانیش هەبوون، کە دەهاتنە لای پێغەمبەر (د.خ)مشتومڕو موجادەلەیان لەسەر ئایینەکان لەگەڵدا دەکرد. بۆ نموونە شاندی نەجران.

دوای ماوەیەکی کورتیش ململانێیەکی توندو ترسناك لەنێوان موسڵمان و بێ باوەڕەکان سەری هەڵداو، زنجیرەیەك شەڕو پێکدادان هاتنە پێشەوە، دواتر ئیسلام باڵی کێشا بۆ نێو دوورگەی عەرەبیو موسڵمانەکان بۆ بلاوکردنەوەی ئایینە نوێیەکەیان بەرەو ناوچەکانی دەوروبەر ڕۆیشتن، لە ماوەی ژیانی پێغەمبەردا(د.خ) لە مەدینە کاری لەسەر ڕێکخستنی کۆمەڵگەی ئیسلامیدا کرد، کە ئایەتە پیرۆزەکانی قورئان ئەم کاری ڕێکخستنەیان لەسایەدا ئەنجام دەدراو، ئەحکام و، فەرزە ئایینییەکان خرانە سەرشانی موسڵمانان، تا وەکو بەشێوەیەکی دروست و تەواو فێری ئایینەکەیان بن.

پێغەمبەر(د.خ) مامەڵەیەکی نەرمی لەتەك جولەکەکاندا دەکرد. کەچی ئەوان پیلانیان لەدژی دەگێڕا

لە ژێر ڕۆشنایی تەواوی ئەم شتانەوە جیاوازی شێوازو بابەتی ئایەتەکانی مەککیو مەدەنی ڕێك خراون. لایەنی بابەتەکانی زۆربەی ئایەتەکانی مەککە لە بازنەی ئوصولی بنەڕەتی ئیسلام، کە پەیوەندارن بە عەقیدەوە دەسوڕانەوە، زیاتر لەوەی پەیوەندارین بەفەرمان و فەرزەکانەوە، دەبینین لە دەوری باوەڕ بەخوای تاك و تەنیاو محەممەد نێردراوو پێغەمبەری خودایەو، هەروەها لە دەوری باوەڕ بە زیندووبوونەوەو، مەرگ و لێپرسینەوە لە دوای زیندووبوونەوەی ئەو دونیایە، پاداشت و سزا دەخولانەوە. یەکەمین بابەتی مەککی قورئان لە بارەی ئوصولی ئیسلامی باوەڕپێکراوی بنەڕەتی دایە (اصول الاسلام الاعتقادیة الاساسیة). وێڕای ئەم بابەتەش چیرۆك و بەسەر هاتەکانی نەتەوە کۆنەکانە، کە چۆن لەبەرامبەر پێغەمبەرەکانیان یاخی بوون و سەرەنجام دووچاری سزاو ناخۆشیو قڕبوون و لەناوچوون هاتوون و ئازارو تەنگ و چەلەمەیەکی زۆریان بەسەردا بارییووە. خوای گەورەش لە گێڕانەوەی ئەم چیرۆکانەدا نیازی لەچەسپاندن و دڵناوخواردنەوەی پێغەمبەر(د.خ) بووە لەلایەك و، لەلایەکی دیکەشەوە بۆ ئەوەی ناخۆشیو کارە خراپەکانی کەس و کارو نەتەوەکەی لەسەر سووك بکات و، لایەنی سێیەمی ئەم بابەتەش بۆ ئەوە بوو، بەوەی بەسەر نەتەوەکانی رابردوو هاتووە، عەرەبە بێباوەڕەکانی پێ بترسێنێ.

لەپاڵ ئەم دوو بابەتەش، هەندێ فەرمانی ئایینی دەبینین کە بەسەر موسڵماناندا سەپاوە، بەڵام بەشێوەیەکی کورتبڕی، لەبەر ئەوەی لەوێدا ڕوونکردنەوەو درێژدادڕی بۆ حوکمە ئایینییە فەرز کراوەکان نییە، بەڵکو تەنیا باسێکی کورت و ئاماژەیەکی خێرایەو بەس.

بەڵام بابەتە مەدەنییەکان: ئەوانیش خۆیان لەسێ بابەتدا دەدۆزنەوە:

یەکەم: روونکردنەوەی زیاتری حوکمە ئاینییەکان و، فەرز کردنی سنوورو یاساو بڕیارە خواییەکان و،ئیدی رێنوێنییە ئاینییەکان کە لە مەدینە لەسەر موسڵمانان سەپێندران و، لەکاتێکدا هەندێ لەو حوکم و تەشریعاتانەی کە بەشێوەیەکی کورت لە مەککە هاتبوون درێژتر کرانەوەو روونکردنەوەی زیاتریان لەبارەوە کرا. لەکارە دیارەکانی سەردەمی مەدینەش، فەرزکردنی زەکات و رۆژوو حەج و جیهاد بوون. هەروەها لەو ماوەیەدا حوکم و لایەنەکانی نوێژ کە لە مەککە لەدوای سەفەری پیرۆزی شەوی ئیسراو میعراج فەرز کرابوون بەشێوەیەکی درێژترو ئاشکراتر خرانە روو. هەر لەو ماوەیەش ئارەق خواردنەوە بەیەکجاری حەرام کراو دوا بڕیاری بەسەردا درا. بەم جۆرە دەبینین کە زۆربەی بڕیارو تەشریعاتە ئاینییەکان لەنێو ئایەتە مەدەنییەکانی دوای کۆچی پێغەمبەر لە مەککەوە بۆ مەدینەدا هاتوون.

دووەم: مشتومڕ لەگەڵ جولەکەو مەسیحییەکان، وەکو گوتمان جولەکەکان دەستەو تایفەیەکن لە دانیشتوانی مەدینە، شاندو نێردراوی مەسیحییەکانیش دەهاتنە لای پێغەمبەر (د.خ) بۆ گفتوگۆو مشتومڕ لەسەر ئاینەکان، ئیدی ئایەتەکانی قورئانیش بۆ وەڵامدانەوە لەسەر ئەو گفتوگۆو رەخنە گرتنەیان دادەبەزی، لەبەر ئەوە مشتومڕ لەمەڕ ئاینەکان لە ئابەتە مەدەنییەکان زۆرتربوون، هەروەکو بەسەرهات و چیرۆکی نەتەوەکانی رابردوو لە ئایەتە مەککییەکان زیاتر بوون.

سێیەم: پەردە هەڵماڵین و ریسوا کردنی دووڕووەکان (المنافقین)، بەوەی زیانیان بە موسڵمانان دەگەیاند. قورئانی پیرۆز لەماوەی مەدینەی منەوەرەدا کارو ئەرکی ریسوا کردنی دووڕووەکان و ئاشکرا کردنی نهێنییەکانیان بۆ موسڵمانان بەخۆوە گرتبوو، تا وەکو ئاگاداری خۆیان بن و سڵیان لێ بکەنەوە.

یەکەم سورەت کە لە مەدینە دابەزی، سورەتی (البقرة) بوو، کە تێیدا بەشێوەیەکی دوورودرێژ باس لە(بني اسرائیل)یەکان دەکات، دوای ئەوە سوورەتی (ال عمران) هاتە خوارەوە، کە لەوەدا گفتوگۆ لەگەڵ دیانەکان دەکات و بەدوورودرێژیش باس لە مەسیحییەت دەکات.

ئینجا سورەتی (المائدة) دێت کە لەوێشدا دەبینین کێشەو مشتومڕ لەگەڵ جولەکەو مەسیحییەکان دەکات. بەڵام سەبارەت بە دووڕووەکان لە سورەتی (البقرة)دا ئاماژە بۆ کردنیان دەبینین، پاشان لە سورەتی دواتر ئاماژەکان دەبن بە درکاندن و دەربڕین، لە سورەتی (النساء)یش باسێکی دوورودرێژو راشکاوانە لەبارەی دووڕووەکانەوە دەبیندرێت، سورەتی (التوبة)ش پەردەی لە رووی تەواوی کارەکانیان هەڵماڵیو شتە پەنهانەکانی زۆر بە راشکاوی خستە روو. لەبەر ئەو ریسوا کردنەی لەم سورەتەدا هاتووە، سورەتەکە پێی دەگوترێت (الفاضحة). ئەمە لەلایەنی بابەتییەوە بوو کە باسمان کرد. بەڵام لە رووی شێوازەوە بەشێوەیەکی گشتی ئایەتەکانی مەککە

زۆربەی ئایەتەکانی مەککە لەبازنەی ئوصولی بنەڕەتی ئیسلام دەخولانەوە

لەگەڵ سۆزو عاتیفە دەدوێن، ئایەتەکانی مەدینەش لەگەڵ عەقل. لەبەر ئەوەی ئایەتەکانی مەککە لەبنەڕەتەوە ڕووبەڕووی عەرەبە بێباوەڕەکان دەکرانەوە، ئەوانەی کە بەرەنگاری پێغەمبەر (د.خ) دەبوونەوە تەنیا سۆزو عاتیفە پاڵنەرو بزوێنەریان بوو و هیچ بیرکردنەوەی لەدواوە نەبوو. کەچی ئایەتەکانی مەدینە، لەلایەکەوە ڕووبەڕووی موسڵمانان دەکرایەوە کە باوەڕیان بە ئاینێکی تازە هێنابوو، ئەوانەش پێویستیان بە شارەزابوون لە فەرمان و بنەماو دەستوورەکانی بوو، لەلایەکی دیکەشەوە ڕووی ئایەتەکان ئاراستەی جولەکەو دیانەکان بوو، ئەوانیش خاوەنی ئاینە ئاسمانییەکان بوون و باوەڕیان هەبوو، زانیارییەکی زۆریان لەبارەی ئاین لە ڕێگای کتێبەکانی خۆیانەوە هەبوو، بۆیە پێویستیان بە مشتومڕ و گفتوگۆی عەقلی هەبوو، بۆ سەلماندنی

قورئان لەمەدینەدا لە ـی ریسوا کردنی دوورووەکانی بەخۆوە گرتبوو.

هەر مەسەلەو بابەتێکیش، لۆژیك و بەڵگەیان گەرەك بوو.

لێرەدا دەتوانین بەم جۆرە خەسڵەتەکانی شێوازی هەریەکە لە ئایەتەکانی مەککەو مەدینە دەست نیشان بکەین:

١. کورتی ئایەتەکان.

٢. پشت بەستن بە (سجع)ی کورتی فاسیلەکان.

٣. لەبەر چاوگرتنێکی ڕوونی مۆسیقای وشە توندە ئاوازدارەکان.

٤. زۆری ئاگادارکردنەوەی سەرکوتکارانە، بەوەی قورئانی پیرۆز هەڕەشە لە عەرەبەکان دەکات و، ترس و خۆفی وەبەر ئاخیان دەنا، تەنانەت کاتێك گوێبیستی ئایەتەکان دەبوون ڕایان دەکرد: ﴿كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ*فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ/ سورة المدثر-٥٠-٥١﴾ لێرەوە وشەی (کلا) لە ئایەتە مەککییەکان کەوتەوە، وشەی (کلا) وەکو باوە ئامرازێکە لە ئامرازەکانی سەرزەنشت و دڵ ڕاچڵەکاندن، ئەمەش شیاوە بۆ گوتاری ڕووبەڕووبوونەوەی عەرەبە بێباوەڕەکان.

٥. وشە هیجائییەکان لەسەرەتای سورەتەکانداو، ئەو ئایەتانەی کە تەحەدا کردنیان تێدایەو، هەروەها چارەنووسی نەتەوەکانی ڕابردوو: ﴿**فَكُلاًّ أَخَذْنَا بِذَنْبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ**/ سورة العنكبوت-٤٠﴾

٦. هێنانەوەی بەڵگە گەردوونییەکان.

خەسڵەتی ئایەتە مەدەنییەکانیش ئەمانەن:

١. درێژی ڕستەو دەربڕینەکان.

٢. دیارنەمانی (سجع)ی کورتی فاسیلەکان.

٣. هێمنیو کپی مۆسقای وشەکان.

٤. ئاسکی گوتارەکان.

٥. نەرم و ئاسکتر کردنەوەی وێنە ترسناکەکان ترساندنی سەرکوتکارانە، لەبەر ئەوەی ڕوونکردنەوەو درێژی نیشاندانی فەرمان و یاساو ڕێساکان پێویستیان بە سانایی دەستەواژەو درێژکردنەوەی هەیە، هەروەها لەبەر ئەوەی جەدەلی عەقلی پێویستی بە هێمنی دەربڕینە، لەبەر ئەوەی گوتار لەم ئایەتانەدا بە زۆری ئاراستەی کۆمەڵی موسڵمانان دەکرایەوە، ئەوانیش پێویستیان بە توندوتیژیو سەرکوتکردن نییە.

زانایان چەند نیشانەیەکی دیکەیان بۆ ئایەتە مەککیو مەدەنییەکان داناوە، کە هەندێك لەو

نیشانانە موتلەق و براوەیەو هیچ شتێکی دیکە هەڵناگرێ، هەندێکیشیان ئەگەری زۆرینەن ساغکردنەوەو بەلایەکداخستنی ئایەتەکان بۆ مەککی یان مەدەنی دەست نیشان دەکەن.

لە نیشانە موتلەقەکان بۆ نموونە (کلا) لەهەر ئایەتێك دابێت ئەوە بێ هیچ دوو دڵییەك مەککییەو لەهیچ ئایەتێکی مەدەنیشدا نەهاتووە. بەڵکو (٣٣) جار لە (١٥) سورەتی مەککیدا هاتووە. یاخود نیشانەیەکی دیکەی رەها بەسەرهاتی نەتەوە کۆنەکانە وەك (عاد) و(ثمود) و ئیدیکە، کە لە ئایەتە مەککییەکاندا هاتوون، لەهیچ یەکێ لە ئایەتە مەدەنییەکاندا نابینرێن. هەروەها چیرۆکی حەزرەتی ئادەم و شەیتان، کە بێجگە لە سورەتی (البقرة) نەبێ کە مەدەنییە لە هەموو شوێنەکانی دیکە سورەتەکان مەککین.

نیشانە قەتعییەکانی ئایەتە مەدەنییەکانیش گرنگترینیان ئەمانەن:

* فەرزەکان و سنوورەکانیان و تەفسیلاتی فەرمانەکان، کە لەهیچ یەکێك لە سورەتە مەککییەکاندا ئەمە نابینین.

* باسی دووڕووەکان، هەر ئایەتێك لە مونافیقەکان بدوێ ئەوا ئەو ئایەتە مەدەنییەو، لەهیچ ئایەتێکی مەککی ئەمە بەدی ناکەین.

هەندێ لەو نیشانانەش کە زۆربەی کات سورەتەکان پێیانەوە دەناسرێنەوەو رەنگە شیمانەیەکی (احتمال) زۆر بە خۆیانەوە بگرن بۆ ئەوەی ئایەتەکەی پێ جیابکەینەوە. لەوانەش: زۆربەی گوتاری ئایەتە مەککییەکان بە (یا ایها الناس) و (یا بني آدم) هاتوون، کەچی لە ئایەتە مەدەنییەکان (یا ایها الذین امنوا) دەبیندرێت. هەروەها نیشانەیەکی دیکە سوێندە. کە زۆری لە ئایەتە مەککییەکان دەبیندرێت و کەمیش لە مەدەنییەکان. هەروەها هاتنی پیتە هیجائییەکان لەسەرەتای سورەتەکاندا بەزۆری لە ئایەتە مەککییەکاندا دەبیندرێت، بەدەگمەنیش لە ئایەتە مەدەنییەکان وەکو لە (البقرة)دا.

سورەتەکانیش بەم شێوەیە بەسەر مەککیو مەدەنی دابەش دەکرێن:

* زۆربەی زانایان لەسەر ئەوە کۆکن کە سورەتە مەدەنییەکان بیستن: (البقرة، ال عمران، النساء، المائدة، الانفال، التوبة، النور، الاحزاب، المجادلة، محمد، الفتح، الحجرات، الحدید، الحشر، الممتحنة، الجمعة، المنافقون، الطلاق، التحریم، النصر).

* ئەوانەش کە بۆچوونی جیاواز هەڵدەگرن (١٢) سورەتن: (الفاتحة، الرعد، الرحمن، الصف، التغابن، المطففین، القدر، البینة، الزلزلة، الاخلاص، الفلق، الناس).

* ئەوەی کە دەمێنێتەوە بەپێی بیروڕاو بۆچوونەکان مەککین، کە ژمارەیان (٨٢) سورەتە، بەم جۆرە کۆی تەواوی سورەتەکانی قورئانی پیرۆز دەبێتە(١١٤) سورەت. ئەوەی لێرەشدا گرنگەو پێویستە ئاماژەی پێبکەین ئەوەیە، هەرکاتێك هەر سورەتێك ئەگەر ناوی بەمەککی یان مەدەنی هات، ئەوا مەرج نییە تەواوی سورەتەکە مەککی یان:

جولەکەو مەسیحییەکان خاوەن زانیارییەکی زۆر بوون. بۆیە بۆ سەلماندنی هەر بابەتێك پێویستیان بەجەدەلی عەقلی هەبوو

مەدەنی بێت، بەڵکو رەنگە لە سورەتێکی مەککیدا چەند ئایەتێکی مەدەنی هەبێت یان بەپێچەوانەوە، بەلام ناونانەکە لەسەر بنەمای زۆرینەی ئایەتەکانە. هەروەکو لە قورئاندا دەیبینین (ئەم سورەتە مەککیە تەنیا فلان ئایەت و فلان ئایەت مەدەنین).

لێرەشدا پرسیارێك دێتە پێشەوە، ئایا سوودی زانین و دیراسەکردنی زانستی مەککیو مەدەنی لە قورئانی پیرۆزو ئایەتەکاندا چییە؟ هەڵبەتە دەتوانین لەم رێگایەوەو لەمیانەی رێك وپێکی ئەم زانستەدا دەست نیشانی (ناسخ) و (المنسوخ) لە قورئانی پیرۆزدا بکەین، بۆ ئەوەی کار بە (لابەر) بکەین و (لابردراو) بخەینە دواوە، بەتایبەتی لەبواری بڕیارو یاسا ئاسمانییەکان، ئەمەش وەدی نایەت ئەگەر بەوردیو رێك وپێکییەوە ئاگاداری شوێن و مێژووی دابەزینی ئایەتەکان نەبین. بوونی (ناسخ)و (منسوخ) لە قورئاندا وای لە موسڵمانان کردووە دەست بە پلیکانەی حوکم و تەشریعاتەکانەوە بگرن، وەك ئەو ئایەتانەی کە پلە بەپلەو بەدوای یەکدا هاتوون لە بارەی حەرامکردنی ئارەقەوە دابەزیوون یاخود ئەوانەی سەبارەت بەسزای زیناو کاری خراپ. دەبێ ئەوەش بزانین کە مانای دانەدواوەی حوکم لە ئایەتێك ئەوە ناگەیەنێت، کە ئەم ئایەتە لە قورئان داشۆرێت، بەڵکو هەر بە قورئانی دەمێنێتەوەو دەخوێندرێتەوەو بەپیرۆزی چاوی لێ دەکرێت و هەر کەلامی خوایە، تەنیا کاری پێناکرێت بەهۆی ئەو ئایەتەی بەدوایدا دابەزیوەو رەتی حوکمەکەی کردۆتەوە. سوودی ئەمەش بۆ ئێمە ئەوەیە: کە بەجۆرێکی لەسەر خۆو پلە بەپلە چاو لە قۆناغەکان بکەین، کەوا یاساو بڕیارە ئاسمانییەکان بەخۆوە دەگرێت.

هەروەها ئاگاداریمان لەو رێبازە دروست و حەکیمانەیە هەبێت کە خوای گەورە لە ئەحکامەکان بۆمانی دارشتووە، ئیدی لەسەر قۆناغەکانی دەعوەی ئیسلامی دەوەستین و بە تەکامولی بونیادی فکریو تەسەوری ئیسلامی ئاشنا دەبین. سوودێکی دیکەی ئەم زانینەشمان کە بایەخەکەی لەوانەی پێشوو کەمتر نییە، ئەوەیە مانای ئایەتەکانمان بۆ روونتر دەکات و لە هەلەی تەفسیرو راڤەکردنیش دوورمان دەخاتەوە.

ناونانی هەر سورەتێك لەسەر بنەمای زۆرینەی ئایەتەکان لەمەککیو مەدەنی دەوەستێت

چونکە وەختێ یەکێك سورەتی (الکافرون) دەخوێنێتەوەو ئاگاداری کاتی دابەزینی نییەو ناشزانێ سورەتەکە مەککیەو یان مەدەنی، ئەوا سەری لەماناکە دەرناچێت، چۆن موسڵمانان تەکلیفی جیهادیان لێ نەکراوە، بەڵکو ئەوەی لێیان خوازراوە کە بەخەڵکانی دیکە بڵێن: ﴿**لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ**/ سورة الکافرون-٦﴾.

بەلام ئەگەر بزانێ ئەم سورەتە لە مەککە دابەزیووەو، ئەمەش لەکاتێکدا بووە کە هەندێك لە بێباوەڕەکان بە پێغەمبەری خوایان (د.خ) دەگوت: (محەممەد وەرە با رۆژێك خوای تۆ بپەرستین و رۆژێکیش خوای ئێمە، کەواتە چارەسەرێکی کاتیو وەلامی ئەو دەمەی ئایینی پیرۆزی ئیسلامە کەپێغەمبەر (د.خ) لە مەککە بووە، ئەمەش بەڵگەی ئەوە نادات بەدەستەوە کە جیهاد رەوانییەو هەمیشە موسڵمانان دەستەو ئەژنۆ دانیشن. هەروەکو دواتر لە مەدینە بۆ ئەو مەبەستە ئایەتی دیکە دابەزین.

سەرچاوە:

القافلة، العدد الثاني عشر، اغسطس، سبتمبر، ١٩٨٦، ص٢-٥.

حەج نامە

مەلا تاهیر زین العابدین

حەج (٥) روکنی هەیە :

ئیحرام- راوەستان لە عەرەفات- تەوافی بەیت- سعی بەینی سەفاو مەروە- حلقی یان تقصیر.

حەج (٥) واجبی هەیە :

میقات بۆ ئیحرام- رەجمی شەیتان- مبیت مزدلیفە- مبیت منا- تەوافی ئەلوداع.

عەمرە (٤) روکنی هەیە .

هەر ئەوانەی حەجە جگە لە وەستانی عەرەفات.

واجبەکانی عەمرە :

* میقاتە بۆ ئیحرام، خۆپاراستنە لە قەدەغەکراوەکانی ئیحرام.
* میقاتە مەکانییەکان: واتە ئەو شوێنانە کە ئیحرامیان تێدا دەبەسترێت.

- لە مەدینەوە (ذو الحلیفة)یە کە بەبیری عەلی ناسراوە.
- لە شام و میسرو مەغریبەوە (جحفە)یە.
- لە نزماییەکانی یەمەنەوە (یلملم)ە.
- لەبەرزاییەکانی یەمەن و حیجازەوە (قرن المنازل)ە.
- لەرۆژهەلاتەوە عێراق و ئێران- (ذات عرق)ـە کە لە دوای گەلی عەقیقەوەیە بۆ یەکی کە ئەدات بەسەر یەکی لەو شوێنانەدا ئاستی یەکێ لەو شوێنانەیە کە ئەدات بەلایدا.

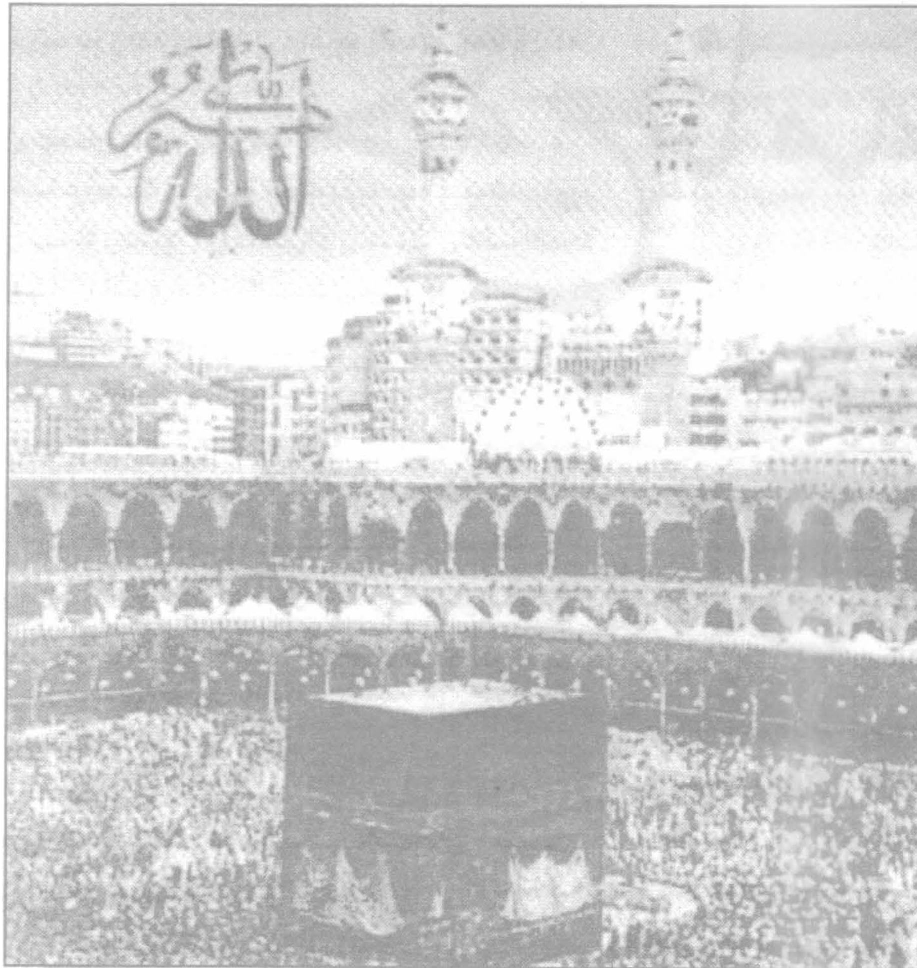
* حەج و عەمرە بەیەکەوە ئەوە (قران)ە.
* بەجیاجیا لەبەلاوە حەج ئەوە (افراد)ە.
* لە بەلاوە عەمرە ئەوە (تمتع)ە.

- ئەگەر (بەقران) ئەنجامدران کردارەکانی (طواف وسعي وحلق) بەیەکجار بوو هەردووکیان جێی دەگرێت، فدییەیەك دەدات، چونکە تێهەلکێشی کردوون.
- ئەگەر بە ئیفراد یان بە (تمتع) ئەنجامدران هەر یەکیان کرداری (طواف وسعي وحلق)ی تایبەت بە خۆی هەیە، حاجی کە بەلاوە عەمرە بکات (متمتع) بێت ئەویش فدییەیەك دەدات.

روکنی (احرام) لە یەکێ لەو شوێنانەی کە باسمان کردن بەم شێوەیە دەست پێ دەکرێت:

١. غسل کردن.
٢. لابردنی موی لەش و قرتاندنی نینۆك.
٣. خۆ بۆن خۆش کردن.
٤. داماڵینی جل و بەرگی ئاسایی.
٥. دوو خاولی سپی لەخۆ دەپێچرێت.

٦. جووتێ نەعلی سەر پەنجەو پاژنە بەتاڵ لەپێ دەکرێت.

٧. دوورکات نوێژی سوننەتی (احرام) لەرکاتی یەکەمدا (قل یاأیها الکافرون)و لە دووەمدا (قل هو الله احد) دەخوێندرێت.

٨. هەر لەو شوێنەدا نیەتی (احرام) دەهێندرێت بە دڵ و بەزمانیش دەگوترێت.

٩. زکری (لبیك اللهم) کە شیعاری (احرام)ە گورج دەست پێ دەکرێت، بەردەوام دەبێت بەتایبەتی لەکاتی هەڵبەزو دابەزی بەرزاییو نزماییەکاندا هەتا دەگاتە رەجمی شەیتان و رۆژی جەژن درێژەی پێ دەدرێت.

لەدوای (احرام) بەستنی ئەمانە قەدەغەیە لە حاجی:

١. بەرگی ئاسایی لەبەر کردن لە کڵاو گۆرەوی‌و دەسکێشەو تا پێڵاوی پاژنەو پەنجە پۆش، بەڵام کیف و (حقیبە)و توشەبەرە هەڵ بگرێت قەیدی نییەو دەشتواندرێت پشتێنی ببەسترێ لەسەر فوتەی خوارەوە پارەو پێویستیاتی پێ هەڵگیرێت.ئەو پشتێنە قایش یان بەندو خینیش بێت قەیدی نییە، فوتەکەی سەرەوە جمکەکانی بەخۆ گرێ نادرێت و نابەسترێت، بەڵام ئافرەت هەر بە بەرگی ئاسایی خۆیەوە دەبێت و تەنها دەست و دەم و چاوی بەدەرەوە دەبێت.

٢. بۆنی خۆش لەخۆدان.

٣. سەرو ریش چەور کردن.

٤. موی لاشە لابردن و نینۆك قرتاندن.

٥. ژن و مێردی پێشەکییەکانی کە دەبنە هۆی ئارەزووشکان.

٦. ژن هێنان و شووکردن و عەقدی نیکاح بۆ خودی خۆی یان بە وەکالەت.

٧. راوکردنی نێچیری کەژی کە لە وشکایدا بژی‌و، هەر نێچیری لە حاڵەتی (احرام)دا سەر

بــبڕێت بــه مــردار بــۆی حیســابەو گۆشــتی ناخورێت.

٨. بڕینــی درەخــت و گیــای خــاکی حــەرەم لەشاری مەککەدا.

روکنی (طواف) ئەم واجباتـانەی هەیە :

١. پــاکی لــەش و پۆشــاك و جێگــەی تــەواف لەهــەر چەپــەڵیو پیســـییەك و لــە بـــێ دەستنوێژیو لەش پیسی.

٢. داپۆشینی عەورەت.

٣. لەیەکەم خاڵی (حجر الاسود)ەوە بە تەواف دەست پێ دەکرێت.

٤. لە تەوافا کەعبە دەخرێتە لای چەپەوە.

٥. خولەکان حەوت دەبن.

٦. هــەر حــەوت خولەکــە بــە دەوری هــەموو ئەجزای کەعبەدا دەبێت.

٧. لەســەرەتای تەوافەکــەوە (قصـد)ی تــەوافی بەیت دەکرێت.

٨. لەناو تەوافەکەدا نیاز ناگۆرێت بۆ شتی تر وەکــو تەماشــای (مطــاف)و لاو گۆشــەکانی حەرەم و دەوروبەری.

(طواف) ئەم سوننەتـانەی هەیە :

١. حاجی بەقاچی خۆی بسورێتەوە.

٢. بۆی بکرێت (حجر الاسود) ماچ دەکات یان دەستی لێ دەدات ئەگەر نا ئیشارەتی بۆ دەکات (ئەمە بۆ پیاو) بۆ ئافرەتان سوننەت نییە.

٣. پیاو ئەگەر بۆی بکرێــت لــەنزیکی دیــواری کەعبەوە دەخولێتەوەو بۆی بکرێ دەست دێنێ بە روکنی یەمانیداو دەستی خۆی ماچ دەکات.

٤. تــەوافی ســەعی بــەدودا هــاتوو لەســێ خــولی یەکەمدا (رمل) سوننەتە واتە پەلە پەل کردن لە رەوتاو نزیك بوونی بەینی هەنگاوەکان.

٥. لە تەوافی سێ خولەی (رمل)دا (اضطبـاع) سوونەتە واتە هەر دوو سەری خاولییەکی ناو شــان دەخرێتـــە ســـەر شـــانی چـــەپ و ناوەڕاستەکەی دەخرێتە ژێر قۆڵی راستەوە لە هەر ٧ خولەکەدا.

٦. خولەکان یەك لەدوای یەك دەبن.

٧. دوای تــەواف دوو رکــات نوێــژی ســونەتی تـــەواف دەخوێندرێـــت لەپشـــت مـــەقامی ئیبراهیمـەوە (قل یا ایها الکـافرون) لـە رکـاتی یەکـەمداو (قـل هـو الله احـد) لـە دووهـــەمدا دەخوێندرێت.

روکنی (سعی) هاتووچۆی نێوان سەفاو مەروا ئــەم واجباتـانەی هەیە :

١. دەبێ بکەوێتە دوای تەوافەوە.

٢. ژمارەی هاتووچۆی حەوت جار دەبن.

٣. لەبــەرزی ســەفاوە دەســت پــێ دەکرێــت لەبــەرزی مــەروەوە کۆتــایی بــە حەوتەمینەکــە دێت.

(سعی) ئەم سوننەتـانەی هەیە :

١. بەدەســت نوێــژو عــەورەتی داپۆشــراوەوە دەکرێت.

٢. تونــد دەبێــت لــەنێوان هــەردوو میلـــە سەوزەکاندا.

٣. هاتووچۆکە بەشوێن یەکدا بن.

٤. ئەگەر گونجا مەیدانەکە چۆڵ بێت.

٥. ئــەو زکــرو دوعایانــە کــە (مــأثورن) زۆریــان بکـــات و بڵێـــت: (رب اغفـر وارحـم وتجـاوز عما تعلم انك انت الاعـز الاکـرام اللـهم اتنـا في الدنیا حســنة وفي الاخـرة حسـنة وقنـا عـذاب النار).

واجبەکانی روکنی وەستانی عەرەفات دوو شتە :

١. لە دوای نیوەڕۆی (٩)ی مانگەوە دەبێت تا بەیانی رۆژی جەژن.

٢. حاجی لە عەرەفاتدا دەبێ بێ هۆش و خەوتوو و سەرخۆش نەبێت عیبادەتی دروست بێت.

چوونی عەرەفات

١. رۆژی ٨ی مانگ سەر لە بەیانییەکەی بەرێ دەکەون بۆ خاکی مینا.

٢. نوێژەکانی نیوەڕۆو عەسرو مەغریب و عیشا لەخاکی مینادا دەکرێت.

٣. شەوی ٩ی مانگ لە مینا (باشترە) دەمێننەوە بە زکری لبیك ودوعاو نزاوە.

٤. نوێژی بەیانی لە مینا دەکرێت، کە رۆژ دایەوە دەکەونە رێ بۆ عەرەفات.

٥. گەیشتنە (نمرە) چاوەنواری دەکرێت تا نوێژی نیوەڕۆ دەبێت نیوەڕۆو عەسر بە قصرو جمع دەکەن بە مەرجێ (٤) رۆژ لە مەککە ئیقامەیان نەبووبێت (جگە لە رۆژی داخل بوون و ئەو رۆژەی کە لەوێن).

٦. دوای ئەدای نوێژ دەچن بۆ عەرەفات (سوننەتە پیاو بە پێوە راوەستێ و ئافرەت دانیشێ) ئەگەر دەست بدات و ئازاریان نەبێت و ئازاریان نەبێت و ئازاری خەڵك نەدرێت بگەنە بەردە پانەکانی داوێنی (جبل الرحمة).

عەرەفات ئەم سوننەتانەی هەیە :

١. گەیشتە نەمرە غسل دەکرێت.

٢. گوێ دانە وتارو روونکردنەوەی ئادابی حەج و عەرەفات.

٣. (جمع والتقديم) بۆ نوێژی عەسری لەگەڵ نوێژی نیوەڕۆ ئەو رۆژە بەمەرجێ (٤) رۆژ لە مەککە ئیقامەی نەکرد بێت.

٤. پەلەکردن لە دوای نوێژەکان بۆ داخیل بوونی عەرەفات.

٥. هەوڵدان بۆ گەیشتن بەو جێگایە کە حەزرەت راوەستاوە تێدا بەبێ ئازاردانی خەڵك.

٦. بەپیادەیی لە عەرەفات بمێننەوە.

٧. راوەستان بۆ پیاو دانیشتن بۆ ئافرەت روو بە قیبلە.

٨. بەرۆژوونەبوونی ئەو رۆژە (چونکە بۆ حاجی سونەت نییە نۆمینە بەرۆژووبێت).

٩. ئاگای لە دڵی خۆی بێت و چاوەڕوانی رەحمەتی خوا بێت.

١٠. تەهلیلەو دوعاو قورئان خوێندنی زۆر بێ وچان.

١١. نەچوونە سێبەر هەتا دەتواندرێت.

١٢. رۆژ بداتە دەمی شەو واتا پاش ئاوابوونی خۆر لە عەرەفات شۆر ببێتەوە بۆ مزدلفە.

١٣. خێرو سەدەقەی زۆر لەو رۆژەدا.

١٤. خۆ پاراستن لە رەفتارو گوفتاری بێ سوود.

هاتنەوە لە عەرەفاتەوە بەرەو مزدلفە کە (مبیت تێدا واجبێکی حەجە)

١. مەغریب داهات لە عەرەفاتەوە دادەبەزن بۆ مزدلیفە نوێژی مەغریب دەبرێتە پاڵ نوێژی عیشاو (جمع)ی دەکەن (ئەگەر نوێژی مەغریب لە عەرەفات بکرێت و عیشاش لە مزدلیفە هەر چاکە).

٢. غسل لە مزدلیفە ئەگەر گونجا.

٣. زكـري لبيـك و دوعـاى (مـاثور) بـەردەوام دەبن.

٤. تا نيوەى دووەمى شەو لە مزدليفە دەبن.

٥. حـەوت بـەردى رەمـى شـەيتان لـە مزدليفـە هـەڵدەگيرێت و دەشـتوانن هـەموو بـەردەكانى رەمى هـەر سىٚ رۆژەكەى دواى جـەژن هـەڵگرن كە دەكاتە (٧٠) بەرد.

٦. دەچنـە (مشـعر الحـرام) خـەريكى زيكـرو تاعەت دەبن تا نوێژى بەيانى دەكرێت.

٧. دواى نوێژى بەيانى روو لە مينا دەكرێت بۆ ئەنجامى واجبێكى ترى حەج كە ئەويش رەمى شەيتانى گەورەيە واتە (جمرة العقبة).

رەمى شەيتان ئەم واجباتەى هەيە:

١. ئەوەى فـرىٚ دەدرێـت دەبـى بـەرد بـىٚ هـەر نەوعێك بێت.

٢. بەحـەوت جـار فـرىٚ بدرێـن نـەكو دوو يـان زياتر.

٣. بـەعورف دەبـىٚ بـەفرێدانى دابنێـن نـەكو بخرێتە ناو كۆگاكەوە بەدەست.

٤. دەبـىٚ قەسـدى ئـەو كۆگايـە بكرێـت و بـۆ كۆگاكە بگيرێت.

٥. دەبىٚ ئـەو بـەردە بكەوێتـە نـاو ئـەو كۆگايـە ئەگەر كەوتـە نـاوىو پاشـان بازرەقـەى بەسـت قەيدى نييە.

سوننەتە كانى رەمى:

١. بەگەيشتنى مينا بەر لە هەر كارێك رەجمى شەيتان دەكرێت.

٢. رۆژ بەقەدەر رمىٚ بەرز بێتـەوە ئينجا رەمى بكرێت.

٣. لەرەميدا شارى مەككە بكەوێتە لاى چەپەوە مينا لاى راستەوە روو لە عەقەبە بكرێت.

٤. پياو ئەوەندە دەستى بەرزبكاتـەوە بن باڵى دەربكەوێت.

٥. كە دەستكرا بە رەمى واز لـە زيكـرى لبيـك دەهێندرێت لەگەڵ هـەر بـەردێكدا دەگوترێت: (الله اكبر).

٦. بەسوارى رەمى بكرێت (بەلاٚم دەست نادات لەم زەمانەدا).

٧. بەردەكە ئەوەندەى بەردى بەلە پيتكە بێت نە زيادو نەكەم.

٨. لـەرەمى دەسـت هـەڵگيرا كـاتى حـەيوان سەربرينەوە (ئەگەر هەيبوو).

٩. دواى (ذبح) پيـاو سـەرى دەتاشىٚو ئافرەت چەند تەڵـەمووێك لەسـەرى ئەقاچىٚ (روكنێكـى ترى حەجە).

١٠. دواى سەرتاشين دەگەرێتـەوە بۆ مەككە بـۆ تەوافى روكن (طواف الافاضة).

١١. دواى تەواف سەعى سەفاو مەروا دەكرێت.

١٢. بـۆ شـەو دەگەرێتـەوە بـۆ مينـا، چونكـە (مانەوە لە مينا واجبێكى حەجە).

١٣. رۆژەكانى (١٣،١٢،١١)دواى نيوەرۆ هەر (٣) شەيتان رەجم دەكرێت هەر يەكێكيان بە حەوت بەردو شەوەكانيان لە مينا دەبن.

١٤. ئەگەر بيانەوىٚ دواى رەجمى شەيتان رۆژى (١٢)ى مـانگ دەرچـن ئـەوا بـە مـەيلى خۆيانـە، بـەلاٚم دەبـىٚ شـەوى بەسـەردا نەيـەت لـە مينـا دەرچێت، ئەگەر كەوتە شەو دەبىٚ رەمى رۆژى ١٣اش بكات.

١٥. كـە ويسـتى بگەرێتـەوە بـۆ وڵاتـى خـۆى (طـواف الـوداع) دەكات (كە ئەويش واجبێكـى ترى حەجە) دوو ركات نوێژ لـە پشتى مـەقامى ئيبراهيمـەوە، جـا نـاوى خـواى لىٚ دەهێنـن و دەردەچێت بۆ گەرانەوە.

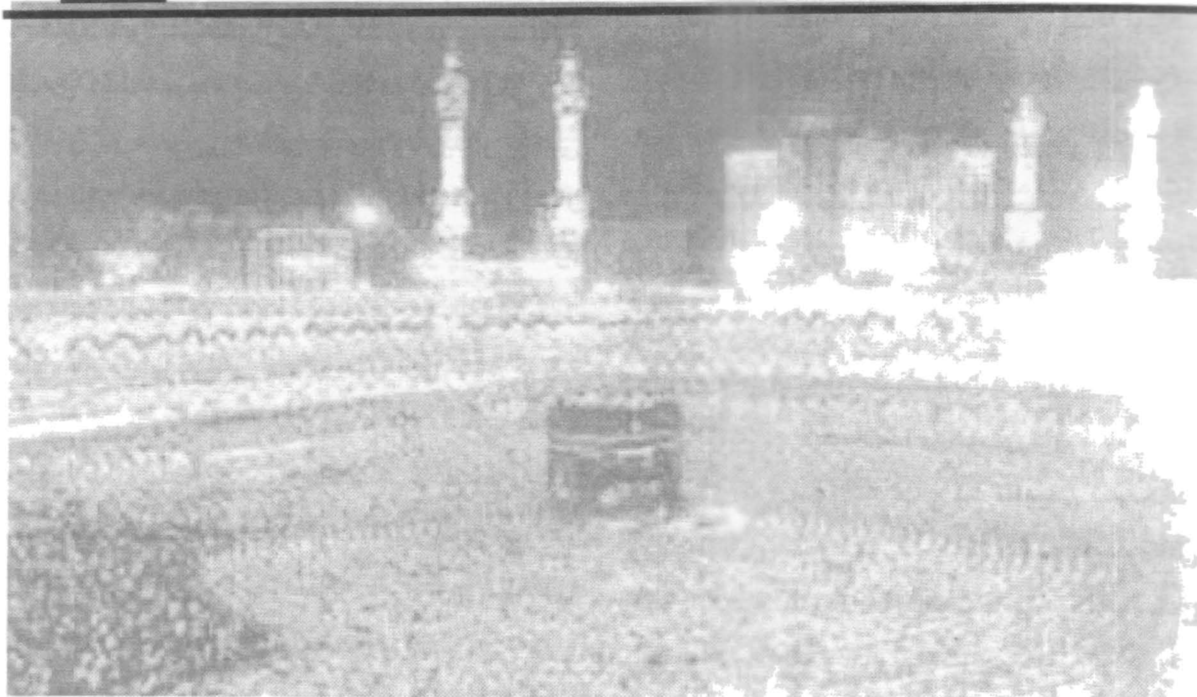

حەج كردن لەئیسلامدا

مەلا رەشید گەردی

حەج كـردن واجبـەو روكنی پێنجەمی ئاینی ئیسـلامە لـە سـاڵی شەشەمی كۆچیدا واجب كـراوە. حـەج لـە زمـانی عەرەبیدابـە مانـای دیدەنـی كردنـی شـتی گەورەو مەزنە. لە شەرعی ئیسـلامدا بـەمانای دیدەنـی كردنـی مـاڵی خودایـە كـە كەعبـەی پیرۆزو موبارەكە لەشاری مەككە بەنیازی خودا پەرستی. حەجیش یەكێكـە لەو كارە ئایینیانەی كە پێش ئیسلام ئەنجامدراوە لەكۆن زەمانەوە لای هەموو گەل و میللەت و خاوەن ئایینێك هەبووە. هەر نەتـەوەو گـەلێك بـەجۆرێك و شـێوازێك كـردارو رەفتـاری حـەجی خـۆی ئـەنجامداوە. عەرەبـەكانیش پێش هـاتنی ئیسـلام حەجی كەعبەیان كردووە بۆ ئەو خانوو بەیتەی كە حەزرەتی ئیبراهیم و ئیسماعیلی كوڕی لە مەككـە دروستیان كردبوو. ئینجا كە ئایینی ئیسلام هات حـەجی واجب كـرد. بـەڵام نەیهێشـت هـەندێك لـە كـردارو گوفتارەكـانی لەسـەر شـێوازی سـەردەمی نەزانیو جاهیلی ئـەنجام بـدرێ. چونكە برێـك لـە عەرەبەكان كە دەچوون بۆ حەج بە لەشی رووت و قووت بەدەوری كەعبـەدا دەسـوورانەوە. دەسـتیان دەخسـتە نـاو دەسـتی یـەكترەوەو فیتـەو فیكـەیان لێدەداو هـەندێك جاریش دەیـان كـردە قیـژە قیـژو فیكەكردن و چەپڵە لێدان. ئەوەتـە قورئـانی پـیرۆز لەشێوەی دەربڕینـی نـارەزایی بـەو كـارە نارێكـەیان دەفـەرمووێ: ﴿وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِندَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً/ سـورة الانفـال -٣٥-﴾ واتـە: ئـەوە نوێـژ نـەبوو كـە ئـەوان لـەماڵی خـودا دەیـانكرد. كـە بریتـی بـوو لـە قیـژە قیژو فیكەكردن و چەپڵـە لێدان و بـەس. سـەرەتای پـەیدابوونی ئیسـلامیش كـە موسـڵمانەكان لەگـەڵ پێغەمبـەری مـەزندا (د.خ) دەچـوون بـۆ كەعبـە بـۆ نوێژكـردن ئـەوان زیـاتر فیقـەو قیژانـدن و هـەراو هۆریایـان لـە نـاو مەسجیدولحەرامدا دەكرد هـەتا پێغەمبـەری خـواو یارانی نەتوانن بەرێك و پێكی نوێژی خۆیان بكەن تاكو گوێیان لەیەكتری نەبیو نەزانن چیان گوتووە. كاتێكیش موسڵمانەكان بەهێزبوون و لـە مەدینـەی پیرۆز لەشكریان هێنایـە سـەر كافرەكـان و فـەتحی مەككەیان كردو كەعبەی پیرۆزیان كۆنترۆڵ كرد بە تەواوی كەعبەیان لە دیاردەی بت پەرستیو نەزانی پـاككردەوە. چۆنیـەتی دروسـتكردنی كەعبـەش دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی حەزرەتی ئیبراهیم (خوای لێ رازی بێت) لەو رۆژگارەدا بت پەرستی بەتـەواوی بڵاو ببۆوە. خەڵك وازی لە خودا پەرستی هێنـابوو روویـان كردبـووە بـت پەرسـتی. ئیـتر حـەزرەتی ئیـبراهیم (خـوای لێ رازی بێـت) نیشـتمان و وڵاتـی خـۆی بەجێهێشـت و رووی كـردە وڵاتـی حیجـازو شـوێنی شـاری مەككـەی ئێسـتا كـە ئەوكاتـە چۆڵەوانی بوو، بارو بارگەی خۆی لـەوێ خست بۆ ئەوەی لەوێ خێزانێكی خودا پەرست پێكەوە بنێ. جا كاتێك حەزرەتی ئیسماعیلی كوڕی پێگەیشت و هێزو توانای پـەیداكرد خوای گـەورە فـەرمانی بـە حـەزرەتی ئیبراهیم(خـوای لێ رازی بێـت) كـرد، كـە

مزگەوتێك دروست بكات بۆ ئەوەی خەڵك بۆ خوا پەرستی تێیدا كۆببنەوە. یادو سوپاس و ستایشی خودای تێدا ئەنجامبدەن، قورئانی پیرۆزیش بەروونی ئاماژەی بۆ ئەم رووداوە كردووە، كە دەفەرمووێت: ﴿وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ/ سورة البقرة-١٢٧﴾ جا لە پاش ئەوەی كە حەزرەتی ئیبراهیم و ئیسماعیل شێوەو شێوازی كەعبەیان تەواوكرد. خوای گەورە فەرمانی پێكردن كە لە هەموو پیسیەكی مادیو مەعنەوی بپارێزن و بەپاك و خاوێنی رایبگرن و بیكەنە جێگاو شوێنی یەكتاپەرستیو خواپەرستی، وەك خوا دەفەرمووێ: ﴿وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ/ سورة البقرة-١٢٥﴾ واتە: فەرمانماندا بە حەزرەتی ئیبراهیم و ئیسماعیلی كوڕی كە ئەم كەعبە ماڵی منە دەرو ناوی پاكبكەنەوە لەهەر شتێك كە نەگونجێ لەگەڵ خواپەرستیو موناجاتی خوای گەورەدا بۆ ئەو كەسانەی كە بەشێوەی ئایین هەڵدەسووڕێن بەدەوریدا یان لەناویدا دەمێننەوە بۆ بەندایەتی خودا یان نوێژی تێدا دەكەن و خوا پەرستی تێدادەكەن. كەواتە كەعبەی پیرۆز یەكەم خانوویێكە كە بۆ خواپەرستی دروستكراوە، وەك خوا دەفەرمووێ: ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ* فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا/ سورة ال عمران-٩٦-٩٧﴾ واتە: لە راستیدا یەكەم بەیت كە داندرابێت لەسەر زەوی بۆ خواپەرستی. ئەو بەیتەیە كەوا لەشاری مەككەیە كە ماڵێكی خاوەن پیت و بەرەكەت و هۆی شارەزابوون و هیدایەتە بۆ هەموو كەسێك. چەند بەڵگەو نیشانەیەكی گەورەی ئاشكرای تێدایە وەك مەقامی ئیبراهیم و حەجەرولئەسوەد. هەر كەسێك بچێتە ناوی لە جەهەنەم رزگاری دەبیٰو لەدونیاشدا ئاسوودەو ئارام دەبیٰ. جا كە حەزرەتی ئیبراهیم لە دونیا دەرچوو وەفاتی كرد. حەزرەتی ئیسماعیل پاش ئەو لەسەر داب و نەریتی باوكیو بەگوێرەی فەرمانی خوای گەورە ئەم بەیتە پیرۆزەی پاراست و

بێجگە لەخوا پەرستی ڕێگەی نەدا هیچ شتێکی دیکەی تێدا ئەنجام بدرێ. ساڵانە خەڵکێکی زۆر دەهاتن بۆ حەجی ماڵی خودا بەرێك و پێکی ئەرکەکانی حەجیان ئەنجامدەدا، بەڵام کە ڕۆژگار درێژەی کێشاو سەردەمی ئەو دوو پێغەمبەرە گەورەیە زۆری بەسەردا تێپەری. خەڵکیش زۆر شتی نارێکیان تێکەڵ بەکارو کرداری حەج کرد. شەریك بۆ خودا قەراردان و بت پەرستیان دەست پێکرد. بۆیە خوای گەورە حەزرەتی محەممەدەلمستەفای کردە پێغەمبەرو ناردی بۆ نەهێشتنی کوفرو بت پەرستیو گێڕانەوەی خەڵکی بۆ یەکتا پەرستیو خوا بەحەق زانین و خودا پەرستییەك کە حەزرەتی ئیبراهیم (ڕەزای خوای لێ بێت) لەسەردەمی خۆیدا ئەنجامی دابوو و پەیڕەوی کردبوو. وەك خوا دەفەرموویت: ﴿هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ / سورة الحج-٧٨﴾ واتە: ئەی ئوممەتی محەممەد (د.خ) خوای گەورە بەزاتی خۆی ئێوەی هەڵبژاردووە بۆ ئەوەی ببنە کۆمەڵی موسڵمان و هەڵگری ئاڵای ئیسلام ئەوەش بزانن کە خوای گەورە لە ئەرك و ئەنجامدانی پێویستییە ئایینیەکانی سەر شانتان هیچ شتێکی لەتاقەت بەدەری خۆتانی لێداوا نەکردوون. ئایینی بۆ ئاسانکردوون وەکو چۆن بۆ باوکی پێغەمبەران حەزرەتی ئیبراهیمی (خوا لیی رازی بێت) ئاسان کردبوو، خودا بەزاتی خۆی ئێوەی ناولێناوە موسڵمان لە کتێبە ئاسمانییەکانی پێشوودا ئێوەی بە موسڵمان ناوبردووە. یان مەبەستی ئەوەیە کە حەزرەتی ئیبراهیم (خوا لیی رازی بێت) کاتی خۆی ئێوەی ناولێناوە موسڵمان و کە لە خوای گەورە پاڕایەوە فەرموویەتی: ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ/ سورة البقرة-١٢٨﴾ ئەمەش مانای ئەوەیە کە حەزرەتی ئیبراهیم دوعای کردووەو ناوی ئێمەی کردووە بەموسڵمان. ئینجا با بزانین جەوهەری حەج لە ئایینی ئیسلامدا وەکو قورئان و سونەتی پێغەمبەر (د.خ) چۆنە، حەج لە ئایینی ئیسلامدا زۆر جیاوازی هەیە لەو حەجەی کە لە ئایینەکانی دیکەدا هەیە. ئەوەتا لە ئایینەکانی دیکەدا حەج بریتییە لە ماچ کردن و لە ئامێز گرتن و خۆ لە خۆڵ و تۆز تێهەڵسوین کە ئەم دیاردە گەلێك ناپەسندە لە ئیسلامداو بەرەوای نازانێت. چاکترین

کەعبە یەکەم ماڵی خوایە بۆ پەرستن دروست کرا بێت

حەج لەلای ئایینەکانی دیکە ئەوەیە کە ئینسان خۆی بهاوێتە نارەحەتییەوە لە ڕێگای حەجدا خۆی ماندووبکات. بەڵام لە ئایینی ئیسلامدا ئەم دیاردەیە ناپەسندەو نایەوێ ئینسان بامەبەستیشی زێدە پاداشتیش بێ خۆی بهاوێتە نارەحەتییەوە. ئەوەتا لە فەرموودە بۆمان ڕیوایەت دەکا (کە جارێك پێغەمبەری ڕەحمەت و بەرەکەت(د.خ) پیاوێکی پیری دیت قوربانییەکی پێبوو دوو کوڕی خۆشی چوبوونە ژێر باڵیەوە بەرەو مەککەی پیرۆز دەڕۆیشتن بۆ حەجکردن، پێغەمبەری خواش(د.خ) پرسیاری لەحاڵ و چۆنیەتی لە کابرای پیرەمێرد کرد. عەرزیان کرد یارەسوڵڵا ئەو پیرەمێردە لەسەرەخۆی نەزر کردووە کە بەپێیان حەج بکاو سواری ولاغ نەبێ. پێغەمبەریش(د.خ) فەرمووی: بەو پیرەمێردە بڵێن با وانەکات. چونکە خوای گەورە پێویستی بەوە نییە کە ئەم کابرایە ئەزیەت و ئازاری لاشەو جەستەی خۆی بدات. بڕۆن سواری حوشترێکی

بکەن با بەسواری حوشتر رێگایەکە بپڕیٚ! بەڵیٚ لە ئـایینی ئیسـلامیدا حـەج وەسـیلەو هۆیـە بـۆ بەدەستهێنانی بەهرەی رووحیو گیانیو رەوشتیو رۆشنبیریو کۆمەلاٚیەتیو ئـابووری. ئـەوەتا ئـەم ئایەتە پیرۆزە بە ئاشکرا ئاماژە بۆ ئەوە دەکات و دەفەرمووێ: ﴿وَأَذِّنْ فِي النَّـاسِ بِـالْحَجِّ يَـأْتُوكَ رِجَالاً وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَـأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ* لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَـهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّـهِ فِي أَيَّـامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَـهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَـائِسَ الْفَقِيرَ/ سورة الحج-٢٧-٢٨﴾ واتە: ئەی ئیبراهیم (رەزای خوای لیٚ بێت) بە خەڵك رابگەیەنەکە حەجی کەعبە بکەن بانگیان بکە بۆ حەج کردن و پێیان بڵیٚ: حەج کردن فـەرمانی خوادایـەو ئـەنجامی بدەن. ئیـتر سـالاٚنە لـە هـەموو لایەکی دونیاوە خواناسان بـە پیـادەو بـە سـواری دێـن بـۆ زیـارەتی مـاڵی خـوا. بـا ئامـادەیی رێو رەسمـی بەجێـهێنانی حـەج بـبن و سـوود لـەم

لـَـهُمْ﴾ بدەیـن دەبینـین زانایـانی ئیسـلام وایـان لێکداوەتەوە کە مەبەست لە سوود سوودی دونیاو قیامەتە. هەم لایەنی ئایینیو هەم لایەنی دونیایش دەگرێتـەوە، چونکە لـە روانگـەی قورئانـەوە دیـن و دونیـا وەکـو گیـان و لاشـە تەواوکـەری یـەکترن و پەیوەندی بەهێزیان لـەنێواندا هەیـە. هیچیـان بـیٚ ئەوی دیکەیان نـابیٚ، چونکـە ئەگـەر ئـاین هـێزی بـاوەڕ بـدات بـەگیان ئـەوە کـارە دونیایـەکانیش هۆیەکانی مانەوەو پێشکەوتن بەگیان دەبەخشن و دەبنە هۆی راگری ئەو جەستەیەی کە ئەو گیانەی هەڵگرتووە. ئەگەر بشمانەویٚ لەهەموو رووێکەوە سـەرژمێری بەروبوومـەکانی حـەج بکـەین، لـێرەدا جێی نابێتـەوە. بەهـەر حاڵ حـەج کۆبوونەوەیـەکی گشـتیو فیسـتڤاڵی سەرتاسـەری موسـڵمانانە بـۆ یەکخستنی مەبەستە جۆراو جۆرەکانی خۆیـان و رێنمـایی کردنـی هـەر یـەك لـەوان بـۆ دۆزینـەوەی سەرچاوەی پاك و خاوێن و شت لەیەکتری فێربوون و یـەکتر ناسینی ناوخۆیـان و بـەهێزکردنی پەیوەندییـە سـتراتیجییەکانیان. جگـە لـەوەش لایـەنێکی دیکـەی گرنـگ هەیـە ئـەویش لایـەنی ئابوورییـە، چونکـە هـەموو گەلێك لەو گەلـە موسـڵمانانە پیشەسـازی تایبـەتی خۆیـان هەیـە، بـەرو بوومـی تایبـەتی خۆیـان هەیـە لـەلای گەلێکی دیکە دەسـت ناکـەویٚ. جـا بـەهۆی ئـەو کۆبوونـەوە گشـتییەوە دەتوانریٚ سەوداو گۆڕینـەوەی ئەو شـتانە ئـەنجام بـدریٚ ئامـادەبوونی خـاوەنی ئـەو کـەل و پـەل و پیشەسازیانە لە کۆبوونەوەیـەکی ئەوهادا زۆر لـەو کۆسـپ و تەگەرانـە رادەمـاڵیٚ، کـە لەوانەیـە ببنـە بەرهەڵست و تـەنگ و چەڵەمـە بـۆ ئـەنجامدانی ئـەو

حەج یەکێکە لەو کارە ئایینیانەی کە بەر لە ئیسلام و لای هەموو میللەت و خاوەن ئایینێك دەبیندرێت

کۆبوونـــەوە جیهانییـــە وەربگـــرن لـــەو رۆژە دیاریکراوانەدا یادی خـودا بکـەن، کـە رۆزیو ئـەو هەموو نیعمەتەی پێتان داوە. ئەو ئاژەڵانەی وەکو نیعمـەت بۆ لەبەر دەستی داناون کە بە ئـارەزووی خۆتـان دەیانکەنـە کوشـتیو سـەریان دەبـڕن. دەی ئێوە لە گۆشـتی ئەو کوشـتیانەی خۆتـان بخـۆن و بەشیو نـەدارو هەژارانیشـی لێبـدەن. ئینجـا دەبـا ئێمە سەرنجێکی ورد لە رستەی: ﴿لِيَشْهَدُوا مَنَـافِعَ

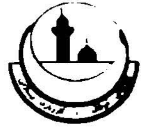

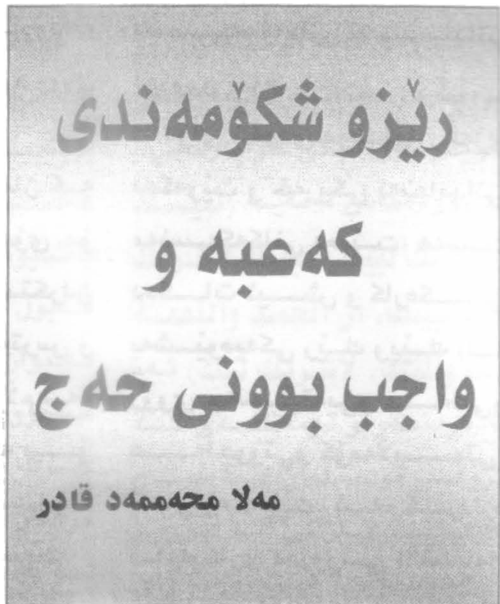
جۆرە سەودایانە. بەراستیش حەج کردن لە ئایینی ئیسلامدا زۆر گەورەو مەزنە ئەو کەسانەی کە بەرێك و پێکی ئەم حەجە ئەنجامدەدەن پاداشتێکی زۆر گەورە بەدەست دێنن. ئەوەتا پێغەمبەری خوا(د.خ) دەفەرمووێ: (**من حج لله فلم يرفث ولم يفسق رجع كيوم ولدته امه**)–رواه الخمسة– واتە: هەر کەسێك بۆ خودا حەج بکاو لەکاتی کردنی حەجەکەدا لەگەڵ ئافرەتی خۆی جووت نەبێ‌و گفتوگۆی ناڕێك نەکا، ئەوە وەکو ئەو رۆژەیە کە لەدایك دەبێ ئاوا لە گوناهان پاك دەبێتەوە. هەروەها حەج کردن هۆی چوونە بەهەشتە ئەگەر بەرێك و پێکی ئەنجام درا. ئەوەتە پێغەمبەری خوا (د.خ) دەفەرمووێ: (**تابعوا بين الحج والعمرة فانهما ينفيان الفقر والذنوب كما ينفي الكير خبث الحديد والذهب والفضة وليس للحجة المبرورة ثواب الا الجنة**) (رواه النسائي والترمذي) واتە: حەج و عومرە بەدوای یەکتر بکەن و بەینیان مەدەنێ، چونکە ئەم دوانە هەژاری‌و تاوان ناهێڵن و دەیبەن هەر وەك چۆن مووشە چڵك و ئاسن و زیو پاك دەکاتەوە ئاوایە. حەجی باش و دروستیش لەلای خوای گەورە پاداشتی تەنها بەهەشتە. ئینجا با بزانین حەج کردن لەسەر کێ واجبەو پێویستە. هەڵبەتە حەج لەسەر هەموو موسڵمانێکی ژیری پێگەیشتوو بالغی لەش ساغ واجبەو پێویستە لەماوەی ژیانیشدا یەك حەج فەرزە، بەمەرجێ تواناو ئیمکانیەتی سەفەرو کرێی گواستنەوەی رێگای هەبێ‌و ئەوەندەشی ماڵ و دارایی هەبێ ماڵ و منداڵی لەماوەی سەفەرەکەیدا بە تێرو تەسەلی پێی بژین، ئەو ماڵ و داراییەش دەبێ ساغ هی خۆی بێ‌و مافی کەسێکی دیکەی پێوە نەبێ، قەرزی خەڵکی تێدا نەبێ‌و سوودو ریبای تێدا نەبێ‌و زەکاتیشی لێدرابێ. سەرەڕای ئەوەش دەبێ رێگای مەککە لە چوون و هاتنەوەدا بێ ئەمین و ئەمان و ترس و لەرزی تێدا نەبێ‌و ئەرکان و پایەکانی حەجیش ئەم شتانەن:

١. ئیحرام دابەستن لە میقاتەوە کە بە (لبيك اللهم لبيك) بەدەنگی بەرز دەست پێدەکاو بەرگی ئیحرام دەپۆشی.
٢. هەڵسووران بەدەوری ماڵی کەعبەدا.
٣. هاتووچۆی نێوان سەفاو مەڕوە.
٤. راوەستانی کێوی عەرەفە.
٥. تاشینی یان کورت کردنەوەی مووی سەر.
٦. ریزکردنی ئەم کردارانە بەپێی ئەم رێزکردنەیان.

حەج لە ئایینیەکانی دیکە ئەوەیە مرۆڤ خۆی بهاوێتە نارەحەتییەوە کەچی ئیسلام ئەوەی قبول نییە

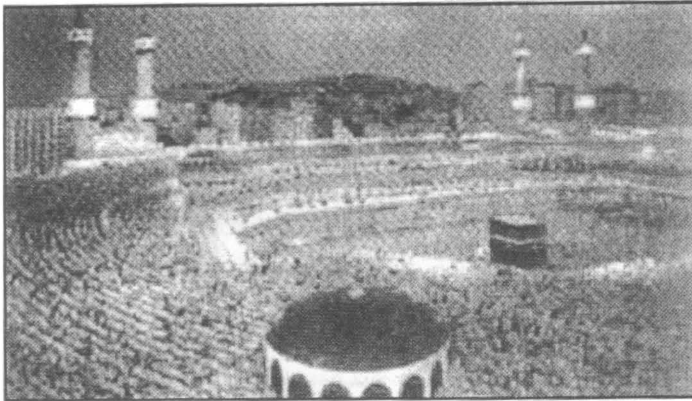

﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ/ سورة ال عمران-٩٦﴾.

بێگومان ئەو خانووەی کە رووگەی موسڵمانانە لە نوێژو پاڕانەوەدا ئەوە یەکەم خانوویێکە بۆ خواپەرستی دروستکراوە. ئەو خانووەیە کە ئیبراهیم و ئیسماعیل دروستیان کرد بۆ خودا پەرستی وەکو دەفەرموویێت: ﴿وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ/ سورة البقرة-١٢٧﴾ ئەمجا پاش ئەم مێژووە بەچەند چەرخێك ساڵی (١٠٠٥)ی پێش زایین حەزرەتی سلێمانی کوڕی داود (سەلامی خوایان لێ بێت) مزگەوتی قودسی دروستکردووە. ئیبراهیم کە کەعبەی دروستکرد کردی بەیەکەم رووگەی خودا پەرستی، کەوابێ پێغەمبەری ئیسلام لەسەر ئایینی ئیبراهیمە کە ئەویش لەکاتی نوێژو خودا پەرستی رووی دەکردە کەعبە.

بەکورتی: یەکەم پەرستگایەکی راست و دروست کە پێغەمبەران دروستیان کردبێ کەعبەی پیرۆزەو لەسەر زەوی پێش کەعبە پەرستگایەکی تر دروست نەکراوە. دێر زەمانیش دەبێتە مایەی زۆر رێزی.

ئەم خانووە پیرۆزە چەند تایبەتمەندییەکی هەیە:

١. پیرۆزو خێرو بەرەکەت ئامێزە ئەم شارە پیرۆزە، هەرچەندە لە دۆڵێکی رەقەن و رووتەن دایە، میوەو بەروبوومی هەموو شتێکی لەهەموو لایەکەوە بۆ دێ وەکو خودا دەفەرمووێ: ﴿يُجْبَى إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ/ سورة القصص-٥٧﴾ زیاد لەوە خێرو بەرەکەتی چاکەشی هەیە خێرو خێرات تێیدا پاداشتی چەند بارە دەدرێتەوەو دوعاو نزاو پاڕانەوە تێیدا گیرا دەبێ.

٢. ﴿وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ﴾ ئەو ئاستانە سەرچاوەی شارەزایی کردنی خەڵکە نوێژکەرەکان لەکاتی نوێژو پاڕانەوەدا رووی تێدەکەن و، دڵی موسڵمانان پێوە بەندە، ساڵانە بەسواریو بەپیادە ملیۆنەها خەڵکی بۆ دەکشێن و دەچن بۆ دیدەنی ئەم ماڵە پیرۆزە لەهەموو لایەکەوە موسڵمانان دەڕژێنە ئەو (حەرەمە) و، بۆ ئەنجامدانی ئەرکەکانی حەج و عەمرە، ئەمەش بەبەرەکەتی نزاو پاڕانەوەی ئیبراهیم (خوای لێ رازی بێت) لە پەروەردگار پاڕایەوە گوتی: ﴿رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُم مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ/ سورة ابراهيم-٣٧﴾.

حەج و تەندروستی دەروونی

زەیتۆ شێخانی

حــەج روکنــی پێنجــەمی ئیسلامەو فەرمانێکی خواییە کە دەفەرموێت: ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً﴾ ال عمران-٩٧ واتە لەسەر خەڵك پێویستە حەج بکەن بۆ خـوا، ئـەو کەسـەی توانـای هەیـە. حــەج سیســتەمێکی روحــیو خواپەرســتییە لــە ئیسلام. ئەگـەرچی ئـەنجامدانی ئـەم روکنـە جێبـەجێ کردنـی فـەرمانی خوایـەو نوێکردنـەوەی بەندایەتییـە بـۆ پـەروەردگار، لەهەمان کـاتدا سـوودێکی زۆری جەســتەییو کۆمەڵایــەتیو تەندروسـتی بـەخودی مـرۆڤ دەگەیەنێت. بۆیە ئێمەش لێرەدا هــــەندێك لــەم ســوودانە لــەرووی دەروونییــەوە روون دەکەینەوە.

هـەر تـاکێکی موسـڵمان کـە نیەتی حەج دەهێنێت و خۆی بۆ ئامادە دەکات لەگەڵ هەستکردن بەبـەختیاری هەسـت بـەترس و دڵـەڕاوکێش دەکـات، بـەڵام ئـەم تــرس و دڵەڕاوکێیــە بــۆ ســەرکەوتنی هــەر کــارێك بەئاسایيو پێویست دادەنرێت.

موسڵمان کـە خـۆی بـۆ ئـەم سـەفەرە ئامـادە دەکـات پرسـیار لـەخۆی دەکـات، دەڵێـت: ئایـا دەتوانم پێداویستییەکانی حـەج بەشێوەیەکی رێك و پێك ئـەنجام بـدەم؟ چونکــە ئــەنجامدانی مەنســەکەکان پێویســتی بــەماندووبوونێکی زۆر هەیــە، وەك: (تــەواف، ســەفاومەروا، وەستان لە کێوی عەرەفە، رەجم کردنـی شـەیتان هتـد) بۆیـە لـە رووی دەروونییـەوە خـۆی بـۆ ئامــادە دەکــات، ئەمــەش وای لێدەکـات هەسـت بکـات توانـای هەیە روو بەڕووی داواکانی ژیان ببێتـەوە، چونکـە ئـەنجامدانی مەنسەکەکانی حەج بۆ موسڵمان بۆتـە داوایـەکی ژیـان، پێویستە روو بــەڕووی ببێتــەوە. ئــەم سیفەتە لە هـەر مرۆڤێك بێتـەدی ئەم مرۆڤە تـێڕوانینێکی سـاغ و بابەتی بۆ ژیان و گیروگرفتەکانی هەیــە، هــەروەها ســیفەتێکە لەســیفەتەکانی کەســایەتی دەروون ساغ.

دوای ئـەوەی موسـڵمان بـەڕێ دەکەوێت و خەریکی ئەنجامدانی مەنسـەکەکانی دەبێـت، هەسـت دەکــات ئیــش و کارەکــانی بەشـێوەیەکی رێـك وپێـك (لــە رووی جەســتەییو عــەقلیو هــەڵچوونیو کۆمەڵایــەتی) بــەڕێوەدەچێت. ئــەم کــردارە تـەواوکاری دەروونـی (التکـامل النفســی) بــە موســڵمان دەبەخشێت. ئەمەش سیفەتێکی تـری مرۆڤـی دەروون سـاغە، هـەروەها ئـەنجامدانی کارەکـان بەشــێوەیەکی رێــك وپێــك هاوســەنگی (التوافــق) بــە موسـڵمانان دەبەخشـێت، ئــەم هاوسـەنگییەش رازی بـوون لـە خـۆو هاوسـەنگی کۆمەڵایـەتی دەگرێتـەوە، ئـەم رازی بـوون و هاوسەنگییە کۆمەڵایەتییــە لــە ئــــەنجامدانی کارەکــــان بەشێوەیەکی رێك وپێك و چاك رەفتار کردن لەگـەڵ ئـەم خەڵکـە زۆرە دێتـەدی. ئـەم هاوسـەنگییە بەسیفەتێکی گرنگی کەسایەتی دەروون ساغ دادەنرێت.

بینینـی کەعبـەو نوێژکــردن تێیــداو بینینــی گــۆڕی پێغەمبـەر(د.خ)و نوێژکـردن لــە مزگــەوتی پــیرۆزی، وا لــە موســڵمان دەکــات هەســت بەبەختیاری بکات. هەروەها ئەم

پارانەوەی کە موسڵمان زۆر دووبارەی دەکاتەوە کە لەحەج دەبێتە سرووودێکی خواپەرستی، سروودەکەش ئەمەیە (لبيك اللهم لك لبيك، لبيك لاشريك لك لبيك، أن الحمد والنعمة لك والملك، لاشريك لك) ئەم یادکردنەوەو دیمەنانەی کە مرۆڤی موسڵمان لە حەج دەیبینێت ئارامی بە دەروون دەبەخشێت، هەروەها وای لێدەکات کە رێز لە خودی خۆی بگرێت و قبوڵی بکات و متمانەی پێ بکات.

موسڵمان لەکاتی ئەنجامدانی مەنسەکەکان و مانەوەی لە مەککە مامەڵە لەگەڵ خەڵکێکی زۆر لە جۆرەها نەتەوەو رەنگ دەکات. ئەمەش واپێویست دەکات کە توانای پێکهێنانی پەیوەندی کۆمەڵایەتی پەسندی هەبێت و ئەوانیشی خۆشبووێت و متمانەیان پێ بکات و رێزیان لێبگرێت و لێبوردەیی بەرامبەریان هەبێت.

هێنانەدی خودو (تحقيق الذات) بەکارهێنانی تواناکان بریتییە لە لەخۆگەیشتن و هەڵسەنگاندنی خود بەشێوەیەکی واقیعیو بابەتی. قەبوڵ کردنی ئەم جیاوازییە لەنێوان تاکەکان هەیە. ئەمانە هەمووی بەشێکن لەهێنانەدی خود، بەڵام لەمانە هەمووی گرنگتر بەدیهێنانی خود بریتییە لە بەدیهێنانی ئامانجەکان، موسڵمانیش کە تەواو دەبێت لە ئەنجامدانی مەنسەکەکان و دەبێتە حاجی، هەست دەکات گەورەترین ئامانجی لەژیان بەدیهێناوە. موسڵمان هەموو تواناو وزەو توانستەکانی بۆ ئەنجامدانی پێداویستییەکانی حەج بەکاردەهێنێت، ئەمەش رەفتارێکی ئاساییە، چونکە هەموو تاکەکان هەمان رەفتار ئەنجام دەدەن، ئەمە وای لێدەکات هەموو ماندووبوونی خۆی بەرەفتارێکی ئاسایی بێتەبەر چاو. دوای ئەوەی موسڵمان دەگەڕێتەوە بۆ نیشتمانەکەی خۆی هەست بە ئاسایشی دەروونی دەکات. ئاسایشی دەروونیش بریتییە لە هەستکردنی تاك کە ئەم ژینگە کۆمەڵایەتییەی تێیدادەژێت ژینگەیەکی گونجاوە، خەڵکی دەوروبەری رێزی لیدەنێن و قەبوڵی دەکەن لەناو کۆمەڵگە، ئەمەش بە گرنگترین پێداویستییەکانی تەندروستی دەروونی دادەنرێت.

بەم شێوەیە بۆمان دەردەکەوێت کە هەر موسڵمانێك لەپێناوی رەزامەندی خواو بۆ خوای گەورە حەجی کردبێت کەسایەتییەکەی بەشێکی زۆر لە سیفەتەکانی تەندروستی دەروونی لێدێتەدی وەك (کەسایەتی دەروون ساغ، تەواوکاری دەروونی، هەستکردن بەئاسوودەیی، هەستکردن بە خۆشی لەگەڵ خەڵك و ژیان و.. هتد).

سەرچاوەکان

١. قورئانی پیرۆز

٢. د.حامد عبدالسلام زهران. الصحة النفسية والعلاج النفسي، الطبعة الثانية، عالم الكتب، القاهرة، ١٩٧٧.

٣. د.حامد عبدالسلام زهران. علم النفس الاجتماعي، الطبعة الرابعة، عالم الكتب، القاهرة، ١٩٧٧.

بنگەهێن باوەری

پشکا ئیکی

مقداد عیسا

بنگەهێ (یەکێ) ژ بنگەهێن باوەریێ، یا ب هەبین و ئێك کرنا خودێیە بهەر سێ جورێن خۆڤە کو.

١.ئێك کرنا پەروەردەو خودان کرنێ بوو

٢.ئێك کرنا پەرستنێ بوو.

٣.ئێك کرنا ناڤ ورەوشا.

نها ئەمێ بەحسێ بنگەهێ دووێ بکن ژ بنگەهێن باوەریێ، کو ئەو ژی باوەرێ یا ب مەلائیکەتێن خودێیە.

مە باوەری هەیە کو خودێ هەندەك (مەخلوق) ئافراندنە و چێکرنەو ناڤێ وا دانیە: مەلائیکەت، خودێ گەلەك قەدرێ واژی دگرێ، چنکو ناڤێ وان دگەل خوە تینێ خودێ دبێژێ: ﴿إن الله وملائكته يصلون على النبي/ سورة الاحزاب-٥٦﴾ و دبێژێ: ﴿كُلٌّ آمَنَ بِاللَّه وملائكته/ سورة البقرة-٢٨٥﴾ و ژبلی ڤا ژی ژ ئایەتێن قورئانا پیرۆز.

هەر وەکی مە باوەری هەیە کو ئەڤ مەلائیکەت چو جارا بێ ئەمرییا خودێ ناکن و، هەر دەمی دبن فەرمانا وی دەنە، هەروەکی خودێ دبێژی: ﴿ الله ما أمرهم وِيفعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ/ سورة لتحريم-٦﴾ ﴿يَشْهَدُهُ المقرَّبُونَ/ سورة المطففين-٢١﴾

هەروەسا مە باوەری هەیە کو ئەو هەر دەمێ عیبادەتا خودێ دکن و پەسنێ وی ڤەددن و ژێرە دچنە سوجدە، هەر وەکی دبێژێ: ﴿إن الذينَ عندَ ربك لا يستكبرُونَ عنْ عبادَتهِ ويُسبِّحُونَهُ ولَهُ يسجُدُونَ/ سورة الاعراف-٢٠٦﴾.

مە باوەری هەیە کو خودێ هەر هندەك ژ وا ب کارەکی ڤە گرێدانە یانی: هندە عەرشی خودی د ملگرن رۆژا قیامەتێ، هەر وەکی دبێژێ: ﴿ويحمل عرش ربك فوقَهم يومئذٍ ثمانيَةٌ/ سورة الحاقة-١٧﴾ و هندەك دەرگەهڤانێ دۆزەخێنە، هەر وەکی دبێژێ: ﴿عليها تسعة عشر/ سورة المدثر-٣٠﴾ و هەندەك ئینسانا د پارێزن ژ بەلایێن دونیایێ هەر وەکی دبێژێ: ﴿لَهُ معقبات من بين يديه ومن خلفه يحفَظُونَهُ منْ أمْر اللَّه/ سورة الرعد-١١﴾ و هەندەك ژێ روحا دستینن، هەر وەکی دبێژێ: ﴿حتى إذا جاء أحدكم الموت توفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لا يُفرطُونَ/ سورة الانعام-٦١﴾ و هەندەك ژێ خێرو گونەهێ خەلکی دنڤیسن، هەر وەکی دبێژێ: ﴿عَنِ اليمين وعنْ الشمال قعيدٌ* ما يلفظُ منْ قَوْلٍ إلاَّ لَديْهِ رَقيبٌ عَتيدٌ/ سورة ق-١٧-١٨﴾ ﴿وإنَّ عليْكُمْ لَحَافظينَ* كرامًا كاتبينَ/ سورة الانفطار-١١﴾ و هەندەك ژێ وەحیێ تینن ژ پێغەمبەرا دە کو ئەو (جبرایلە) سلاڤێن خودێ لسەر بن، هەر وەکی خودێ دبێژێ: ﴿وإنَّهُ لتنزيل ربِّ العالمينَ* نَزَلَ بهِ الرُّوحُ الأمينُ* علَى قَلْبِكَ لتَكُونَ منَ المُنذرينَ* بِلِسانٍ عربيٍّ مُبينٍ/ سورة الشعراء-١٩٢-١٩٣-١٩٤-١٩٥﴾ و جارەکێ دبێژێ: ﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ القُدُسِ منْ ربِّكَ بالْحَقِّ/ سورة النحل-١٠٢﴾ و و هەندەك ژێ پرسێ ژمریا دکن د تربێ دە هەر وەکی پێغەمبەرێ خودێ دبێژێ: (ان العبد اذا وضع فى قبره وتولى عنه اصحابه انه ليسمع قرع نعلهم، اذا انصرفوا اتاه الملكان، فيقعدانه، فيقولان له : ما كنت تقول فى هذا الرجل محمد؟ فاما المؤمن فيقول اشهد انه عبد الله ورسوله. فيقال له : انظر الى مقعدك من النار ابدلك الله به مقعدا من الجنة، قال النبى(ص) فيراهما جميعا.) (رواه بخاري ومسلم وترمذي).

يانى: چاخێ وەكو عەبد تێ دانين د تربا وى دە، هەڤالێ وى ژێ د ڤەگەرن، هنگى ئەو دەنگێ پێلاڤێ وا دكێ، چاخێ هەڤالێ وى زڤرين و هەر دوو مەلائيكەت وێ بێن و وى رۆنيێن و وێ ژێره بێژن: تە چ د دگوت ژ ڤى زلامى رە محەممەد؟ يێ خودان باوەر وێ بێژێ: ئەز شەهدەكى ددم كو ئەو عەبدێ خودێ وپێغەمبەرێ وييە، وێ ژێره بێ گوتن: بەرێ خوّ بدە جهێ رونشتناخوه يێ ئاگر چاوە خودێ ژ تەره گوهاتيه بيەكى ژ بەهشتێ. پێغەمبەر دبێژى: ئەوێ هەردووكا ژ ببينێ... هتد.

هندەك ژ مەلائيكەتا هەمە د گەرهن و لێكدەرێ رونشتنەك دبينن كو بەحسێ خودێ تێده بێ كرن، تە دى لێ كۆم بوون گوهێ خوه دانێ، هەروەكى پێغەمبەرێ خودێ دبێژێ: **(ان لله ملائكـة يطوفون فى الطرق يلتمسون اهل الذكر، فاذا وجدوا قوما يذكرون الله تنادوا : هلموا الى حاجتكم فيحفونهم باجنحتهم الى سماء الدنيا)** (رواه بخارى).

باوەرى يا ب كتێبێن خودێ

ئەم زانن كو خودێ گەلەك كتێب ئانينه خوارێ ژ ئاسمانا دا كو پێغەمبەرێن وى ژ خەلكى رە بێژن و وا پێ فێره بكن، ئەم ناڤێ هندەك ژێ زانن ئەوێن كو دقورئانێ دە هاتن، وەكى (تەوراتا) كو ژ (موسا) پێغەمبەر رە هاتى و (ئينجيلا) كو ژ (عيسا) رە هاتى و (زەبورا) كو ژ (داود) رە هاتى سلاڤێت خودێ لگشان بن، ژخوه قورئانا پيرۆز سەر سەرێ گشايه، مە باوەرێ بحەمووچكا هەيە.

ئەڤ كتێب هاتنە خوارێ دا خەلك لدووڤ هەرن و شۆل پێ بكەن، بەلێ هەر پێغەمبەرەكى كو هاتى ئەو بەس ژ قەومێ خوه رە هاتيە، بەس قورئانا مە تنێ ژ بۆ خەلكى دونيايێ جن وئينس وحەمووچكايە و وێ بمينێ حەتا رۆژا قيامەتێ **﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا/** سورة سبأ-٢٨﴾ يانى: مە تو شياندى بۆ ئينسانا گشا دا تۆ مزگينيێ بدێ وا ئەوێن لدووڤ دەو چن و وا بترسێنێ ئەوێن كو بووتنا تە ناكن، جاردى خودێ دبێژێ : **﴿فَلاَ وَرَبِّكَ لاَ يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لاَ يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا/** سورة النساء-٦٥﴾ يانى: ڤێجه نا، ئەز بخودايێ تە سوند د خوم، ئەو ئيمان و باوەر يێ نا ئينن حەتا ئەو تەنەكن فەرمان دەر، دچقا پەڤرە چوونكێ كو د ناڤ وا دە چێدبن، و پاشى د دلێ خوه دە چو تەنگاڤێ و دل نەخوەشيا نەبينن ژ حوكمێ بتەمامى رازى بن و وا خوەشبێ ئەو حوكمێ كوتە كرى.

ما لائقە كو ئينسان لدووڤ پێغەمبەرەكى هەرێ و بێژێ ئەز ژ (ئوممەتا) وى مە و پاشى بحوكمێ وى رازى نەبێ و پێ نەخوەشبێ تشتا كو ئەو بكێ؟ ئەڤ نە لائيقێ موسلمانايە، ژ بەر ڤێ يەكێ دڤێ كێڤا دلێ مە لگور حوكمێ خودێ و پێغەمبەرێن، حەتا كو ئەم موسلمانێ دروست بن، خودێ مە لسەر دينێ پێغەمبەرێ مە بمرينێ ئامين.

مە باوەرى هەيە كو قورئان كەلامێ خودێيە و ناخافتنا وييە(قەديمە) يانى ژ بەرێچ ڤە هەيە نەكو نووهاتيە چێكرن، وە كەڤا تشتێ كو خودێ ئەو چێكرنە و خولقانديە، ئەڤ قورئان يەك ژ نيعمەتێن خودێ ئێ مەزنە كو لسەر مە كرى بەلكى ژ حەموو نيعمەتا مەزنترە، ڤێجە دڤێ ئەم وێ ژ خوە رە بكن رێ ناس و لدووڤ وێ هەرن، وە كە يێ ور خودێ ژ مە خوە ستيية دبێژيتن: **﴿وَهَذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ/** سورة الانعام-١٥٥﴾ يانى ئەڤ قورئانا هە كتێبەكە مە ئانينە خوارێ خودان خێرو بەرەكەتە، لدووڤ هەرن و ژ خودێ بترسن.

قوتابى كۆليجا ئاداب، پشكا خواندنێن ئيسلامى.

هۆکارەکانی جیاوازی بۆچوونی زانایان لە فیقهی ئیسلامیدا

ئەڵقەی/ سێزدە

مەلا عبداللطیف باموکی

توێژینەوە لەسەر فیقهی خیلاف و جیاوازی راو بۆچوونەکان ئەوەندە رەها و بەربڵاوو فراوانە بەئەندازەی گەورەیی‌و فراوانی ئیسلام، بە لەبەرچاو گرتنی زەمەن و کات و توێژنەوەکانی گەلانی موسڵمان و شوێن و شوێنکەوتوانی ڕێبازەکانی فیقهی ئیسلامی بەهەردوو باڵی سەلەفی‌و خەلەفی بەمانا فراوانەکەیان، کە یەکەم بڕوای بەدەق هەیە بێ تەئویل و دووەم بڕوای بە تەئویل هەیەو. حەقیقەت و مەجازی لەبەر چاو گرتووە. جائێمە لەم ئەڵقەدا هەندێ یاساو ڕێسای زانستی سەرەتاو بنەمای فیقهی ئیسلامی روون دەکەینەوە، بەمەبەستی داگیرسانی مۆمێك لەبەردەم ئەم گەنجینە فراوان و بەنرخەی کە زمانی کوردی بێ‌بەشە لە کورداندنی، دەنا لە زمانی عەرەبی سەدان کتێب و نامیلکەی کورت و درێژو مەتن و شەرح و پەراوێز لەبەردەست و دڵانەو لە هەموو زانستەکان زیاتر سەرچاوەی فیقهی ئیسلامی پێ دەوڵەمەند بووە، بەڵام پێش ئەوەی لەسەر باسەکەمان بڕۆین، دوو باسی زۆر گرنگ هەیە دەبێ کەمێك نا بەڵکو زۆر لەسەری راوەستین، ئەویش: (کۆشش، شوێنکەوتن)ن کە بەدوو زاراوەی (اجتهاد، تقلید) ناسراوە، چونکە کە ئایینی ئیسلام لە دەقە قورئانی‌و فەرموودەکانەوە گەیشت، خەڵك رەچاوی پلەی زانست و زانیاری‌و کۆششی زاناو شوێنکەوتنی عەوامی لەبەر چاو گرتووەو هەموو ڕێبازەکان کە ئێستا بۆتە ڕێباز کاتی خۆی وەك راو بۆچوونی زانایەك پەیدابووەو گفتوگۆو ئاڵوگۆڕی هەڵگرتووەو دەقی قورئان و فەرموودە، کە گونجاو بووە بۆ ئەو ڕێباز یان ئەم ڕێباز. کۆشش (اجتهاد) لە زمانەوانی عەرەبیدا بەمانای هەوڵ و بەکارهێنانی توانا و جست وجۆکردن و پەیداکردنی بەڵگە بۆ کارێك بەکاردێ ئەوەش هەموو زانست دەگرێتەوە، چونکە زانستی مرۆڤ مەند و راوەستاو نییە، بەڵکو لە جوڵەو گەشەو پەرەسەندنی هەمیشە لە زاراوەی زانستی ئوسولی فیقهیدا هەوڵ و کۆششی زانایە، هەرچی لەتواناو وزەیدا هەیە بۆ فێربوون فەرمانە

شەرعییەکان لە ڕێگەو بەڵگەوە. بەپێی ئەم پێناسەیە دەبێ زانا هەوڵ و کۆششی هەبێت و کەمتەرخەم و خەمسارد نەبێ لە پەیداکردنی بەڵگە بۆ حوکمە شەرعییەکان، بەرادەیەك کە ڕەخنەی لێ نەگیرێ کە نەگەڕاوە بەشوێن بەڵگەو دەقی ڕوون و ئاشکرا لەسەر مەبەست، هەر ئەم زانا کۆششکارە مەرجی زانایەتیو کۆششکاری تێدابێ. چونکە هەموو کەس مافی ئەوەی نییە خۆی بەزانا بزانێو بڵێ منیش کۆشش دەکەم و ئەو کۆششە بۆ زانستی شەرعی بێت و لەڕێگەی کۆڵینەوەو توێژینەوە بێت، ئەوەك بە لەبەر کردنی مەسەلە شەرعییەکان و وەرگرتنی لە زانای تر یان لە کتێب و سەرچاوە نووسراوەکان کەدەبێ ئەم مەرجانەی تێدا بێت:

یەکەم: زمانی عەرەبی باش بزانێ، شێوازی ئاخاوتن، وشەکانی زمان و زانستەکانی ئەم زمانە (نحو، صرف، بلاغتە، أدب) شارەزا بێت، ئەوەش بە تێگەیشتنی دەقەکانی ئەم زمانە، ئەگەر هەمووی شارەزا نەبێت مەبەستی بۆ ڕوون نابێتەوە لە دەقە زۆر بەهێزەکان و ڕەوانبێژی قورئان و فەرموودە، بەتایبەتی فەرهەنگی زمانەوانی عەرەبیو سەرچاوە باوەڕ پێکراوەکان.

دووەم: قورئانزان بێت، چونکە ئەم قورئانە بناغەیە، دەستوورە، یاسایە، بەڵگەیە، سەرچاوەیە، دەبێ لە حەرفی بێ (بسم الله) هەتا سینی (والناس) شارەزاو بەتوانا بێت، دەبێ ئەم زانایە شارەزای ئایەتی ئەحکام بێت بەئاگاییو زانیاری تەواو، کە ژمارەیان (٥٠٠) ئایەتەو شارەزای هەموو قورئان بێت لەگەڵ چیرۆك و پەندو ژیانی گەلانی ڕابردوو، هەرچەند ئەم جۆرە زانستە ئێستا لەبەر دەستە وەك کتێبە بەنرخەکەی ئەبوبەکری جەصاص(٣٧٠) وەفاتی کردووە و، کتێبی ئەبوبەکری ئیبن ئەلعەرەبی (٥٤٣) وەفاتی کردووە، جگە لەوەش دەبێ ئاگاداری (نسخ) بەواتای هەموارکردنی دەقی قورئان بێت بەتایبەتی کتێبی ئەبوجەعفەری نەحاس (٣٣٨) وەفاتی کردووە. وێڕای (سبب النزول) هۆکارو کاتەکانی دابەزینی دەقەکانی قورئان، کە لەم بارەوە زۆر کتێبی نایاب هەیە.

سێیەم: فەرموودەناس بێت کە زانای کۆششکار لەزمان و قورئاندا شارەزابوو دەبێ شارەزای فەرموودەش بێت: ڕاست، لاواز، ئەوانەی کە فەرموودە دەگێڕنەوە، جیاوازی بکات لەنێوان فەرموودەکاندا بە هەموو زاراوەکانی زانستی فەرموودەکە، لەم بارەیەوە وێڕای شەش کتێبە ڕاستەکانی فەرموودە دەیان کتێب لەم بارەوە لەبەر دەستەو بیانووی کەس نەماوە بۆ نەزانین، بەڵام بۆ کۆششکار لەوە زیاتر پێویستە بەتایبەتی فەرموودەکانی ئەحکام کە زانایانی پێشینە سەدان کتێب و نووسراوی زۆر بە نرخ و بەهایان داناوەو، چونکە ئەمڕۆ زانستی سەردەم لە چڵەپۆپەدایە پرشی ڕووناکی زانستی فەرموودەی گرتۆتەوە هەر کۆششکار بێت دەتوانێ زۆر بەئاسانی شارەزایی تەواوی تێدابکات و هەموو ڕووداوەکانی هاوچەرخ و سەردەم لەڕێگەی فەرموودەوە گفتی لەسەر بدرێت و ڕای کرچ و کاڵ و دەر لە گیانی ئیسلام بەرپەرچ بدرێتەوەو لەم بارەوە زۆر کاری پڕ بایەخ کراوەو دەکرێ.

چوارەم: زانستی ئوسوڵی فیقهی ئیسلام کە ئەم زانستە زۆر پێویستە بۆ کۆششکارو زانای فیقهی ئیسلامی، چونکە

ئەم زانستە بەڵگەکانی شەرعی ڕێکدەخات و بنەماو ڕێسایان بۆ دیاری دەکات و شێوازی وەرگرتنی حوکمە شەرعییەکان دیاری دەکات و جۆرەکانی دەلالەتی وشە لەسەر ماناو مەبەست ڕووندەکاتەوەو لەکاتی ناکۆکیو نا تەبایی لەنێوان دەقەکاندا ڕێگای هەڵبژاردنی بەهێزەکان دیاری دەکات. ئەم زانستە دەیان کتێبی نایاب و کۆڵینەوەی هاوچەرخ و سەردەمی لەسەر نووسراوە لە چوارچێوەی بەرنامەیەکی زانستی لەبەردەستە سەرچاوەی زانیاری یاسادانەرو دادوەرو موفتیو پارێزەرانە.

پێنجەم: زانینی هەمەدەنگی پێشینەکان، ئەمڕۆ هەمەدەنگی دروست نابێ لەبەر جیاوازی بیروباوەڕو راو بۆچوونی زۆر جیاواز لەناو ڕێبازە پەسەندەکانی فیهی ئیسلامی. بەلام زۆر حوکمی شەرعی هەیە. کە بەهەمە دەنگ (اجماع) چەسپاوەو شکاندنی ئەم هەمەدەنگییە نەك هەر زیانی بۆ باوەڕدار هەیە، بەڵکو زۆر حوکمی شەرعی کە لەم ڕێگەوە هاتووە بەڵگەی ئایەت و فەرموودەی لەسەرەو لەخۆرا نەهاتووە، چونکە هەمەدەنگی دەبێ ناکۆك نەبێ لەگەڵ دەقی قورئان و فەرموودەو بیروڕای یارانی سەردەمی پەیام و سروش، کە (٢٣) ساڵ سەردەمی پێغەمبەرو (٣٠) ساڵ سەردەمی خەلیفە راشدەکان دەگرێتەوە، پاش ئەوە هەمەدەنگی نەماوەو نەبووەو ئەگەر باس لە بەڵگەیەتی دەکەین بۆ ئەو سەردەمەیەو شوێنەکانی دیاری کراوەو دەبێ کۆششکار ئاگادار بێت سنوورەکانی نەبەزێنێ، چونکە ئەم سنوور بەزاندنە هەندێ ڕێبازی توندڕەوو لاگرو پەڕگرو نادروستی پەیداکردووە لە فیقهی ئیسلامیو ئینکار کردنی زیانی هەیە بۆ زانای شارەزا.

شەشەم: شارەزایی لەمەبەستەکانی شەریعەتی ئیسلام و هۆکارەکانی حوکمە شەرعییەکان و بەرژەوەندی خەڵك بۆ ئەوەی بتوانێ حوکمی شەرعیو فیقهییەکان ناڕاستەوانەوە وەربگرێ، کە لەدەقەکاندا نەهاتووە لەڕێگای قیاس و بەیەك چواندن و نەریت و عادەتی کۆمەڵی شەرعیو عورفی باوی ڕەسەنی خەڵك ڕەچاو بکرێ لەکاتی حوکمداندا.

حەوتەم: کۆمەڵە توانایەکی خۆڕسکە کە زۆر پێویستەو مەرجی مەرجەکانەو ئەگەر هەموو مەرجەکانی پێشوو هەبێت، بەلام کۆششکار توانای کۆششی نەبێ لە رووی ژیریو زیرەکیو بەرچاو روونیو حازر وەلامیو تێگەیشتن و زەینداری، ئەوا ناتوانی سوود لە زمان و قورئان و فەرموودەو زانستی ئوسوڵ و هەمەدەنگی وەربگرێت و کێشە تازەکان و مەسەلە نەوباوەکان لەگەڵ دەقەکاندا بگونجێنێ، لێرەدا پرسیارێك سەرهەڵدەدات، کە چۆن هەڵکەوتووانی پێشینەی ڕێبازە رەسەنەکان توانیویانە ئەو ڕێبازانە رەچاو بکەن و پەسەندی بکەن لەکاتێکیشدا بەئەندازەی ئەمڕۆ زانست لەبەر دەست نەبووە؟ لەوەلامدا دەڵێین: ئەوانە لەسەردەمێك ژیان و گوزەرانیان کردووە کە ژیان ئاڵۆز نەبووە، مەسەلە شەرعییەکان ئەوەندە ئاڵۆز نەبووە، نزیك بوون لە سەردەمی پەیامی ئیسلام، سەرجەم بۆ فیقهی ئیسلامی کاریان کردووە.

خوێنەری بەڕێز کە ئەم مەرجە زۆر سەرەکیو بەنرخەی کۆششکار تەماشا دەکەی هەست بەدوو شتی گرنگ دەکەی:—

یەکـەم: گوسـتاخی بـەرچاو قـایمی‌و بـێ شـەرمی ئەوانـەی تەنـها دوو ئایـەت یـان دوو فەرمووده لەبەر دەکەن و شەن و کەوی فیقهی ئیسلامی دەکەن و بەراسـت و بەچـەپ لەسـەر حەرام و حەڵاڵ و کوفرو بـاوەڕو راست و چەوت رادەردەبڕن و خۆ دەکـەن بـە پاسـەوانی دۆزەخ و بەئارەزووی ئەوان خەڵك دەچـێ بۆ بەهەشت و دۆزەخ.

دووەم: مـەزن و گـەورەیی ئـەو کەڵە پیاوانە کە لەگەڵ نەبوونی‌و کـەم دەرامـەتی‌و هۆکـاری نووسـین و چـاپ و زانسـتی سـەردەم لـە وردتریـن راو بۆچوونیـان بـەموو لـە قورئـانی پـیرۆزو فـەرمووده لایـان نـەداوە تەنـها دەگەڕێتـەوە بـۆ یارمـەتی خودا پەرستی ئەو زانایانەو زۆر بـەئاگاداری‌و پارێزگـاری‌و هۆشیاری کۆششیان کردووە لەو شـوێنەی کـە دەق نییـە، چونکـە ئەگەر دەق هەبوو ئیجتهاد نییەو جیـاوازی زانـاو نـەزان لـەگۆڕێدا نییـە تەنـها لـەو شـوێنە ئیجتهادیان کـردووە، کـە بەڵگـە هەیـە، بـەڵام جێگـەی گومانـە پێویسـتە زیـاتر بـەدواچوونی لەسـەر بکـرێ هـەتا دەرئـەنجام رایـەکی پەسـەندو گونجـاو دروست دەبێ‌و ئەویش قابلە بۆ گـۆڕان. هـەروەها لـەم باسـەوە روون دەبێتـەوە کـە کۆشـش پـەیوەندی بـەکات و شـوێن و کەسەوە نییـە، تەنـها پەیوەسـتە بەهاتنـە دی مەرجـەکان، ئـەوە لەرێگەدایەو کات و شوێن نەزۆك نیـەو ئەگـەر لەلایـەن هـەندێ زانـاوە باسـی ئـەوە کرابێـت کـە ئیجتـهاد نـەماوە ئـەوە بـۆ داخسـتنی کەلێنـە بـەرووی نـەزان و نـەفام و هەوەسـکاری. ئـەمڕۆ دەرگـای ئیجتهاد لەسـەر پشتەو پـەیوەندی نییە بـەچین و توێـژو رەگـەزو نەتـەوەو وڵاتێکـەوە، لەفەرموودەیـەکدا هەیە (اذا اجتهد الحاكم فاصاب فلهو اجران، وان اخطأ فله اجر واحـد) لەبـەر ئەوەیـە کـە موجتـەهید دەتوانـێ رای خـۆی بگـۆڕێ لەمەسـەلەیەکەوە بـۆ یەکێکی دیکەو، نابێ کۆششکار شـوێن پێـی زانایـەکی دیکـە بکـەوێ، ئەگـەر بەقەناعـەت و بەڵگـەوە رایەکـەی خـۆی سـەلماندو بـاوەڕی پـێ هـەبوو، هەروەها زۆر جارێك رێکدەکەوێ زانایەك لەهەندێ مەسائیلدا زۆر شارەزاو بلیمەت و هەڵکەوتووەو بەڵام لەهەندێك کەمتر ئەوە زیانی کۆششکاری نییـە وەك زانایـەك تەنـها لـە تـەڵاق یـان مـیرات یـان بەشـێك لـە فیقـهی ئیسـلامی شـارەزایی هەیـە. لـە ئەلقـەی داهـاتوو بـاس لـە شـوێنکەوتن (تقلیـد) دەکـەین، چونکـە زۆر پێویستە.

ژیانا پێشەوایێ خودانیاس و سەرکردێ قەهرەمان سەلاحەددین ئەیوبی

ماهیر مستەفا

ناڤێ وی (سەلاحەددین یوسف کورێ ئەیوبە) دامەزرێنەرێ دەولەتا ئەیوبیە، وەل نەژاددا کوردە ل گوندێ (دوین) ژ دایك بووە ل پشکا (ئازار بایجان) ل کوردستانا باکور وە هندەك د گەل ڤێ دیتن و بۆ چوونێنە کو ل (تکریت) ژدایك بووە سالا (١١٣٨)ز، ئەڤی چەلەنگی وەختێ قودس رزگار کر بن دەستێ خاچ پەرستا بەرەڤ وەلاتێ میسرێ چوو (شێرکۆ)یێ مامی وی دگەل دابوو، پشتی رزگارکرنا وەلاتێ میسرێ مامێ وی بوو پاشایێ باژێرێ (ئەسکەندەریێ) کۆ دکەڤیتە سەر دەریا ناڤەراست، وەختێ مامێ وی دچیتە بەر دلوڤانیا خودێ سەلاحەدین سالا (١١٦٩)ز وەلاتێ میسرێ ئێخستەبن دەستێ خوە، ل وی وەختێدا ژییێ وی (٣١) سالا بوو.

وەك سالا (١١٧٥)ز شیا وەلاتێ میسرو شامێ کونترۆل بکات وسەر پەرشتیێ هەردوو وەلات بکەن، سەلاحەدین توشی شەرەکی مەزن بوو دگەل خاچ پەرستا ل جهێ شەری (حطین) بوو ل وەلاتێ شامێ د ئەنجامدا سەرکەفتنەکا مەزن بدەست ئینا هەر وەسا ل ناڤەراستا مانگا رەجەب سالا (٥٨٣)ك (١١٨٧)ژ قودسا پیرۆز رزگار کر بن دەستێ خاچ پەرستا. کو ل وی وەختێدا سەرکردێن خاچ پەرستا بریتی بوون ژوان کەسان (مەلیك فردریکی ئەلمانی) و (فلیبی فەرەنسی)و(ریتشارد قەلبولئەسەدی ئینگلیزی)، وەك سالا ١١٩٢ز دوماهی هات ب(صلح الرملە)، سەلاحەددین ل پشکا ژووری باژێرێ قاهیرەدا کەلهەك دروست کرد ل سەر چیایێ (مقطم) کۆب تەواوی باژێرێ قاهیرەیێ لێ دیارە ئەڤ شورایە هەتا ڤی چاخێن یامای.

ناڤێ وی کەلهێ نا کەلها شاخاوی کەلها قاهیرەش بێژنێ هەروەسا کوچکەك یاناڤ وێ کەلهێ دروست کری بۆ جێگر بونا خوە هەر وەسا ل ناڤ وێ کەلهێدا بیرەکا مەزن یا لێدای نها ببیرا (یوسف) ناو بانگە بیرا (خلدون)ش بێژنێ.

سەلاحەددین ب مەزن ترین کەسێن مێژوودانن چنکو سەرکردەکێ مەزنێ سیاسیو قسە جهێ هاتی بوو هەر چ سیفەتەکێ جوان هەبیت لناڤ ڤیکەسیدا یێ هەی، هەروەسا د ناڤبەرا توندو تیژیێو سینگ فروانییێدا زۆر یێ خودێ نیاس و باوەر ب هێز بوو.

(فەرەنجی) زۆر سەرسورهێنەر بوون ل رەوشتێ ڤی چەلەنگی وەکربوو منیاك کەس ل پشکا رۆژهەلاتێ، ریتشارد قەلبولئەسەدی ئینگلیزی ئێك بوو ل سەرکردێن خاچ پەرستا ناوبانگ ئیعتراف ڤێ حەقیێ کرو هەمی موزەخانێن خوە تەسلیم کرن.

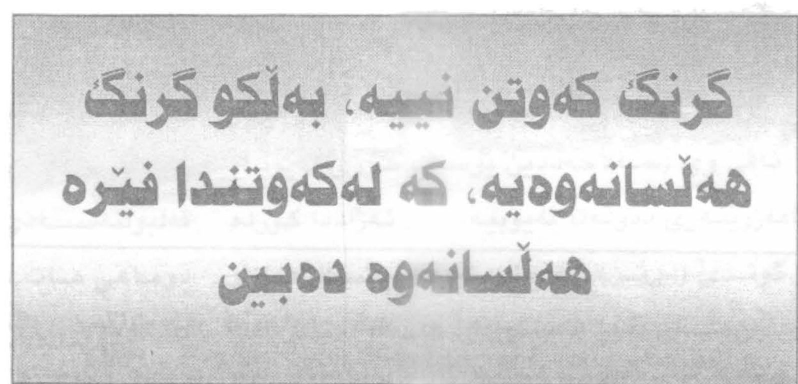
ئەو دەسکەوت و رووداوەی هەرگیز لەیاد ناکرێت

قاسم بەرزنجی

رووداو گەلێك هەن هەرگیز لەبیر ناچنەوەو لەساڵ یادو بۆنەو رۆژە تایبەتەکاندا مۆم و چرای پڕ شکۆو سەروەریو هەندێك جاریش خەمگینانەو کزیان بۆ دادەگیرسێنرێت، هەڵبەتە بەهەڵدانەوەو چاو لێ کردنی دوو توێی پەڕەکانی رۆژگارو مێژووی نەتەوەکەشمان فرە نموونە بەرووماندا هەڵدەشاخێنەوە. لەوانەش دامەزراندن و رۆنانی یەکەم بەردی بناغەو دواتر هەڵتەکاندن و شەهید کردنی کۆماری کوردستانە لەشاری مهابادی رۆژهەڵاتی کوردستان، ئەو کۆمارەی کە کەمتر لەساڵێك هاتە دامەزراندن و چوارچێوەو شەرعیەتی بەخۆیداو، وەکو خەونێکی لەمێژینەو زیاتر لەدوو سەدەی کوردستانی بێ ئاڵاو دەوڵەت و ژێر دەستەی داگیرکەران، بووە سۆمای چاوو شنە بای فێنکی روح و چۆڕە ئاوی زاری وشکی هەموو ئەوانەی تامەزرۆ بوون سەرخەوێك لەژێر پەرچەم و سێبەری دەوڵەتێکی کوردی بشکێنن، هەر لەم روانگەیەشەوەو لەرووی هەستی نەتەوایەتییەوەو بۆ سەرخستن و بەرفراوان کردن و شکاندنی سنوورە دەستکردەکان یەکێکی وەك بارزانی نەمرو هاوەڵەکانی بەشداری لەم ئەزموونە دەکەن و دەبنە پێشمەرگەو بەرگریکارو بەشێك لە کێشەو رووداوەکان. دواتریش پشتی نسکۆو لەدار دانی سەردارو پێشەوای شۆڕشی کۆماری کوردستان ئەمانەت و ئاڵاکە وەردەگرێت و درێژە بە خەبات و نەپسانەوەی شۆڕش دەدات و بۆ دوژمنانی دەسەلمێنێ، کە نەخێر کورد ژێر دەستیو زۆرداری رەت دەکاتەوەو سەری بەرزی نانەوێنێ. گرنگ کەوتن نییە، بەڵکو گرنگ هەڵسانەوە، کە لەکەوتندا فێرە هەڵسانەوە دەبین. ئەوەی ئەمڕۆش لەم بەشەی کوردستان لەسایەیدا پەرلەمان و حکومەتی هەرێمی کوردستانی لێ لەدایك بوو ئاکام و بەرهەمی خوێنی شەهیدان و هەوڵ و کۆششی

چەندین ساڵەی کوڵنەدان و شێلگیریی‌و دڵسۆزی موریدو شاگردو خەمخۆرانی ڕێبازی مەلیك مەحمودو شێخ لەقەوارەی سیاسیی‌و سنوورو چارەنووسی نەتەوەکەیان کردۆتەوە، شێخ مەحمود ویستوویەتی کورد مەملەکەتی

گرنگ کەوتن نییە، بەڵکو گرنگ هەڵسانەوەیە، کە لەکەوتندا فێرە هەڵسانەوە دەبین

سەعیدی پیران و شێخ سەعیدی پیران و قازی محەممەدو شێخ عەبدولسەلامی بارزانی‌و بارزانی نەمرە. لێرەشدا تەنیا ئەوەم مەبەست نییە بڵێم، کە هەڵگرانی مەشخەڵی شۆڕش و ڕاپەڕینەکان پیاوانی ئایینی‌و زاناو بنەماڵەی ناودارن، بەڵکو چەندان وەکو زانای ئایینی‌و ڕابەری تەریقەتیش بوون. بەڵام ئەوەیان بەزەرووری ترو لەپێشەوەتر زانییەوەو بیریان هەبێت و قازی محەممەدیش کۆمارێك، هەرگیز ترسی ئەوەشیان لەدڵدا نەنیشتووە، کە بەم کارەیان گوناهێکی گەورەیان کردبێ‌و خواش لێیان نابووریٚ. نەخێر بەم کارەیان (حب الوطن من الایمان) فەرموودەکەی پێغەمبەری سەروەرمان محەممەد(د.خ) بەجێ هێناوە، هەروەها ئەم ئایەتەشیان باش هەزم کردووە، کە خوای گەورە دەفەرموویٚت: ﴿يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ/ سورة الحجرات-١٣﴾ بۆیەش ئەو ئەرکەی هیچ دوودڵی‌و گومانێکی بەدواوە نەبیٚ نیشتمان پەروەری‌و کوردایەتییەو دەکەوێتە ئەستۆی هەر هەموومان، لەبەراییش ئەوانەی خۆیان بەموسڵمانی ڕاستەقینە دەزانن و دەیانەویٚ خزمەت بەئایینی پیرۆزی ئیسلام بکەن.

ئارام و ئاسوودە بیٚ ڕۆحی بەرزە فڕی قازی محەممەدو هاوەڵەکانی. بەرزو شکۆدار بێت یادی یەکەم کۆماری کوردستان.

نەیارو دوژمنانی کوردیش روو ڕەش و شەرمەزار بن.

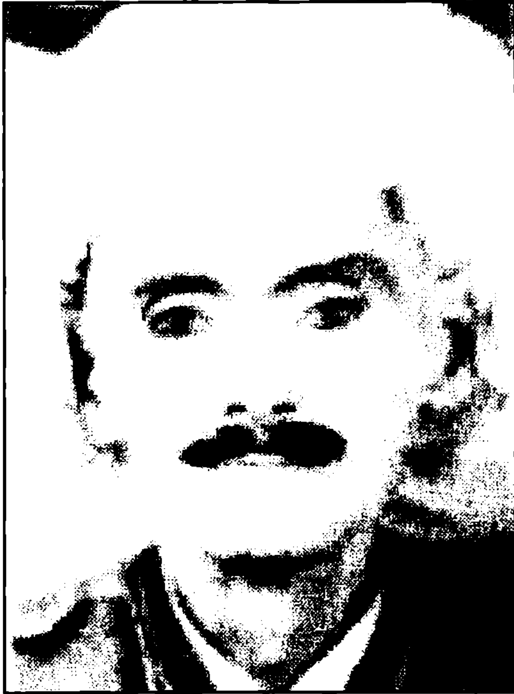
بۆ ئەوەی مێژوو بناسین

سۆزان حەسەن

هەر کاتێك بمانەوێت باسی ئایینی پیرۆزی ئیسلام و مێژووەکەی بکەین دەبێ ناوی کوردو کەلتورەکەی بەبەشێکی دانەبڕاوی ئەم ئایینە سەیر بکەین، جگە لەوەش دەبێ باسی قوربانیو خزمەتەکانی کورد بکەین بەم ئایینە، دیارە ئەمەش مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای فتوحاتی ئیسلامی لەناوچە کوردییەکان، بەڵام ئەوەی وەك فاکتەرێکی یەکجار کاریگەر لەسەر دروست نەبوونی دەوڵەتی کوردی ڕەنگدانەوەی هەبووە بوونی ئەم چەند دەسەلاتدارە دراوسێیانە بووە. بەتایبەت ئیمپراتۆریەتی عوسمانی کە ئەو کاتە پانتاییەکی بەرفراوانی جوگرافیو ئیداریو سەربازی داگیر کردبوو، وەك تاکە دەسەلاتداری ناوچەکەو لەژێر پەردەی بەرگری کردن و حوکمی شەرعی بەهەموو شێوەیەك بەربەست بوون لەبەردەم دروست بوونی دەوڵەتی کوردی، هەرچەندە ئەگەر کۆمەڵێك ئەگەرو کێشەی ناخۆش ڕۆڵێکی سلبیان گێڕابێت، بەڵام هەستی دەمارگیریو خۆپەرستی دەسەلاتدارانی ئەو کاتەی عوسمانیو ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی زیاتر جێگای مەترسی بوو لەسەر میرنشینە کوردییەکان و، زۆر جار بەبەهانەی ئەوەی کە بەرگری لە ئایینی پیرۆزی ئیسلام دەکەن لە شەڕە گەورەکان کورد زەرەرمەندی گەورە بوو، بەڵام بەهیچ شێوەیەك بۆی نەبوو باسی مافی کەلتوری نەتەوەیی خۆی بکات، چونکە بەکافرو لادەر لە بەرنامەی ئایینی ئیسلام دەدرایە قەڵەم. ئەوەی زیاتر بۆ هەردوو ئیمپراتۆرییەتی دراوسێ مایەی ئەرزش بووە زوو قەناعەت پێ کردنی میرو پادشاکانی کورد بوو بەبیانووی بەرگری کردن لە ئیسلام، بۆیە لەناوبردنی دوایین میرنشینی گەورەو بەرفراوانی کوردیش کە میرنشینی سۆران بوو هەر لە ژێر پەردەی ئەم بروبیانووانە تووشی لەناوچوون هاتووە، بۆیە دەکرێ وەك مێژوو ئیمپراتۆرییە دراوسێکان و ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی بەتایبەتی بەهۆکاری سەرەکی دروست نەبوونی دەوڵەتی کوردی بزانین، بەڵام دەکرێ کورد لە هەموو ئەم تاقی کردنەوەو ئەزموونانە سوود وەربگرێو تووشی هەڵەی مێژوویی نەبێو ئەم دەرفەتەش یەکجار لەبارە بۆ دروست بوونی دەوڵەتێك بەناوی دەوڵەتی کوردی.

(زوهدی) مەلا شێخ تاهیر سەرانەیی (١٩٢٢-١٩٨٨) و چەند پارچە شیعرێکی بڵاونەکراوە

تاریق جامباز

زوهدی نازناوی شاعیرێکی خواناسی خەمخۆری چاکەو خێرو بێری ناوچەکەیان بووەو هەرچەند لە توانای دابێ بۆنەتەوەکەی دریغی نەکردووە لە خزمەتکردنی دەڤەرەکەی. ئەم زاتەش لە بنەماڵەیەکی ئایینی پەروەری نەتەوایەتی بەناوبانگن و رۆڵێکی کاریگەرو دیاریان لەسەرەتای چەرخی بیستەمدا هەبووەو چەندان کەڵەپیاویان تێداهەڵکەوتووە (پیری کۆسەو شێخ کاکە ئەمینی سەران و شێخ عەبدوڕەحمانی سەران و مەلا عەبدوڵڵای سەران و... هتد) بۆیە لەزۆر سەرچاوە چ کتێب یا گۆڤار یا رۆژنامەو بڵاوکراوەی دیکە ناویان هاتووەو ئاماژە بۆ رۆڵی لەبەر چاویان کراوەو ئەم بنەماڵەیە نامەو نووسراویان بۆ زۆر سەرکردەی کوردی ناردووەو بۆ هاتووە (شێخ مەحمودی نەمرو سمکۆی شکاک و شێخ ئەحمەدی بارزان و...هتد)و چەندان نامەی ئەوسای بەرپرسی عوسمانییەکانی بۆ هاتووەو، جگە لە سەران ئەوا تەکییەی شێخ کاک ئەمینی لە رەواندوز هەبووەو، ئیرادەیەکی مەلەکی لەساڵی ١٩٣٩ لەم بارەیەوە دەرچووە.

زوهدی نازناوی مەلا شێخ تاهیر شێخ نەجیب کوڕی شێخ کاک ئەمینی سەرانە، لە ساڵی ١٩٢٢ لە گوندی بلەی ژێری سەر بەناحیەی خەلیفان چاوی بەشاخەکانی ئێرون و کەوبارو سەرسێو هەڵێناوەو لای مامۆستایانی ئایینی لە گوندی هەرتەڵی خۆشناوەتی (مەلا فەتحوڵڵا)و لە گوندی خەتێ (مەلا ئیبراهیم)و لەسەران (مەلا عەبدوڵڵا)و لە رەواندوز (مەلا ئەسعەد ئەفەندی خەیلانی)و لە کۆیە (مەلا محەممەدی جەلی زادە) خوێندویەتی‌و، ئینجا ئیجازەی مەلایەتی وەرگرتووەو لە گوندی خۆیان (بلەی ژێری) بە مەلایەتی‌و کارو کاسبی خەریك بووەو. لە گەنجایەتی خولیایی هۆنینەوەی شیعری بووەو توانیویەتی چەندەها پارچە شیعر بنووسێتەوە، بەڵام بەداخەوە هەمووی کۆنەکراوەتەوەو هەندێکیان لای منن بەپێویستم زانی بڵاویان بکەمەوە.

ئەم زاتە لە ساڵی ١٩٨٨ ئەو کاتەی دووکەڵی سووتانی دۆڵی ئاکۆیان و گەرەوان و سەران ناوچەکەی بەتەمێکی رەش داپۆشیبوو، ئا لەم کاتەدا لەم ئێوارەیەدا بەهاواری پیری سەرانەوە چوو و گەیشتە مەنزڵگای ئەبەدی.

نەک زوهدی تەنیا شیعری داناوە، بەڵکو بەنامە گۆڕینەوە بە وتەی نەستەق و گاڵتەو گەپەی ماموستایان (مەلا ئەحمەدی تموتیٚو فەقیٚ سمایل شیریٚ)ی بەسەر کردۆتەوە.

مەلای گەورەی کۆیەو زوهدی

ئەو ماوەی کە زوهدی بە فەقێیاتی لە کۆیە دەبیٚو ئەوەیزانراوە چنارۆك هاوینەهەواری مەلای ماموستای گەورە بووەو ئەو کات دز فێرە دزینی بەروبوومی باغی ماڵی ماموستا دەبن، فەقیٚ تاهیریش زۆر پێی ناخۆش دەبیٚ، بۆیە یەکسەر بۆ ماموستای دەنووسیٚ کە لە کۆیە دەبیٚ:

زەر زوور زەعەروری زەرعی چنارۆکی خوارد

بیانگرین یان بیانکوژین

ماموستا لە وەڵامدا بۆی دەنووسی:

کوڕم زەرە زەڕی پیٚ ناویٚ نەبیانگرن، نەبیانکوژن

فەقیٚ تاهیریش (زوهدی) دەترسی نەوەك ماموستا لە قسەی دڵگیرو دڵگران بیٚ، بۆیە بەم دێرە شیعرە داوای لێبوردنی لیٚ دەکات:

قوربان لێم عادز نەبی نەوەك مە تلومە ئەمرم

ئەمن خادیمی خادیمەی ئوختی خدرم

ماموستا بەم جۆرە وەڵامی دەداتەوە تاکو هیچی لەبەر دڵی نەمێنیٚ:

کوڕم لێت عادز نیمە شیرین کەلامی

لەحوسن و سورەتا شابی جینانی

لەقەدو قامەتا یوسفی سانی

سەگی ئەسحاب (الکهف) جێی جەنەتە

کەری عالیمانیش جێیان بەهەشتە

ئاهە لە رۆژی چاوەڕوانی هاتنی عیزرائیل

عەبدی مسکین لەم دەمە کیٚ بیٚ لە تۆ زیاتر زەلیل

وا ئەزانی نامریٚ لەم مەسکەنە ناکەی رەحیل

غافل و ناهۆش لەحالت کوانی حوجەت کوا دەلیل

رەبی "تبت" من ذنوبی یا رسول اللّه دخلیل

لاشەکەت کەوتۆتە سەر خاك لیفکو سابون مەیت شۆر

هەندێکیش جێگەت بۆ ساز کەن قەبرێکی تاریک و قۆڕ
گوێچکە کەڕ، زوبانە لالت. هەردوو چاوت بوینە کوێر
وا ئەزانی نامری ئەم جەسەدەت نابێ بە خۆڕ
سەد هەزار جاران دەخالەت یا رسول الله دخیل
چوار نەفەر لاشەت هەلئەگرن وا ئەڕۆن بۆ قەبرستان
گشت کەس و ئەولادو خزمت بۆت ئەکەن گریە و فیغان
کوا ئەنیست، کوا جەلیست بێ رەفیق و ماڵ وێران
بێ کەسی و کەوتویە ژێر خاک بێ چراو تاریکستان
سەد هەزار جاران دخیلک یا رسول الله دخیل
دوو مەلەک دێن، لێت ئەپرسن دین و مەزهەب و کەلام
چیت لەگەڵ خۆ کرد لە دونیا ماڵ وێران بووی نەفام
قەسرو کورسیو تەخت و بەختت بەش بەش ئەکرێتن تەمام
شوکری تۆ ناکەن لەپاش تۆ واریث و ئاشنات بەعام
سەد هەزار جاران دخیلک یا رسول الله دخیل
مەرهونی ئەعمالی خۆتی عومرەکەت دا بە فەنا
شک نییە ئەوی لەدونیا عەیش و نۆشت گشت ئەڕوا
فەرسەتە تۆبەی بکە، مەرد بە لە دەرگانەی خودا
بەسیە غەفلەت روو لەخوا کە تاکو ماوی فەرسەتە
سەد هەزار هاواری تۆ کەم یا رسول الله دخیل
(زوهدی یە) مائیوس مەبە روو کە لە قاپی مستەفا
ئایەتی لا تقنطوا حەقە لە ئایاتی خودا
غافری زەنبت خودایە، هەر ئەوە ئەهل العطا
یا رسول الله دەخالەت شافیعی رۆژی سەرا
نادیم و مەنکوسە رەئیسم یا رسول الله دخیل

رواندوز ١٩٨٥/٣/١

*****

بەناوی خودای رەحمان الرەحیم　　تەوفیقم بدات خودای کەریم
بۆتان بەعس کەم زبح ئیسماعیل　　خودا ئەمری کرد ئیبراهیم خەلیل

مەدحی ئەمانە قەد تەمام نابی	مەخسوس خودان ئەبێ هەروا بێ
شەوێک لە شەوان ئیبراهیم خەلیل	لەخەونا پێی گوت خودای خەلیل
تاقە کوڕەکەت ناوی ئیسماعیل	من لە تۆم ئەوێت بەبێ قالوقیل
تەقدیر وایە ئەمری سوبحانی	ئیسماعیلم ئەوێ بیکەی قوربانی
شەوی دووەمەو سێیەم خەون هەروایە	ئەمجارە زانی ئەمری خودایە
هیچ شک نەما تەسلیم بوو جوان	کوڕی ئیسماعیل بکاتە قوربان
ئینجا ئیبراهیم خەلیلی خودا	دەچووەوە بۆ ماڵ بە غەم و جەفا
چەقوەکی تیژ و گوریسی هەڵگرت	بۆ لای ئیسماعیل تەشریفی ئەبرد
گوتی کوڕی خۆم حازربە ئەم جارە	بچینە مینا لە بۆ پشتە دار
گوتی ئەمرەکەی بابی عەزیزم	چ ئەمر بکەین ئەمن موتیعم
لەمەکە بەڕێ بوون بچنە مینایی	شەیتانی مەلعون کەوتە سەمایی
گوتی قەد نابێ ئیبراهیم خەلیل	بکاتە قوربانی کوڕی ئیسماعیل
گوتی نابێ بهێلم ئەمرۆ ئیبراهیم	ئیتاعە بکات بۆ خودای عەلیم
هاتە لای ئیسماعیل مەلعونی لەعین	گوتی ئیسماعیل مەعلوم کە یەقین
بابت چەقوەکی تیژی وا هێنا	بتکوژینەوە لە ئەرزی مینا
ئەلێت خەونم دیت ئیسماعیل قوربان	ئیشی وا نەبووە لەسەر رووی جیهان
زوو خۆت خەلاس کە هەڕووەواوە	بەڵام گەر نەرۆی ئیشت تەواوە
ئیسماعیل جوابی دا زوو بە مەردانی	پێی گوت مەعلوم ئەتو شەیتانی
ئێستات رەجمەکەم بە بەردانە	لەعنت و رەجم هەر بۆ شەیتانە
پێی وت ئەی مەلعون زۆر باش بزانە	بابی من بابی پێغەمبەرانە
گوتی تەڵەب کا روحی ئەولادی	واجیبە بیکە بەبێ عنادی
من لەگەڵ بابم عەبدی ئەوینە	چی لێمان بوێ ئێمە رازینە
ئەمجارە رۆیشت شەیتانی رەجیم	زوو خێرا خێرا چوە لای ئیبراهیم
گوتی ئیبراهیم قسەم تەواوە	کوشتنەوەی ئەولادی قەت نەبیستراوە
بەم خەونەی دیتت قەت عەمەل مەکە	ئەم تاقە کوڕەت بێ موراد مەکە
گەر ئەتەوێ خێر خێر گەلی زۆرن	خۆت و ئیسماعیل فیکر بگۆڕن
ئیبراهیم فەرموی دیارە شەیتانی	من پێغەمبەرم بەئەمری سوبحانی

خەونەکەم راستە هیچ شکم نییە
کوشتنەوەی کوڕم ئەمری ڕەبییە

ئەمجارە شەیتان کەوتە خەتەرە
گەڕاوە مەککە بۆ لای هاجەرە

گوتی هاجەرە زو زو بەعەجیل
بگە ئیبراهیم لەگەڵ ئیسماعیل

ئێستا کوڕەکەت لێ ئەکوژنەوە
بەروح ئیسماعیل نابینیتەوە

قەت نەزاندراوە لە دەورو زەمان
هی وەک ئیسماعیل ببێتە قوربان

ئەلێت خەونم دیت ئیبراهیم خەلیل
بیکەمە قوربانی کوڕم ئیسماعیل

ئەمجا زوو برۆ بگە ئەو مەکان
تاکو ئیسماعیل نەبووە بێ جان

هاجەرە جوابیدا زۆر بە هوشیاری
ئیبراهیم خواناسە نەک هەر بە زاری

ئەگەر ئەمر کا خودای جەلیل
بیکە قوربانی کوڕت ئیسماعیل

هەر بەبێ تأخیر راست و رەوایە
هیچ مانع نییە ئەمری خودایە

ئینجا شەیتان مەلعونی لەعین
هیچی پێنەکرا زۆر دەبوو غەمگین

ئینجا ئیبراهیم رەسولی خودا
چوونە جێی مەقسود بە ئەرزی مینا

گوتی رۆڵە گیان ئەی تاقە کورم
فکرەکەم هەیە تا بۆت دەربڕم

سێ شەوە لە خودای خوای منان
ئەمری پێ کردووم بتکەم قوربان

یا بنی اني اری فی المنام
اني اذبحک فانظر ماذا تری

رەئیت دەربڕە روحی رەوانم
من لەتاوی تۆ زۆر پەرێشانم

جوابی داوە زۆر بە مەردانی
ئێستا بێ تأخیر بمکە قوربانی

هیچ تأخیر مەکە ئەمری خودایە
ئەبێ رازی بین ئەمە بەلایە

یاخوا بەخێر بێ بەلای عەزیزیم
ئەمری خودایە ئەمن پێ رازیم

ئینجا ببەستە دەست و پایانم
بمخەرە سەردەوم مەنۆڕە چاوانم

بەدەستی راست تۆ بگرە (سکین)
زوو لێ بخشێنە دڵ مەکە غەمگین

دونیا هەر وایە هەروا ئەمێنێ
بە دین و بێ دین کەس لێ نامینێ

هیچ چارەت نییە ئەمری خودایە
دونیا فانیە جەنەت بەقایە

وەقتی چوویەوە بۆ شاری مەکە
بارێکی سەلام لە دایکم بکە

بڵێ سەلامی هەبوو کورت ئیسماعیل
گوتی بەدوعا بۆ خزمەت جەلیل

بڵێ ئازام کە دایکی عەزیزم
ئینشا اللە لە قیامەت ئەمن دەلیلم

مەوعید بەهەشتە جێگەی ویسالە
جەزەع و فەزەع هەمووی بەتاڵە

باسەبری هەبێ هیچ نەکا فیغانی
ئەمری خوایە ببمە قوربانی

ئینجا ئیبراهیم عەزم و جەزمی کرد
ئیسماعیلی بەست زۆر بە دەست و برد

چەقۆی دەرهێنا نایە سەر گەروو
دونیا ئەلەرزی ئاسمان تێک چوو

چەند مەلائیکەت لەسەر ئاسمان
هەمووی هاواری کرد یا خوای منان

تۆ رەحم بکە بە شێخ (کبیرا)
تۆ رەحم بکەی بەتفلی (صغیرا)

هەر تۆ ئەناسی رەحیم و رەحمان
ئیسماعیل عەفووکە مەیکە بە قوربان

فدیە بنێرە بە لوتفی کەرەم
لەسەرمان هەڵگرە محنەت و ئەلەم

ئیبراهیم گوتی ئەتو ئەی سکین
بۆ چ نابڕی چەرم و لە خوێن

سکین جوابیدا ئەمن مأموورم
ئەمری خوایە، کە هیچ نەبڕم

ئینجا ئیبراهیم کە ئاوڕی داوە
دیتی جوبرائیل لەوێ وەستاوە

بەرانی پێیە قەلەو و سەمین
ئیبراهیم لێتان بێ مزگین

خوا رەحمی کرد بەتۆ ئیسماعیل
بەرانی ناردووە خوای جەلیل

خوا فدیەی نارد بەرانی جنان
لەباتی ئیسماعیل بیکە بە قوربان

ئینجا ئیبراهیم کردی شوکری خوا
هەر بەبێ تأخیر ئیسماعیلی بەردا

خێرا کوشتییەوە بەرانی قەرنا
هەزار سەلاوات لەسەر محەممەد موستەفا

ئەم تەرجەمەی تاهیری فەقیر
بڵێ خودایە ئەتۆی دەستە گیر

یا رەب لێی خۆش بی بەخاتری ئیسماعیل
بەخاتری محەممەد موستەفا و ئیبراهیم خەلیل

لەرۆژی ئاخیر نەمانکەی زەلیل
لەقەبری تاریک هەر ئەتوی دەلیل

تۆ بمان بەخشە بە نەبی موختار
ئەمین محەممەد هەم ئالی ئەبرار

*****

١٩٧١/٥/٢

بابی مسکین و غەریبان یا محەممەد تۆی ئەمین

شافیعی مەحشەر محەممەد صاحبی دینی موبین

قبیلەکەت کەعبەی موکەرەم تۆی ئیمام المتقین

تۆی ئومێدی بێ ئومێدان هەم ئیمام المرسلین

شافیعی رۆژی سەرایە رەحمەتە بۆ عالەمین

ئەو کە هاتە سەر زەمین نورین بوو ئەقطاری سەما

یەک ئیشارەی کرد قەمەر شەق بوو دوو لەت لێک بوو جودا
دوو هەزار تەسریحی وەعزت چۆن نەبێتە مەوعیظا
قەسوەتی رەقتر لەبەردی لانەچی ئەی طاهرا
نایەتە سەرتۆبە کردن قەلبەکەی پڕ قاروقین
ئومەتی سەیدی موختار خێرو خۆشی چاکەیە
زەنب و عیصیان هەر خەرابە دین نەبێ دونیا چییە
حووبی دونیا زیللەتە جەمعی هەموو هەر جیفەیە
ئومەتی پێغەمبەرێکم رەحمی ئەو وەک کەس نییە
طاهرا تۆبەی بکە ناهەش مەبە چاوت هەلێن
قافلەی پێغەمبەران هات تاکو ئیرشاد کەن عباد
بێن بیانکەن رێی هیدایەت تانەمێنێتن فەساد
هەرچی تەسدیقی نەکرد ماڵی وێران بوو بو کەساد
دۆزەخ و ئاگرو جەهەنەم فەرشن بۆ کافر میهاد
طاهرا شوکری خوداکە بۆی بە مۆمین ئەهلی دین
یەک نەفەس شوکرێ بکەی دوو سەد هەزار جاران کەمە
ئومەتی پێغەمبەرێکم گەورەیی ئەرزو سەما
ئاخیری چاکتر لە ئەوەڵ شاهید سورەی والضحی
جنة المأواية جێگەت لەیلی ئەسرا ئەحمەدا
هاتنە پێشوازیت هەموو حۆری و مەلەک بوون چین بەچین

پەراوێز:

١. چەند بەڵگەنامەیەکمان لا هەیە هێشتا بڵاومان نەکردۆتەوە.
٢. دانەیەك لە ئیرادەی مەلەکی لای نووسەری ئەم نووسینە هەیە.
٣. ئەمەم لە خودی زوهدی بیست کە لە دانیشتنێکدا بۆی گێرامەوە.
٤. زەر زور: رەشۆڵە، زەعرور: کێوژ،
خدر: ناوی کەسێکە لەگەڵ خوشکەکەی لەنێو ماڵی مامۆستای گەورە کاریان دەکرد.
٥. ئەم پارچە شیعرە لە رەواندوز داناوە بێ دەستکاری کتو مت بڵاو دەکرێتەوە.
ئەمەش باسی پێغەمبەران ئیسماعیل و ئیبراهیم دەکات.

شیعرو شاعیر
له روانگەی ئیسلامەوە

هێمن خۆشناو

ئایینی پیرۆزی ئیسلام لەو کاتەی تیشکی زێرینی خۆی بەسەر ئەم جیهانەدا پەخش کرد. وەکو دەزانین ئاینێك هەبوو هەموو لایەنەکانی ژیانی گرتەوە. پەردەی لەسەر دڵ و دەروونی کۆمەڵدا هەڵدایەوەو، ژیرانە چارەسەرو دەرمانی بۆ داهێنا.

ئەدەب و هونەر بەگشتیو شیعر بەتایبەتی بەوە پێناسەکراوە کە دەربرینێکە لەناو داخ و دەروونی مرۆڤ هەڵدەقوڵێو ئاراستەی کونج و کۆڵانەکانی ژیان دەکرێت. جا بێگومان ئەگەر دەربرینی پاك لە دەروونی جوان و پاکژدا هەڵقووڵێت ئەوا کوچەو کۆڵانەکانی ژیان پیسبن یان پاك جوانی بەخۆیانەوە دەبینن. بەڵام ئەگەر دەربرینێك لە دڵ و دەروونێکی بۆگەنیو ژەنگاوی هەلقووڵێت، ئەوا نەك هەر کوچەو کۆڵانی ژیان بۆگەن دەکات. بەڵکو (گوتراوە: هونەر ئاوێنەی ژیانە ئاوێنەی ژیان ژەنگاوی دەکات و تارماییەکی رەش بەرچاوی بینەران دەگرێت.

بۆیە ئیسلامی پیرۆز لەو کاتەوە رووبەرووی ئەدەب و هونەر بەگشتی بووەوە کە شیعر رابەرایەتی دەکرد. ئەوکات سەردەم سەردەمی شیعرو هۆنراوە بوو. بالای شیعر گەیشتبووە بالایەکی بەرز بەجۆرێ هەر هۆزەو شاعیری تایبەتی خۆی هەبوو کە پلەو پایەیەکی تایبەتیو گەورەی هەبوو لەناو هۆزدا. بۆ ئەوەی بەشیعر هەرەشە لە دوژمنی خۆی بکا. چونکە شیعر فەلسەفەی زمانە، هەر لایەنە و دەیەویست شاعیرێکی بلیمەتی لێهاتوو بۆ خۆی بەدەست بێنێ. لەم کاتەدا پێویستی سەرشانی ئیسلام بوو کە چارەسەری ئەم رق و کینەوە ململانێیە ژەنگاوییە بکات، هەر وەك چۆن چارەسەری بۆ هەموو بوارەکانی تری ژیان دۆزییەوە. بابەیەکەوە چەند ساتێك لە خزمەتی ژیانی پێغەمبەرو هاوەڵانی دابین و بزانین ئایینی پیرۆزی ئیسلام چۆن باس لە شیعر دەکات و حوکمی ئیسلام بۆ شیعرو شاعیر چییە. کاتێك پێغەمبەر (د.خ) دەستی کرد بەبانگەوازی کردن بۆ ئیسلام و قورئانی پیرۆزی بۆ دابەزی. بتپەرست و بێ بڕواکانی مەککە سەرسام مان لە قورئانی پیرۆزو پێغەمبەر(د.خ). بۆیە جارێك بە تەپڵ لێدانی محەممەد شێت و کاهین و شاعیرو جارێك بەتەپڵ لێدانی محەممەد شاعیرە، بەڵام قورئانەکەی شیعر نییە، دژایەتی پێغەمبەرو ئایینەکەو هاوەڵانیان دەکرد. خوای گەورە بە ئایەتی پیرۆز هاوبەشدەرەکانی بەدرۆ خستەوە کە فەرمووی: ﴿**وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ**/ سورة يس-٦٩﴾.

لەلایەکی ترەوە ئاپۆرای خەڵك لە زۆریدا بوو، کە موسڵمان بوونی خۆیان رادەگەیاند، لەنێوان

ئەمانەشدا تاك تاك شاعیران دەبینران. بەم جۆرە شاعیران بوون بە دوو بەش: بەشێکیان بوون بە موسڵمان و بڕوایان هێناو شیعرەکانیان بۆ خزمەتی ئیسلام دەهۆنییەوەو بەشەکەی تریان دژی ئیسلام وەستان و شیعرەکانیان دەکردە چەکێك بۆ بەرەنگاربوونەوەی محەممەد(د.خ)و ئایینەکەی.

شاعیرانی پێغەمبەر (د.خ) ژمارەیان سێ شاعیر بوو، کە لە یارمەتیدەرەکان (الانصار)بوون کە بریتی بوون لە حەسانی کوڕی سابیت و کەعبی کوڕی مالیك و عەبدوڵڵای کوڕی ڕەواحە. ئەمانە نوێنەرایەتی سێ شاعیری گەورەی قوڕەشیان دەکرد کە عەبدوڵڵای کوڕی زوبەعری‌و ئەبی سوفیانی کوڕی حارس و هەبیرەی کوڕی وەهەب بوون. هەروەها شاعیرە ئافرەتە موسڵمانەکانیش ڕۆڵێکی کاریگەریان هەبوو لەم جەنگە شیعریانە وەك: مەیمونەی کچی عەبدوڵڵاو سەفیەی کچی عەبدولموتەلیب.

خوای پەروەردگار لە ئایەتێکدا هەڕەشەیەکی گەورە لە شاعیرە بێ باوەڕەکان دەکات و لە شاعیرانی موسڵمان جیاوازیان دەکاتەوەو دەفەرمووێ: ﴿وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ* أَلَمْ تَرَى أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ* وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لاَ يَفْعَلُونَ* إِلاَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا/ سورة الشعراء-٢٢٤-٢٢٥-٢٢٦-٢٢٧﴾

قورئانی پیرۆز دژایەتی شیعری نەکردووە (وەك هەندێك کەس بۆی دەچن)، بەڵکو دژایەتی ئەو بەرنامەیەی دەکرد کە هەندێك لە شاعیرەکان گرتبوویانە بەر. هەروەها قورئانی پیرۆز هەر بەوەوە نەوەستا، بەڵکو شاعیرەکانی لەیەکتر جیاواز کردەوەو کردنی بەدوو بەش ئەوانەی دژایەتی ڕاستی‌و قورئان و ئیسلام دەکەن و ئەوانەش بەهۆی بیری جوانەوە ئاراستەی شیعرەکانیان بۆ کاری چاك و داکۆکی لە حەق و ڕاستییە.

هەڵوێستی پێغەمبەر (د.خ) بەرامبەر شیعرو شاعیر

شیعر چەکێکی دوو سەرە، بۆیە پێغەمبەر (د.خ) دەفەرمووێت: (انما الشعر كلام فمن الكلام خبيث وطيب) یان فەرمووی: (ان من الشعر حكمة)-رواه البخاري- واتە: شیعر یا هاوڕایە لەگەڵ ڕاستی‌و ڕاستگۆییدا یا هاوڕایە لەگەڵ چەوتی‌و نەفامیدا.

هەروەها پێغەمبەر (د.خ) باس لە ڕەنگە دیاریکراوەکانی شیعرو بابەتە تایبەتییەکانی دەکات کە دژی ئایین و کۆسپی بەردەم بانگەوازی ئیسلامن. کە شاعیرە بێ باوەڕەکانی قوڕەیش لەم جۆرە بوون. کە دەفەرمووێ: (لئن يمتلئ جوف احدكم قيحاً ودماً خير من ان يمتلئ شعراً) (رواه مسلم) وەنەبێ مەبەستی پێغەمبەری خودا (د.خ) لەم فەرموودەیەدا شاعیرانی موسڵمان بێت، بەڵکو هەر ئەو پێغەمبەرەیە (د.خ) لە مزگەوتەکەی خۆیدا دوانگەیەکی بۆ حەسسانی کوڕی سابیت دروستکرد، بۆ ئەوەی حەسسان لەسەریدا بوەستی‌و شیعری جوان بڵێ. (عن عائشة(ر.ض) قالت: كان النبي (ص) يضع لحسان منبرا في المسجد يقوم عليه قائما يفاخر او ينافح عن الرسول لله)-رواه ابوداود والترمذي- ئایا پێغەمبەر (د.خ) نەیفەرموو بە حەسسان لە جیاتی من، تۆ بەرپەرچی تانەو تەشەری بێ بڕواکان بدەرەوە، کە پێی فەرمووی: (اللهم ايده بروح القدس) (رواه البخاري) خوایە بەهۆی جبریلەوە پشتیوانی بکە.

ئەی عائیشە (خوا لێی ڕازی بێت) نەی گێڕاوەتەوە کە پێغەمبەر فەرمووی: هەجووی قوڕەیش بکەن، چونکە لە تیرەباران چاکتر کاریان لێدەکات، ئینجا پێغەمبەر(د.خ) ناردی بۆ لای عەبدوڵڵای کوڕی ڕەواحە کە هەجوویان بکات. فەرمووی پێی هەجوویان بکا، ئەویش هەجووی کردن، بەڵام بەدڵیان نەبوو، بۆیە ناردی بۆ لای کەعبی کوڕی مالیك ئەویش وا. پاشان ناردی

بەشوێن حەسساندا کە هاتە خزمەتی گوتی ئاخیری ناردتان بەشوێن شێرە گەورەدا ئینجا گوتی: بەو کەسەی کە تۆی کردووە بە پێغەمبەر وەك کەوڵە شر بەشیعرو هەڵبەست شرو وریان دەکەم، پێغەمبەر (د.خ) فەرمووی: هێواش پەلەمەکە، هەتا ئەبوبەکر رشتەو رەسەنی منت بۆ دیارنەکات، چونکە بنەچەم لەوانە، پاشان حەسسان چووە لای پێغەمبەرو فەرمووی: ئەبوبەکر بەجوانی رشتەی رەسەنی تۆی بۆ دیارکردم. بەو خوایەی کە تۆی کردووە بە پێغەمبەر وەك چۆن تەڵەموو ساغ و پاك لە هەویر دەردەکێشرێ، ئاوا تۆیان لێ جیا دەکەمەوە. پێغەمبەریش (د.خ) فەرمووی: تۆ لەسەر خواو پێغەمبەری خواو بکەیتەوە هەمیشە جوبرائیل دەست دەگرێ بەپشتت و خوا پشتیوانتە، ئینجا حەسسان بە شیعرە جوانەکەی دەستی پێکرد: هجوت محمداً فأجبت عنه . عائیشە فەرمووی بەگوێی خۆم گوێم لێ بوو پێغەمبەری خوا(د.خ) فەرمووی: حەسسان شر و وری کردن و داخی دڵی خۆیو موسڵمانانی پێ رشتن-موسلیم و بوخاری گێڕاویانەتەوە-.

کەعبی کوڕی مالیك لەکاتی دابەزینی ئایەتی ﴿وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ/ سورة الشعراء-٢٢٤﴾دا پرسیاری لەبارەی شیعر لە پێغەمبەری خوا کرد. پێغەمبەر (د.خ) فەرمووی (أن المجاهد بسيفه ولسانه والذي نفسي بيده ترمونه به نضح النبل) واتە: موجاهید بەشمشێرو زمانی جیهاد دەکات، بەو کەسەی گیانی منی بەدەستە شیعر بارانتان کردن وەکو ئەوەی تیربارانیان کردن.

هەروەها جابر دەگێڕێتەوە پێغەمبەر(د.خ) بە کەعبی کوڕی مالیکی فەرموو: (**مانسي ربك وماكان ربك نسيا،بيتا قلته**) خوا تۆی لەیاد نەکردووەو سوپاسی کردوویت بۆ ئەم شیعرەی کە گوتووتە، خواش شت لەیاد ناکا، گوتی ئەم شیعرە چییە؟ فەرمووی ئەی ئەبوبەکر بۆی بخوێنەوە ئەویش گوتی:

زعمت سخينة ان ستغلب ربها

وليقلين مغالب الغلاب

واتە: هەر کەس جەنگ لەگەڵ خوا بکات بەراستی شکاوەو بەرەو پاش دەگەڕێتەوە. جێگای باسە شیعرەکانی کەعب زۆر کاریان کردە سەر دڵی بێ بڕواکان. ئەوەتا (ئیبن سیرین) دەڵێت: کەعب دوو دێرە شیعری گوت بووە هۆی موسڵمان بوونی (دەوس). هەروەها عەبدوڵلای کوڕی رەواحە ئەو شاعیرەبوو کە پرسیاری لە عائیشە کرا ئایا پێغەمبەر (د.خ) نموونەی بەچ شتێ لە شیعر دەهێناوە؟ فەرمووی: (كان يتمثل بشعر ابن رواحة) نموونەی بەشیعری عەبدوڵلای کوڕی رەواحە دەهێنایەوە هەواڵێکت دەداتێ کە داوات نەکردبێت.

هەروەها جوانترین وتە کە شاعیر گوتوویە بەلای پێغەمبەری خوا(د.خ) قسەی لەبیدە کە دەڵێ: (**ألا كل شئ ما خلا الله باطل، وكل نعيم لا محالة زائل**) کە بەم وتەیە خەریك بوو ئومەییەی کوڕی سەلت کە شاعیرێکی گەورەی قوڕەیش بوو شیعرەکانی لەبابەتی یەکتاپەرستی بوون موسڵمان ببێت.

کەعبی کوڕی زوهێریش یەکێك بوو لەو شاعیرانەی دژایەتی ئیسلامیان دەکرد، بەڵام پاش ئەوەی خوای پەروەردگار هیدایەتیدا هات موسڵمان بێت بە هەڵبەستە بەناوبانگەکەی (**بانت سعاد فقلبي اليوم متبول**) داوای لێبوردنی لە خواو لە پێغەمبەرەکەی کرد، پێغەمبەریش (د.خ) داوای لێبووردنی لە خوا بۆ کرد. جابری کوڕی سەموره دەڵێت زیاتر لە سەدجار لەخزمەت پێغەمبەر دانیشتووم، هاوەڵەکان هۆنراوەی راستیان دەگوت کە هەجوی بت پەرستەکانیان دەکرد، پێغەمبەر(د.خ) بێ دەنگ دەبوو، جاری واش هەبوو پێدەکەنی- ترمزی گێراویەتییەوە-.

هەروەها عەمروی کوڕی شرید لەباوکی خۆی دەگێڕێتەوە کە رۆژێکیان لە پشت پێغەمبەری خواوە سواری وڵاغێك بووم. فەرمووی پێم ئایا

شتێکت لە شیعری ئومەییەی کوری سەلتت لا نییە، گوتم بەڵێ، فەرمووی بۆمی بڵێ، منیش بەیتێکم بۆ وت پاشان وتی هێشتا بڵێ، منیش (١٠٠) بەیتم بۆ وت- موسلیم گێراویەتییەوە-

ئەم فەرموودەیە ئەوە دەسەلمێنی ئەگەر شیعرێك باس لە یەکتاپەرستیو شتی چاکە بکات ئەگەر خاوەنەکەشی موسڵمان نەبێت ئەوا ئیسلام دژایەتی شیعرەکەی ناکات. هەروەها ئەوەش دەسەلمێنێ کە شیعر لەفەرموودەکانی پێغەمبەر(د.خ) هەر سێ جۆرەکەی (قولی- فعلی- تقریری) دەگرێتەوە، هەرچەندە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ/ سورة الشعراء-٦٩﴾ ئێمە پێغەمبەرمان فێری شیعر نەکردووە..

بەلام جوندبی کوری عەبدوڵلا فەرمووی جارێکیان بەهۆی بەردەوە پەنجەی پێغەمبەری خوا خوێنی لێهات، بۆیە پێغەمبەر (د.خ) فەرمووی: (هل انت الا اصبع دميت، وفي سبيل الله مالقيت) هەروەها لە رۆژی حونەین فەرمووی: (**انا النبي لاكذب، انا ابن عبدالمطلب**)لە رووی کێش و سەرواوە لە شیعر دەچێ بەلام ئەم دەگمەنییە نایەتە ریزی شیعرەوە، بۆیە پێغەمبەر (د.خ) شیعری تەواوی نەبووە.

حوکمی شیعر لە ئیسلامدا

ئیسلامی پیرۆز دژایەتی شیعر ناکاو، کۆری زانایان لەسەر ئەوە کۆکن کە شیعر چەند قسەیەکە لە رستە قسەیەك، ئەگەر داوای سەرکەوتن بۆ ئەو کۆمەڵگەیە بکات کە تیایدا دەژیو باسی چاکەو نیعمەتەکانی خوای گەورەبکات و چارەسەر بۆ کەم و کورییەکانی دەوروبەری دەربخات، بەم جۆرە ئیسلام دژی شیعر نییەو، بەڵکو لەوانەیە پاداشتێکی زۆریشی لای خوا بۆ بنووسرێ.

بەلام ئەگەر بەپێچەوانەوە بوو بەر ئایەتی ﴿وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ/ سورة الشعراء-٢٢٤﴾ دەکەون، ئەوا ئیسلامی پیرۆز لێی بەریەو لەگەلیدا نییە.بەکورتی (چاك و پاکی شیعرەکە چاکی دیاردەخاو، چاکە، خراپ و پیسیو ناپاکی شیعرەکە خراپی دیاردەخاو، خراپە).

گەلی کورد لە کاروانی شیعرو شاعیراندا

گەلی کورد وەکو گەلێکی چەوساوەی موسڵمانی پابەند بە بەرنامەی خواوە، شیعر لای دیرۆکێکی مەزنی هەیە، بەتایبەتی زانایان و قوتابیانی قورئانی پیرۆز کە هەندێکیان بەنموونەی شاعیرانی موسڵمان لە جیهانی ئیسلام دادەندرێن.

هەر لە نالیو بابەتاهیر و جزیریو خانیو مەولەویو مەحویو حاجیو فەقێی تەیران و هتد دەیان و بگرە سەدانی تریش شیعرەکانیان کردۆتە قەڵغان بۆ بەرگری کردن لە ئیسلام و لە خاکە پیرۆزەکەیان و خۆشەویستی پێغەمبەریان بە چەندەها هەڵبەست و دێر دەربڕیووە، شاعیرەکانی خۆیان بەشانازییەوە بە شاعیری پێغەمبەر (د.خ) حەسسانی کوری سابیت بەراورد دەکەن، وەك نموونەی حاجی قادری کۆیی دەڵێت:

دوو عەلین شاعیر وەکو حەسسان
بەردەشانیو حەریرە مەسکەنیان

کە مەبەستی عەلی حەریریو عەلی بەردەشانییە، کە دوو شاعیری کوردن.

سەرچاوەکان:

١. التاج الجامع للاصول في احاديث الرسول (منصور علي ناصف) (٥،٣).

٢. الجدول في اعراب القران (محمود صافي) جزء (١٩،٢٤).

٣. داستانی یاوەران (٥).

رۆڵی ئیسلام لە پتەوکردنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان

نەوزاد کەلهور

پەیوەندی کۆمەڵایەتی بەگرنگترین بەهای کۆمەڵایەتی دادەندرێت لەنێو هەموو کۆمەڵێکدا. نەمانی ئەو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە دەبێتە هۆی هەڵوەشانەوەو پچڕانی شیرازەی کۆمەڵ و داتەپینی شارستانیەتی ئەو کۆمەڵە. هەروەکو زۆر لە گەلانی دونیا رۆڵی بەرچاویان لەنێو میللەتاندا بینیوە، بەڵام بەنەمان و لەناوچوونی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان چرای شارستانییەتیان کوژاوەتەوەو ئاسەواریان سڕاوەتەوە. ئەوەی جێگای دڵخۆشی و شانازییە ئەوە پەیوەندی بەها کۆمەڵایەتیانە لەناو میللەتی موسڵماندا پارێزراوە، کەبۆتە هۆکارێکی گرنگ بۆ یەکگرتن و یەک ریزی میللەتەکەمان و مانەوەی شارستانیەتی ئیسلام لەسەر شانۆی ژیان، خۆشبەختانە ئەو پەیوەندییە کۆمەڵایەتیانەو ئەو داب و نەریتانە، وەکو سەردانی یەکترو، ڕێزگرتنی یەکتری و، لەیەکتری پرسین و، یارمەتیدانی لێ قەوماوان و، پرسەدانان بۆ مردوو و دڵنەوایی خاوەنەکەی کە زۆر پێویستە بۆ باری دەروونی، هەروەها لە نەخۆش پرسین و سەردانی کردنی بۆ گەڕانەوەی متمانەی بەخۆی، گەڕانەوەی هێزی دەروونی نەخۆشەکە، خزمەتکردنی دایک و باوک و پرس پێکردنیان بۆ ئەوەی بزانن پشتگوێ نەخراون و ماندووبوونیان بەفیڕۆ نەچووە، پاشان ڕێزگرتنی دراوسێ و میوان، کە ئەمانە هەمووی ڕەوشتی بەرزی ئایینی ئیسلامن و سەرچاوەیان لە قورئان و فەرموودەکانی پێغەمبەر(د.خ) وەرگرتووە، خوای گەورە لە قورئاندا دەربارەی خزمەتکردنی دایک دەفەرموویت:﴿ **وَقَضَى رَبُّكَ أَلاَّ تَعْبُدُوا إِلاَّ إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلاَهُمَا فَلاَ تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ**/ سورة الاسراء-٢٣ ﴾ خزمەتکردنی دایک و باوک یەکێکە لەو پێوەندییە بەهێزو پتەوەی کەبۆ مانەوەی کۆمەڵ پێویستە، بەپێچەوانەی شارستانییەتی ڕۆژئاوا، کاتێک دایک و پیرو پەککەوتە دەبن، شەوان لەکۆڵانان و سەر شەقامەکان شەودەکەنەوە. لەپاش دایک و باوک باسی خزم و خۆیش دەکا لەگەڵ داماوان، کە ئەو کەسانەی خاوەن ڕشتەی خزمایەتین لەگەڵتاندا﴿**وَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلاَ تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا**/ سورة

الاســـــراء-٢٦﴾ دانايـــــان بەناونیشانی (الانسان الكامل) دایاننـاون تەفسیری نامی بەرگی چوارەم لاپەڕە (٥٨٢).

ڕێزگرتنی میوان و دروا‌سێ کە ئەمانەش دوو فاکتەری سەرەکین بۆ پتەوکردنی پەیوەندی کۆمەڵایەتی، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿**وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ** / سورة النساء-٣٦﴾

ئیمامی بوخاری گێڕاویەتییەوە لە پێغەمبەر (د.خ) فەرموویەتی: (**والله لايؤمن والله لايؤمن والله لايؤمن قيل يارسول الله من؟ قال الذي لايأمن جاره بوائقه**) تەفسیری نامی بەرگی دووەم لاپەڕە (٣١٥).

دیسان پێغەمبەر (د.خ)هەر دەربارەی ڕێزگرتنی دراوسێ‌و میوان دەفەرموێت: (**من كان يؤمن بالله واليوم الاخر فليكرم جاره ومن كان يؤمن بالله واليوم الاخر فليكرم ضيفه**) لەپاشان سەردانی یەکتری‌و لەیەکتر پرسین، کە ئەمەش هۆکارێکی ترە بۆ پەیوەندی کۆمەڵایەتی‌و پەیداکردنی خۆشەویستی لەنێوان ئەندامانی کۆمەڵدا: ﴿**فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِندِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً**/ سورة النور-٦١﴾.

پێغەمبەر (د.خ) دەربارەی سلاو لەیەکتری کردن و نانداني خەڵکی‌و سەردانی خزم ودۆست و برادەر، دەفەرموێت: (**ياايها الناس افشوا السلام واطعموا الطعام وصلوا الارحام وصلوا والناس نيام فدخلوا الجنة بالسلام**) - قران الكريم تفسير والبيان اسباب النزول للسيوطي- لاپەڕە ٣٥٨ لە شوێنێکی تردا پێغەمبەر (د.خ) فەرمانمان پێ دەکات بە حەوت شت کە هەموویان زۆر کاریگەرن بۆ بەردەوامی‌و مسۆگەرکردنی ڕەگ و ڕیشەی کۆمەڵ، لەهەمان کاتیشدا پەیوەندی کۆمەڵایەتی بەهێز دەکا: (**عن البراء (ر.ض) قال امرنا النبي(ص) بسبع ونهانا عن سبع امرنا بأتباع الجنائز وعيادة المريض واجابة الداعي ونصر المظلوم وابرار القسم ورد السلام وتشميت العاطس ونهانا عن انية الفضة وخاتم الذهب والحرير والديباج والقسي والاستبرق وركوب المياثر**) (اقران النيرين في مجمع البحرين) بەرگی٧ لاپەڕە ٢٧٢.

ئەمانەو جگە لە ئەنجامدانی چەند کارێکی کۆمەڵایەتی وەك ئاشتبوونەوە لەگەڵ یەکتردا، سەردانی یەکتر لەکاتی جەژنەکاندا، بەشداربوون لەهەندێك بۆنە، کە بەڵگەن لەسەر یەکریزی هاوولاتیان و بەتەنگەوە هاتنی یەکتری‌و پەیدابوونی تەبایی‌و ئاسوودەیی لەنێو کۆمەڵداو پاراستنی شیرازەی کۆمەڵگە.

سەرچاوەکان

١. قورئانی پیرۆز
٢. فەرموودەکانی پێغەمبەر (د.خ)
٣. علم النفس الاجتماعي، حامد عبدالسلام زهران.

له ڕێکخستنی ڕێورەسمی پرسەدا..

پێویستە ڕەچاوی هەستی خاوەن مردوو و باری ئابووری بکرێت

ڕاپۆرت: سامان محەممەد بەشارەتی

ماوەیەك لەمەو پێش وەزارەتی ئەوقاف و کاروباری ئیسلامی بەپشت بەستن بەگفتوگۆو لێکۆڵینەوەیەکی دوورو درێژ لەگەڵ زانایانی ئایینی ئیسلامی کوردستان لە لیژنەی پسپۆڕو کەسانی شارەزاو مەکتەبی کۆمەڵایەتی و کەسانی پەیوەندیدار بڕیاریدا کە مەراسیمی پرسە لەدوای نیوەڕۆیانەوە دابندرێت بۆ ماوەی سێ ڕۆژ و پیاوان لە مزگەوت دابنیشتن، پێشتریش بڕیاری ئەوە دەرکرابوو کەنابی لە پرسەکاندا جگەرەو چاو قاوەو شتی تر پێشکەش بکرێت، ئەم بڕیارانە تا ڕادەیەکی باش لەلایەن مزگەوتەکان و لەلای خەڵکانی ڕۆشنبیرو زۆربەی هەرە زۆری کوردستان و خاوەن پرسەکە جێبەجێ کراوە.

بەڵام ئەوەی جێگای داخە ئێستا دیاردەیەك ماوە، ئەویش سەردانی ماڵی خاوەن پرسەیە سەر لەبەیانیان بەتایبەتیش گوند نشینەکان و ئافرەتان کە بێدەچێت تاکو ئێستاش هەر لەسەر نەریتی پێشوو بەردەوامن و بەڕۆیشتنە سەر ماڵی خاوەن پرسە ئەرکێکی قورس دەخاتە سەر خاوەن پرسەکەو لەلای هەندێك ئافرەتیش وایە کە ئەو بڕیارەی وەزارەتی ئەوقاف تەنها بۆ پیاوان و بۆ کارمەندانی حکومەتە، بەڵام لە ڕاستیدا بۆ سەرجەم چین و توێژو ڕەگەزەکانەو پەیوەست بوون بەو بڕیارەوە لەبەرژەوەندی گشتی خەڵکی کوردستانە، لەلایەك باری دەروونی خاوەن مردوو ڕەچاودەکرێت و لەلایەکی تریشەوە ئەرك و مەسرەفی زیادەی لەسەر لادەچێت بۆ زیاتر هۆشیارکردنەوەی خەڵکی کوردستان، بەتایبەتیش ئەوانەی تا ئێستا سەرلەبەیانی دەچنە سەر ماڵی خاوەن پرسە بۆ سەرەخۆشی لێکردن، لەم بارەیەوە ڕاوبۆچوونی چەند کەسێکمان وەرگرت:-

١.ماموستا مەلا جەرجیس ئیبراهیم:

بەناوی خوای گەورە، بەڕاستی ئەو بڕیارەی کە وەزارەتی ئەوقاف و کاروباری ئیسلامی دەری کردووە، بڕیارێکی زۆر بەسوودە لەبەر ئەوەی بەرژەوەندی خاوەن مردووی تێدایە بەتایبەتی لە ڕۆژانی هاویندا خاوەن پرسەکە لەبەیانی تائێوارە دادەنیشێت ماندوو بێزار دەبێت. زۆر خاوەن مردوومان بینیوە دوای

پرسەکەی لەئەنجامی وەستانی سێ ڕۆژی پرسەکە نەخۆش کەوتووە، لەهەموو پارێزگاکان هەموو پرسەیەك دانی ئێوارانە تەنها لە هەولێر نەبێت. بەو بڕیارەی کە وەزارەتی ئەوقاف دەری کردووە ئەگەر هەولێریش جێبەجێی بکات زۆر چاکە. لەبەر ئەوەی خەرجی بەیانیانی لەسەر کەم دەبێتەوە. زۆر لە خاوەن پرسەکان هەن کەم دەستن و بۆ بەڕێوەبردنی پرسەکانیان تووشی قەرز کردن دەبن. ئەگەر خەڵك دانی ئێواران بچن بۆ پرسە باشترە، زۆربەی خەڵکی لە دام و دەزگاکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان کارمەندن. بۆیە لەکاتی چوونیان بۆ پرسە دەبێت ئیش و کارەکانیان بەجێبهێڵن، ئەمەش دەبێتە هۆی دواکەوتنی زۆربەی ئیش و کارەکانی خەڵك. بەڵام ئێستا ئەوە نەماوەو کارمەندان دەوامی خۆیان دەکەن و دوای دەوام واتە ئێواران دەچن بۆ پرسەو سەرەخۆشی خاوەن مردوو. لەبەر ئەوە ئێستاکە باشتر ئیش و کارەکانی خەڵك بەڕێوە دەچێت.

جەنابی مامۆستای پایە بەرز عەبدوڵڵا نەقشبەندی بەخۆی داوای کرد لە دوای مردنی پرسەی بۆ دانەندرێت، لەبەر ئەوەی ئەرکی پرسە گرانە لەسەر خەڵك، بۆیە جێبەجێ کردنی ئەم بڕیارە کارێکی بەسوودە.

هەروەها خاتوو سوعاد سالح دەڵێت:

بەراستی بڕیارێکی زۆر باشە ئەگەر بەتەواوی جێبەجێ بکرێت، خاوەن پرسەش خەرجێکی کەمتر دەکات، چونکە هاتووچۆ کەمتر دەبێت، هیوادارم هەموو ئافرەتان لەمەودوا پابەندی ئەم بڕیارەی وەزارەتی ئەوقاف بن بۆ ئەوەی پرسە بەباشترین شێوە بەڕێوە بچێت.

هەروەها خاتوو پاکیزە شەمسەددین دەڵێت:

بڕیارێکی زۆر باشە ئەگەر تێکڕای خەڵك جێبەجێی بکەن، چونکە خاوەن پرسە ئەرکێکی کەمتری دەکەوێتە سەرشان خەڵکی واهەیە لەکاتی چوونی بۆ پرسە لە بەیانییەوە تاوەکو ئێوارە دادەنیشێت لەماڵی خاوەن پرسە، بێ ئەوەی ڕەچاوی بەرژەوەندی خاوەن پرسەکە بکات ئەگەر دانی بەیانیان نەمێنێت دەبێتە پشوویێك بۆ خاوەن پرسەکە، چونکە وەستانی پرسە لەبەیانییەوە تا ئێوارە خاوەن پرسە زۆر ماندوو دەکات. بۆیە ئەم بڕیارە سوودێکی زۆری مادیو مەعنەوی بۆ خاوەن پرسە هەیە.

هاووڵاتی سلێمان ئیبراهیم دەڵێت:

ئەو بڕیارەی وەزارەتی ئەوقاف بڕیارێکی شایستەو بەجێیە سەبارەت بە دانانی سنوورێك بۆ چوارچێوە کردنی مەراسیمی پرسە کە هاووڵاتیان پەیڕەوی بکەن، ئەویش بەرێکخستنی کاتەکانی ژیانی هاووڵاتیان بۆ کارو کاتی پرسەو سەرەخۆشی، ئەویش بەوەی کە دانیشتنی پرسە تەنها دانی ئێواران بێت بۆ دڵنەوایی خاوەن پرسەکە.

خاتوو بەخشان عەزیز دەڵێت:

ئەو بڕیارەی کە دەرچووە پرسە دوای نیوەڕۆیان بێت، تەنها بۆ مزگەوتەکان نییە، بەڵکو بۆ ماڵەکانیشە بەتایبەتی بۆ ئافرەتان پابەندی ئەم بڕیارە بن بۆ ئەوەی ئەرکی قورس نەکەوێتە سەر خاوەن پرسە.

کامەران ئەحمەد وتی:

من لەلایەن خۆمەوە ئەو بڕیارەی وەزارەتی ئەوقاف بەشتێکی باش دەزانم، لەبەر ئەوەی تا ڕادەیەك دەتوانێت لەبواری ئابووری خاوەن پرسەکە تووشی زیانی زۆر نەکات، لەبارەی دەروونیشەوە ئێش و ئازار لە دڵ و دەروونی خاوەن پرسەکە کەم دەکاتەوە.

دوانە لە كەلەپووری ئیسلامییەوە

هیوا عومەر ئەحمەد

یەكێك لە بەخششەكانی خوای گەورە بەمرۆڤی داوە لەش ساغیو كەم و كورتی نەبوونە لەژیاندا، چونكە تا مرۆڤ تووشی نەخۆشیو كەم و كورتی عەقلیو جەستەیی نەبێت قەدرو ڕێزی ساغی نازانێت. جا زۆر جار خوای گەورە مرۆڤی وا دروست دەكات كە كەم و كوڕی هەبێت لەلایەنی جەستەیو عەقلی یان هەر لایەنێكی تر بۆ ئەوەی مرۆڤە ساغەكان قەدرو ڕێزی ساغی خۆیان بزانن، بزانن كە خوای گەورە توانای هەیە مرۆڤ بەم شێوەیە دروست بكاو مرۆڤی ساغ نەخۆش بكاو مرۆڤی نەخۆشیش چاك بكاتەوە، تا بیر بكەنەوە كاتەكانی ساغی زۆر ڕێز لێبگرن، جا ئێمە لێرەدا مەبەستمان دروستبوونی جمكەیە (دوانە-التوائم)، كە زۆر جار بەشێوەیەكی وا دروست دەبێ كە بەیەكەوە نووساوە. دەبێتە هۆی دەردە سەری بۆ هەردوو منداڵەكەو خۆشیو ناخۆشیان لەگەڵ یەكتردایە. دروستبوونی منداڵ دەگەڕێتەوە بۆ یەكگرتنی تۆی پیاو لەگەڵ هێلكۆكەیەكی پێگەیشتووی هێلكەدانی ئافرەت، كە بەرەبەرە گەشە دەكات كۆرپەڵەیەك دروست دەبێت، بەڵام دروست بوونی دوانە (جمكە) دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی كە گۆڕان لە هێلكۆكەكانی پیتراو (البويضات المزجية) ڕوودەدات، یان دەگەڕێتەوە بۆ دووكەرت بوونی هێلكەی پیتراو. دروستبوونی دوانە (التوائم) دەكرێتە سێ بەشی سەرەكی:

١. دوانەی لەیەك نەچوو التوائم غير المتشابه) ئەوەش بەهۆی پیتێنی دوو هێلكۆكە یان زیاتر كە ئافرەت دەیڕژێنێ ڕوودەدات، كە هەر هێلكۆكەیەك بە تۆوێك (حيوان منوي) دەپیتێندرێ. ئەو دوو بۆهیلانە بەرە بەرە گەشە دەكەن تا لە دایك بوونی دوو منداڵەكە، ئەو دوو منداڵە بەتەواوی بەیەك ناچن تەنها بە ئەندازەی ئەو بەیەكچوونەی كە منداڵەكان لە باوك و دایكیان دەگرن.

٢. دوانەی بەیەكچوو (التوائم المتطابقة-المتشابه): ئەوەش لە ئەنجامی پیتێنی یەك هێلكۆكە بەیەك تۆو لە قۆناخی دووكەرت بوون یان لەدوای دووكەرت بوون خانەكان لێكجیادەبنەوە ڕوودەدات، بەشێوەیەك كە هەریەكێك كۆرپەیەكی تەواوی لێ دروست دەبێ. ئەم دوو كۆرپەیە زۆر لێك دەچن تەنانەت ئەگەر زۆر لەگەڵیان نەژیابی یان نیشانەیەكت بۆ دانەنابن ناتوانی لێكیان جیا بكەیتەوە، ئەوەش توانای خوای پەروەردگار دەردەخا كە هەتا ئێستا هۆی ئەم دووكەرت بوونە نەزاندراوە، هەندێك لە زانایان وای بۆ دەچن كە دەگەڕێتەوە بۆ تێكچوونی كاری هۆرمۆنەكان یان دەڵێن دەگەڕێتەوە بۆ مەیلی بۆماوەیی (ميل الوراثي) بۆ دابەش بوون و دووكەرت بوون لەكاتی هێلكۆكەدا.

٣. دوانەی بەیەكەوە نووساو(التوائم الملتصقة): ئەو دوانەیە جۆرێكە لە دوانەی لەیەكچوو بەڵام دابەش بوونی

هێلکۆکەی پیتراو بەتەواوی نابیّ، ئەوەش دەبێتە هۆی لە دایك بوونی دوانەیەکی بەیەکەوە نووساو (Conjoined Twins) ئەو دوو دانەیە ناسراوە بە ناوی (السیامیە) چونکە ئەو حاڵەتانە لە سەدەی نوێدا بۆ دوانەکانی سیام (تایلەندی ئێستا) بەکار هاتووە، ئەو بەیەکەوە نووسانە یان لەسەرەوە بوو (Cranio pagus) یان لە سنگ وبەشی پێشەوە (Thoraco pagus) یان لە پشتەوەبوو (pyopagus). لە کۆنەوە جۆرە بیروڕایەکیان هەبوو بۆ دروست بوونی دوانە لەوانە یۆنانییەکان لەباری توێژینەوەو لێکۆڵینەوەی بۆ هێلەکان (جینات)و رۆژئاواییەکانیش ئەم بیروڕایەیان هەبووە تا پاش داهێنانی وردبین (mycroscope) بە نزیکەی سەد ساڵیش (هۆچۆفۆن موهل ١٨٠٥-١٨٧٢) یەکەم کەس بوو کە وشەی پرۆتۆپلازمی بەکارهێناوە ئەو روونی کردەوە کە پرۆتۆپلازم بنچینەی ژیانە، چونکە پێکهاتنی خانەیە لە بوونەوەر، هەروەها هەموو بوونەوەرێك لە هێلکۆکەی پیتراو دروست دەبێت. پزیشکە موسڵمانەکانیش ئەوەیان روون کردەوە کە دروستبوونی دوانە بە هۆی زۆری مەنییەوە نییە، بەڵکو تەنها یەك مەنییە، بەڵام پەردەیەك لێکیان جیا دەکاتەوە، بۆیە دوانە دروست دەبێت.

زۆر نموونەی دروست بوونی دوانە لەم جیهانە کۆنەدا هەن کە زۆر کەس سەری لەسەیریان سوڕماوە کە مێژوونووسان باسیان کردووە. کە ئەمانە هەندێکیانن:

١. قەزوینی لە کتێبەکەیدا (عجائب المخلوقات) باسی کردووە دەڵێ لە ئیمام شافعییەوە (رەحمەتی خوای لێ بێت) ریوایەت کراوە کە دەڵێ: چوومە شارێك لە شارەکانی یەمەن لەوێ مرۆڤێکم دی لەناوەڕاستەوە هەتا خوارەوە جەستەی ئافرەت بوو و لەناوەڕاست بۆ سەرەوە دوو لاشەی جیاواز بوون کە پێکهاتبوون لە چوار دەست و دوو سەرو دوو دەم و چاو کە بەرامبەر یەکتر بوون دەیانخواردو دەیانخواردەوەو توڕەدەبوون و پێدەکەنین. پاش ساڵێك دیسان رێم دەهەمان شار کەوتەوە هەواڵی مردنی یەکێك لە لاشەکانیان پێمدا وتیان لاشە مردووەکەمان لە لاشەی زیندوو جیاکردۆتەوە، وەڵێ لاشە زیندووەکەم دیت لە بازاڕ دەسواریەوە.

٢. دوانەی بەیەکەوە نووساو کە عەریبی کوڕی سەعد القورتبی باسی کردووە لە کتێبەکەی (خلق الجنین وتدبیر الحبالي والمولدین) کە دەڵێ: منداڵێکمان دیت لە دایك بوو کە دوو سەری هەبوو.

٣. ئەو حاڵەتەی کە باسکراوە لە کتاب (الکامل في تاریخ ابن الاثیر) لە ساڵی ٤٥٨هـ-١٠٦٥ز منداڵێك لە دایك بوو بە دوو سەرو دوولاق و دوو دەم و چاوو چواردەست بەڵام لەسەر یەك لاشە.

هەروەها لە ساڵی ٥٩٧هـ-١٢٠٠زدا منداڵێك لە بەغدا لە دایك بوو دوو سەری هەبوو. هەروەها لە ساڵی ٦٠١هـ-١٢٠٤م لەو ساڵەدا ئافرەتێك منداڵێکی بوو لە بەغدا کە دوو سەرو چوار پێو دوو دەستی هەبوو کە لەهەمان رۆژدا مرد.

٤. هەفتەنامەی (ستارە سهیل) لە نەورۆزی ١٣٧٧هەتاوی بڵاوی کردەوە کە دوو خوشك لاشەیان لە تەنیشتەوە بەیەکەوە نووساوە تەمەنیان (٢٤) ساڵە کە پێکەوە دەژین تا ئێستاش لەیەکتر زیز نەبوون، کە ناویان (لالەو لادن)ە. ئەم دوو خوشکە لە ساڵی ١٣٥٣هەتاوی لە گوندی ناوچەی فەیروز ئابادی سەر بەپارێزگای فارس لە وڵاتی ئێران هاتنە دونیاوە. ئافرەتێکی ناساغ گەیاندرایە نەخۆشخانەی (غازی) شاری شیراز. ئافرەتەکە دوو

کچـی بـوو، بـەڵام جەسـتـەیان پێکەوە بوو، دواتر ناوی (لانـەو لادن) یان لێ نرا. پاشان ماوەیەك لە نەخۆشخانە مانـەوە، دایکیان وازی لێ هێنـان، پیاوێك بـەناوی (صفایـان) گرتنیـە ئەسـتۆی خۆی، چـەند ساڵێك لـەنێو ئـەو خانەوادەیـە مانــەوە، پاشــان لەسەر بڕیـاری دادگـای گشـتی ئـێران ئـەرکی بـەخێوکردنیان سـپێردرا بـە مـانگی سـووری ئـێرانی کـە شـوێنی تایبـەتی پێدان تا ژیانی تێدا بگوزەرێنن. ئەم جمکە دەتوانن کاری ناوماڵ جێبـەجێ بکـەن و بـە گـەرمی پێشـوازی لـە مێـوان بکـەن، بـۆ کرینـی پێداویسـتیش پێکـەوە دەچنـە دەرێ. بۆیـە (لالـە) دەڵـێ یەکێك لە هیواکانم ئەوەیە کە بۆ تـەنیا سـاتێکیش بێـت جیابکرێینـەوە، چونکە بیسـت و چوار ساڵە خـۆراك و هەسـتان و دانیشـتن و نـەفس و رازمـان پێکەوەیـە، ئـەوەش نارەحەتییەکی مەزنە. دەڵـێ مـن ئـارەزووم لەتـەواوکردنی بەشـی دەروونناسـییە (قسـم علـم النفـس)، بـەڵام لادن حـەزی لـە قانونە کەمن بەهیچ جۆرێك حەزم لـی نییە.

٥. پیاوە بە تەمەنەکان بۆیـان گێراینـەوە کە لـە شـاری کۆیـەی کوردسـتانی عـێراق دوو بـرا هەبوون لە کۆندا کە لەوانەیە زۆر لە بەتەمەنـەکان لـە بیریـان بێـت، کە تەنها دوو لاقیـان پێـوە بـوو، بـەڵام لەناوەڕاسـت دوو لاشـەی جیـاوازبوون کـە کاریـان پینـەدۆزی بـووە، بـەڵام سـەیر لەوەدانییـە کـە کارەکـەیان پینـەدۆزی بـووە، بـەڵکو سـەیر لـەوە دایە کە دەڵێن هـەر کـاتێك یـەکێکیان درێشـەی پینـەدۆزی لەدەست چـەقی بوایـە هـاواری دەکـرد ئـەویتریش لـە جێگـای خـۆی هـاواری دەکـردو هەسـتی بەئازارەکەی ئەو دەکرد.

سەرچاوەکان:

١. العلوم ژمارە ٨٥ ایار- حزیران ١٩٩٦ الدکتور محمود الحاج قاسم محمد.

٢. هەفتەنامەی (ستارە سهیل) ژمارەی تایبەت- نەورۆزی ١٣٧٧هەتاوی.

خوێنەری خۆشەویست

کە بەبابەتە بەسوودو بە پێزەکانت بەشداری لە(خۆری ئیسلام) دەکەیت، دەبێ ئاگاداری ئەم خاڵانەی خوارەوە بیت:

١-ئەو بابەتانەی بەناوی نووسەرە بەڕێزەکانیان بڵاو دەبنەوە جگە لەسەروتار گوزارشت لـە بۆچوونی خۆیان دەکات و خۆری ئیسلام لێی بەرپرسیار نییە.

٢-نابێ ئەو بابەتە پێشتر لە هیچ ڕۆژنامەو گۆڤارێك بڵاو بووبێتەوە.

٣-بابەتەکان بەخەتێکی خۆش و تەنها لەسەر یەك ڕووی کاغەز بنووسرێن و دێڕیش باز بدرێت.

٤-ئاماژە بەسەرچاوەکان بکرێت و، ناوی نووسەری سەرچاوەکان بنوسرێت و، ئەگەر وەرگێڕان بێت جیا لەوانە دەبێت دەقی ئەسڵی وتارە وەرگێڕدراوەکە بەفۆتۆکۆپی لەگەڵ ڕەوانە بکرێت.

٥-ئاماژە بەناوی سورەتەکان و، ژمارەی ئایەتەکان و، ناوی فەرمووده گێڕەوان بکرێت.

٦-خۆری ئیسلام مافی دارشتنەوەو چاککردنی زمانەوانی بەخۆی دەدات.

٧- ئەو بابەتانەی کە بەدەستمان ئەگات (بڵاو بکرێنەوە یاخود نا) دەقەکانیان بۆ خاوەنەکەی ناگەڕێتەوە.

٨-هەر نووسەرێك لـەماوەی مانگێك لـەدەرچوونی گۆڤار سـەردانمان بکات بۆ وەرگرتنـی یادداشتەکەی، بەپێچەوانەوە مافی وەرگرتنی یادداشتی نامینێت.

مەرگ راستییەکی ئیلاهی

ئاریز محەممەد یەحیا
سلێمانی

ئەندێشەیەک کە تائێستا مرۆڤی خستۆتە ژێر رەنج و ئازارەوەو، ئەمان و دوایی هاتنی ئەم ژیانە بووە. مرۆڤ لەخۆی دەپرسێ، بۆچی هاتووینە بوون و سەر ئەم زەمینەو لەبەر چی دەڕۆین؟ مەبەست لەم بیناکردن و تێکدان و رووخاندنە چییە؟ ئایا ئەم کارە هیچ و بێ هودەیە؟ گەلێك جاران مرۆڤ بیرۆکە گەلێکی وەهای ئاراستە بەخۆی یان بەرامبەرەکەی کردووە، ئەگەر لەرووی ناز یان گلەییشەوە بووبێت. ترس و نائارامی لەمەرگ بەیەکێك لەهۆکارەکانی سەرهەڵدانی رەشبینی بیرو هزری فەلسەفی دادەنرێ.. فەیلەسوف و بیرمەندانی بەدبین ژیان و بوونیان بێهودەو دامالراو لەهەر جۆرە نیازو ئامانج و حیکمەتێك زانیووە. ئیتر لەم گۆشە نیگایەوە تێڕوانین و روونکردنەوەیەکی وەهایان لەبارەی ئەم گرفت و کێشەیە داوە کە بۆتە هۆی دامرکاندنەوەی گوڕوتینی کڵپەی عیشق و خۆشەویستی دڵ و دەروون و دواتر ئەوان دووچاری داماویو سەرلێشێوان بکات زۆر جاریش بەرەو مەرگ و خۆکوژییان بەرێت.. هەڵبەتە بەگومان و دوودڵییەکەوە پرسیار لەخۆیان دەکەن و دەڵێن خۆ ئەگەر ژیان بریتی بێ لەم هاتن و چوون و ماوە کەمەی سەر رووی ئەم هەسارەیە، ئەوا نەدەبوو بێین!! ئێستاش کە بێ حەزو ئارەزووی خۆمان هاتووین کەم تا کورتێ ئەوەمان لەدەست دێ نەهێڵین ئەم کردەوە هیچ و بێ سوودە چیتر درێژە بکێشێ. دیارە دواییهێنان بەبێ هودەییو پووچیش خۆی لەخۆیدا کردەوەیەکی هۆشیارانەیە..

نیگەرانی لەمەرگ

بەر لەوەی گرفتی مەرگ و کێشەیەك کە زاڵە بەسەر یاساکان و سەراپای گێتی گرتۆتەوە تاووتوێ بکەین و شیبکەینەوە پێویستە ئاگامان لەم خاڵە بێت، کە ترس و دۆش دامان لە مردن تایبەتە بە خودی مرۆڤ و بەس. گیانەوەرانی تر لەم لایەنەوە سەریان سووکەو کەمترین بیرکردنەوەیان نییەو تەنها ئەوەی لەوانەوە هەستی پێبکرێ رەمەك (غریزة)ی راکردن و دوورکەوتنەوەو مەیل و ئارەزووی پاراستنی ژیان و مانە لە مەترسی.. دیارە حەزی مانەوە بەواتای پاراستنی ئەم ژیانە هەنووکەییە بەوێنەی فاکتەرو پێداویستییەکی رەها (مطلق)ی تەواوی ئەم ژیانە خۆ دەنوێنێ. بەلام لە مرۆڤ جگە لەوە، مەیلی نەمریو مانەوە لە داهاتووشدا بەدی دەکرێ. بەواژەیەکی تر ئەم بیرۆکەیە لە

ئێمەدا زادەی حەزێکی بنچینەییە، دەکرێ بڵێین هەر لەسەرەتادا لەگەڵ سروشتی ئەو شێلراوە. لەبەر ئەوە بیم و پەژارەی ئادەمی لە مردن کە هەمیشە بابەتێك بووەو بیرو ئەندێشەی ئەوی بەخۆیەوە خەریك کردووە، شتێك بووە جیا لە رەمەك و غەریزەی راکردن لە مەترسی. هەڵبەتە بەپێچەوانەوە لەنێو تەواوی ئاژەڵ و گیانەوەراندا ئەو دوورکەوتنەوەیە بەکاردانەوەیەکی سروشتی دەژمێردرێ بەرامبەر مەترسییەکان.. منداڵیش لەبەرایی‌و سەرەتایی ژیانیدا بەر لەوەی ئەم غەریزەیە بەشێوەی بیرو ئەندێشە لە دەروونیدا گەشەو نەشوونما بکات سەرەتا هاوێنەی گیانەوەران لەئاست پاراستن و پارێزگاری (خود)ی بەرامبەر کێشەو گرفتەکانی مەرگهێنی بەچەکی سروشتی‌و رەمەکی راکردن لە مەترسیەکاندا بەرگری لەمانەوە دەکات. نیگەرانی لە مردن، کۆرپەو لە دایکبووی بیرۆکەی نەمرییە. جا هەر وەك لەنێو یاساکانی سروشت هیچ مەیل و حەزێك بی هودەو مەبەست نەهاتۆتە ئاراوە. ئالەم روانگەیەشەوە دەشی رێگەی ئەوە بەخۆمان بدەین و بڵێین هەبوونی ئەو حەزەش لەدەروونی مرۆڤایەتیدا خۆی لەخۆیدا بەڵگەیە بۆ مانەوەو ژیانی دوای مردن! چونکە ئەگەر بەچەشنی گوڵ و گیاو درەختەکان ژینێکی بەر کورت و کاتیمان هەبوایە ئەوسا ئەو ئارەزووە لەشێوەی ویست و نیازێکی رەسەن لە ئێمەدا دەرنەدەکەوت!! بوونی تینووێتی بەڵگەیە لەسەر هەبوونی ئاو. ئیتر هەر مەیل و ئامادەیەکی رەسەنی دی رووی راستینی کەمالاتێك دەردەخەن کە تواناو مەرام و نیازەکان ئاراستەیان بۆ لای ئەوە. وەك بڵێی هەر ئامادەییەك بیروکەی یادو دیرۆك و بەسەر هاتی رابردووی کەمالاتێك بن کە دەبێ هەنگاوەکانیان بۆ لای ئەوان هەڵێنن و بگەرێنەوە. ئارەزوو و نیگەرانی سەبارەت بە نەمری‌و جاویدی کەهەمیشە مرۆڤی بەخۆیەوە وابەستەو گیرۆدەکردووە کاردانەوەو دەرەنجامی سروشت و نەهادی رازی نەبوون بەنەمان و لەنێو چوونە. نموونەو وێنەی ئەم حەزو نیگەرانییەش دروست لەوێنەی خەونەکان دەچێت، کە رەنگدانەوەو دەرهاویشتەی مەلەکات و وزەو تواناکانی حاڵەتی بێداری مرۆڤن. ئەوەی لە

ترس و دۆشدامان لەمردن تایبەتە بەخودی مرۆڤ و بەس

جیهانی خەوندا دەردەکەوێت و دەبینرێت زایندەی راستییەکە پێشتر لەدونیای هۆش و بەرچاوی ماددەدا ئاوێتەی گیان و دەروونمان بووەو لەم دەروازەوە دزەی کردووە. دیارە بیرۆکەی مانەوەی دوای مەرگیش وەك لەم دونیایەدا بەشێوەی ئارەزوویەکی جاوید لەگیانی ئێمەدا سەرچاوە دەگرێت و پەروەردە دەبێت (کە بەهیچ جۆرێك لەگەڵ ژینی کەم و کورتی ئەم هەسارەدا یەکناگرێتەوەو جووت نابێت) دەرەنجامی دەرکەوتن و خستنە رووی راستێنی نەمری‌و مانەوەی هەتا هەتاییمانە.

ئەم بیرو ئەندێشەو راستیانەی سەروە دەرخەری ئەوەن کە حەکیم و زاناو خواپەرستان لەرابردوودا ناویان ناوە نامۆیی یان (عدم تجانس) واتە ناچۆنییەك.

مەرگ و لەنێوچوون رێژەییە

لێرەوە کێشە بۆ مردن دروست دەبێ ئەگەر وابزانین گەڕانەوەیە بەرەو دۆخی نەمان و ماڵئاوایی یەکجارەکی (هەرچەندە لەبیرو هزری بەدیهێنەردا تۆخمێکی

خاوو کۆن بووین بەگوێرەی وتەو بڕوای زۆر لە فەیلەسووفەکان) لەکاتێکدا فەوتان و ونبوون نییە بەڵکو گۆڕان و پەرەسەندنە، نەمان و ئاوابوونی رواڵەتێك و پێشوازی کردنە لەشێوەیەکی تر. بەدەربڕینێکی دیکە مردن کوژاندنەوەو فووکردنە مۆم و رووناکایی ئەم تەمەن و ژینەیە، بەڵام نەك بەرەو پووکاندنەوەو دامرکانەوەی هەمیشەیی، بەڵکو کاتیو رێژەییە بەواتای گوم بوون و نادیاری شێوازێك و چوون بەرەو لەدایکبوونەوەیەکی تر. مرۆڤ مەرگی هەتا هەتایی نابینێ، چونکە بۆ ئەو جگە لەوەستهێنانی حاڵەتێك و بارێك شتێکیتر نییە ، نموونەی هەر گۆڕانکارییەکیتر لەچاو ونبوونێکی رێژەییە.. کاتێك خاکێکی رووتەن و وشك دەگۆڕێ بەگیاو سەوزایی ئا لەم وەختەدا ئەم زەوییە بەرەو مردن دەڕوات وەلێ نەك مەرگی هەمیشەیی. خاك شێوەو رووکارو تایبەتمەندێتی پێشینەیی خۆی لەدەست داوە ئیتر ئەو رەنگ و روخسارو رەوشتەی پێشووی کە لە بەردێك نزیکتر بوو تا خۆڵ نەیماوە. بەڵام ئەگەر بەشێوەیەك گیانی لەدەست دابێ ئەوا بەشێوەیەکیتر دەستگیربووە.

دونیا
پزدانی رووحە

دەکرێ گواستنەوەمان لەجیهانەوە بۆ دونیای ئەو دیوی سروشت لەبوونی کۆرپەو هاتنە دەرەوەی منداڵ لەنێو منداڵدانی دایك بچوێنین و لەیەکتریان نزیك بکەینەوە. ئەگەر چی ئەم وێکچواندنەشمان لەلایەك وەك کارێکی نەرێتی (سلبی) خۆی دەنوێنێ و لەسەرێکیش بەکردەوەیەکی ئەرێتی (ایجابی) دادەنرێت. لەم رووەوە نەرێتی دێتەبەر چاو، چونکە جیاوازییەکانی هەردوو جیهانی ماددیو ئەو دیوی سروشت و بینایی جەوهەریو قووڵترن لەدونیای منداڵدان و ژینگەو ژیانی دەرەوەی ئەو. مەڵبەندە ژینێك کە پزدان پێکی دەهێنێ لەگەڵ دەرەوەی خۆیدا، دەتوانین بڵێین ئەمانە هەردووکیان دوو رووی ژیانێکن. ئەویش بریتییە لەژینی دونیاو سروشتی ئەم سەرزەمینە. وەلێ هەردوو جیهانی بزوونیو ئەنبووژەنی، ئەمانە دوو ژیان و روخسار پێشاندەدەن بەکۆمەڵێك جیاوازی رەسەن و بنچینەییشەوە.. کەچی ئەم لەیەکچوونە لەلایەکی تریشەوە ئەرێتییە لەو رووەوە کە جیاوازی هەل و مەرج نیشان دەدات. (کۆرپە) لەنێو پزدانی دایکدا لەرێی ناوکەوە خۆراك دەخوات. بەڵام کاتێ پێ دەنێتە ئەو زەوییەوە ئەم رێگەیە بەبنبەست دەگات و نامێنێت ئیتر لەرێی دەم و لولەی سورینچك و گەدەوە خۆراك و خواردنەوەی پێویست وەردەگرێت. تەواوی ئامرازو کەرستەکان لەنێو منداڵدان دروست دەبن بۆ وێنە (.. .. ..) بەڵام هیچ یەك لەو ئامێرانە (تا منداڵ جێگەکەی ئەوێ بێت) بەکار نابرێن مەگەر دوای ئەوەی لەدایك دەبێ.. شتێکی سەیرو سەرسوڕهێنەرە کۆرپەلە تا لەم شوێنەدا مانەوەی هەبێت کەمترین سوود لەرێڕەی هەناسەدان و سییەکان وەرناگرێت. تەنانەت گریمان ئەگەر لەو کاتەدا بۆ ساتێك ئەو دەزگایە بکەوێتە کار ئەوسا دەبێتە هۆی مەرگی ئەو.. دیارە ئەو حاڵەتەش هەروا

مردن فەوتان و ونبوون نییە، بەڵکو گۆڕان و پەرەسەندنە

مەرگ لەبەرامبەر ئەودیوی سروشتدا لەدایکبوون دەگەیەنێ

دەمێنێتەوەو درێژەی دەبێت تا دوا ساتەکانی مانەوە لەنێو یزداندا. بەڵام بەهاتنی بۆ سەر شانۆو گۆڕەپانی ئەم ژینە لە پڕ دەزگای هەناسەدان دەکەوێتە کار. هەڵبەتە لەم ئان و ساتەدا بۆ چەند چرکەیەك ئەم ئامێرە ئەگەر لەکار بکەوێ ئەوسا دەبێتە مایەی مەرگ و نەمانی ئەو منداڵە.. ئا بەم شێوەیە یاساکانی ژیان بەر لە بوون و دوای ئەوەش دەگۆڕێن و جیان لەیەکتر، واتە دوو یاساو ڕێسای حەیاتی جیا لەیەکتر ئەم دوو جیهانە بەڕێوە دەبەن.. لەراستیدا دەزگاو ئامێری هەناسەدان لەماوەی ئەو چەند مانگەی مانەوە لەنێو یزدانی دایکدا دروست دەبێت، بەڵام شتێك نییە بتواندرێت هەر لەوێدا سوودی لێ ببیندرێ. بەڵکو پێشبینیو ئامادەییەکی پێشووترە بۆ هەل و مەرج و ژینگەو ژیانی دوای بەسەرچوونی ئەم قۆناغە ئامرازەکانی بینین، بیستن، چەشتن و بۆنکردنیش سەرەڕای ئەو چۆنیەتیو فرە ئالۆزییەش، کە لەهەر یەکێکیاندا بەدی دەکرێ ئەوانیش هەروەها هیچ کامێکیان ناشێن بۆ ئەو ناوەندە ژیانەی منداڵدان، بەڵکو لەکات و ساتێکی دیکەدا سوودیان لێوەردەگیرێ. ئیتر جیهانیش لە بەرەو ڕووی دونیای ئایندەو ئەم دیوی پەردەدا وەها خۆی دەنوێنێ، واتە وەك یزدانی دایك وایە. لەوێدا ئەندام و ئامێرەکانی دەروونی مرۆڤ دروست دەبن و دێنە کایەوە بۆ ئەوەی خولیاو حەزی چوونە نێو هەوارو مەفتەنێکیتری لەلا بروێنێ. ئامادەییە دەروونییەکانی مرۆڤ، سادەو ساکاریو دامەزراویو ئارامی ڕێژەییو دابەش نەبوونی من یا (نفس)ی ئینسان. حەزو ئەندێشەی بەرفراوان و بێ کۆتایی ئەو. ئەمانەش هەمووی سازو بەرگێکی شیاون لەگەڵ ژینێکی پان و دوو ڕووبەر درێژو هەمیشەییو بەردەوامتر. هەر بۆیەش ئەوەی مرۆڤایەتی بەرامبەر ژینی بەرکورتی ئەم خۆڵ و زەوییە دووچاری ناچۆنییەکیو نامۆیی کردووە ئەم شیکردنەوەو بیرو تێگەیشتنەی لای سەرەوەیە. جائەگەر ئادەمی دوای ئەو هەموو حەزو ئارەزوو ئامادەییانەی هەیەتی بەرەو خوداوەندو دونیایەکیتر نەگەڕێتەوە، دروست ئەوە دەگەیەنێ کە لەو دیوی ژینگەی منداڵداندا هیچ ژیانێکی تر لە ئارادا نەبێت و وردە وردە (ڕەو) بەرەو نەمان و لەیاد چوونەوە بێت.

دیارە ناگونجێ مرۆڤ خاوەنی مێشك، دەمار، سیو هەستەکان و کۆمەڵێك ئامێری تر بێت، کە بەکەڵکی دونیای منداڵدان نایەن، هیچ مەبەست و ئامانجێك لەودیوی دروستکردنیانەوە نەبێت و بەرەو نەمان و پوکانەوە هەنگاو بنێن.. ئیتر سەبارەت بە زاراوەی مەرگیش لێرەدا تێگەیشتن و واتای لەنێو چوون دەدات بەدەستەوە، بەڵام لە بەرامبەر دونیای ئەم دیوی سروشتدا لەدایکبوون دەگەیەنێ. هەروەك هاتنی نەوەیەکی نوێ بۆ ئەم جیهانە لەدایکبوونی پێی دەگوترێ، وەڵێ لەئاست ژیانی پێشینەیی ئەودا ون بوون و لەنێو چوون دەڵێن.

تۆماس کارلیل و مەزنی پێغەمبەری ئیسلام (د.خ)

عوسمان عەبدولڕەحمان

بەریتانیا لە سەدەی نۆزدەدا کۆمەڵێ نووسەرو شاعیرو مێژوونووسی بەخۆیەوە بینی، کە ڕۆڵی گرنگیان لەبەرەو پێش بردنی ئەدەب و ڕۆشنبیری هەبوو، دواتر کاریگەریشیان لەسەر مرۆڤایەتی دەرکەوت، جا یەکێکیش لەوانە (تۆماس کارلیل)ی فەیلەسووف و مێژووناسە (١٧٩٥-١٨٨١ز)، کە لەهەموو هاودەم و هاوکارەکانی تری پایە بەرزترو ناسراوترو بەناوبانگتر بوو. گەورەیی و بەرزییەکەشی لە کەسایەتییە مەبەست روون و ناوەڕۆك ڕەسەن، دڵسۆزی و ڕاستگۆییەکەی دابوو، ئەم فەیلەسووفە هەمیشە ئارامگرو لەسەرخۆ بوو لە لێکۆڵینەوەو گەڕان و پشکنین. بەردەوام بوو لەسەر نووسین و بیرکردنەوە بێ ئەوەی ناوبانگ یاخود پارەو سامانی مەبەست بێت و خۆی بەدوایانەوە ماندوو بکات .

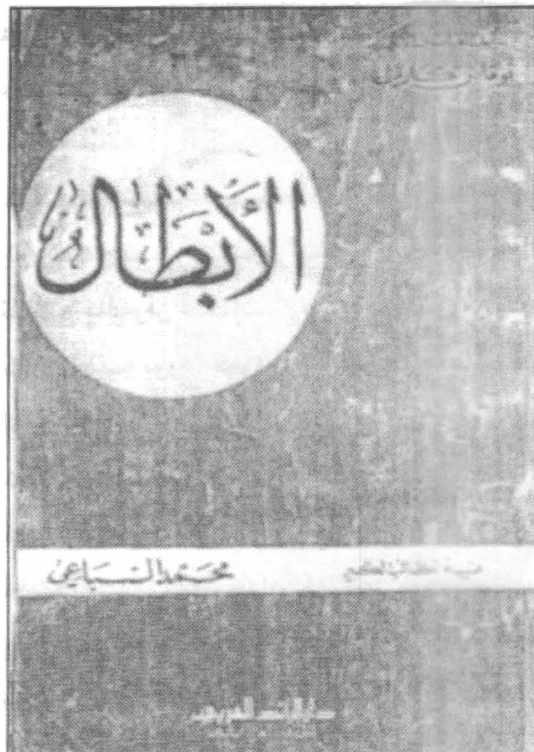
تۆماس کارلیل لە گوندی (ئەکلەفان) لە هەرێمی (ئەناندال)ی خوارووی سکۆتلاندا لە ساڵی (١٧٩٥ز) لە دایك بووە، بنچینەی زانستی لە قوتابخانەی گوندەکەیان وەرگرتووە، دواتر لە گوندێك بەناوی (ئەنان) و ئینجا لە تەمەنی سێزدە ساڵیچۆتە زانکۆو، لەتەمەنی نۆزدە ساڵیدا واتە لە ساڵی (١٨١٤)دا بۆتە مامۆستای وەرزش لە قوتابخانەی (ئەنان)و، دوای سێ ساڵ لەم کارە بۆتە بەڕێوەبەری قوتابخانە لە شارۆچکەی (کرگالدی). لە ساڵی ١٨١٨ دا پیشەی فێرکردنی جێهێشتووەو، چۆتە ئەدنبرگ و زانستی کانزازانی خوێندووە، کەبۆتە هۆی بەرزبوونەوەو دەرکەوتنی، کاتێ وتاری زانستی لە فەرەنسییەوە وەردەگێڕا، بەڵام بەهۆی بەجێهێشتنی کارەکەیەوە دایك و باوك و خزمەکانی لێی دڵگیربوون و سەرزەنشتیان کردووە، بەڵام ئەو ئەمەی بە گرنگ دانەناوەو پشتگوێی خستووە، هەروا لەسەر ڕاو بۆچوونەکانی بەردەوام بووە.

دواتر تۆماس کارلیل لە شاری لەندەن جێنشین دەبێ‌و، هەر لەگەڵ جێنشین بوونیشدا متمانە بەتوانا ئەدەبییەکانی خۆی پەیدادەکاو دەبێتە ڕێبواری ڕێگای نووسەرو ڕەخنەگرە ناودارەکان، چاوپێکەوتنیشی لەگەڵ جەماوەر بەهۆی زنجیرەیەك سیمینارەوە بووکە لەم سەردەمەدا لەبارەی (مێژووی گیانی مرۆڤ لە کۆنترین چاخەوە تاوەکو سەردەمەکەی لە ساڵی ١٨٣٨)ەوە

پێشکەشی کردووە، دواتریش داهێنانی لەم سیمینارانەوە بەرزتر بوونەتەوە، لەم کاتەدا کە کۆمەڵێ سیمیناری تری دەربارەی (پاڵەوانان و پەرستنی پاڵەوانان) پێشکەش کردووە، ئەویش لە ساڵی ١٨٤٠ کە جێی ڕێزو ڕەزامەندی گەورەی جەماوەربوو.

کارلیل (٨٦) ساڵ ژیا، ئەم ژیانەشی لە دانان و نووسینی ژمارەیەك کتێبی پڕ بایەخ و چاك بەسەربردبوو لە بابەتی فەلسەفەو مێژوو ئامۆژگاری‌و پەندووەرگێڕانەوە پێشکەش کرد، کەبەناوباگترین کتێبیشی کتێبی (Heroes and Hero- worship)[1] –پاڵەوانان و پەرستنی پاڵەوانانـە، کە بۆ زۆر لە زمانان وەرگێردراوە، هەروا کتێبەکانی تری وەکو (شۆڕشی فەرەنسا)و (رابردوو و هاوچەرخ)و کتێبی (سارتور رزار تووس یا فەلسەفەی جل و بەرگ)و هەروا کتێبەکانی تری وەکو (ژیانی کرۆمۆێل)و (مێژووی فریدریکی شای بروسیا)یە.

بەڵام لە رووی نووسین ئەوا کارلیل لە هەموو نووسەرانی تری سەردەمی خۆی بە نووسەرترو رەوانبێژترو زمان پاراوتر دادەندرێت

کارلیل بەدرێژایی ژیانی سەربەست بووە لە بیروڕاکانی‌و سوورتر بووە لەسەر ئەم بەڵگانەش کە خۆی بڕوای پێبووە بەشارەزایی‌و لێزانی خۆی، هەروەکو رەزامەندبوون و دڵگیربوونی خەڵکی تری زۆر لا گرنگ نەبووە لەوەی نووسیویەتی، هەروەك رازی بوون و دژە وەستانی لا شتێکی ئاسایی بووە، کاتێکیش کە خۆی‌و ئەدەبەکەی بەرزبوونەوە بۆ لوتکەی سەرنج راکێشی‌و پێخۆشحاڵی خەڵك و (اعجاب)یان پێی، لەم کاتەشدا نەبوو بەدیل و بەندی ئەم بۆچوونەی خەڵکەکە، بەوەی کە ئەوان چییان گەرەکە روو لەمە بکات، بەڵکو لەسەر راوبۆچوونەکانی خۆی پێداگرترو سوورتربوو، تەنیا ئەوەش کە خۆی بڕوای پێهەبوو دەیگوت، ئەگینا هیچی تری لا گرنگ نەبوو، هەروەك هیچیشی وەرنەدەگرت تەنها ئەمەی خۆی باوەڕی پێبوو و رەزامەندی خۆی لەسەر نەبێ، نهێنی ڕێزو قەدر زانینی خەڵکیش بۆی ئەوە بوو کە ئەم نووسەرە گەیشتە رادەی پێکهێنانی بڕواو بیری خۆی بە تاقی کردنەوەو هەوڵی بەردەوام، ئەو خۆی فێرکرد

کارلیل بەدرێژایی ژیانی سەربەست بووە لەبیروڕاکانی‌و، تەنیا ئەوەشی دەگوت کە خۆی بڕوای پێ هەبوو

چاكترین بەشی كتێبەكەی كارلیل لەبارەی پێغەمبەرە

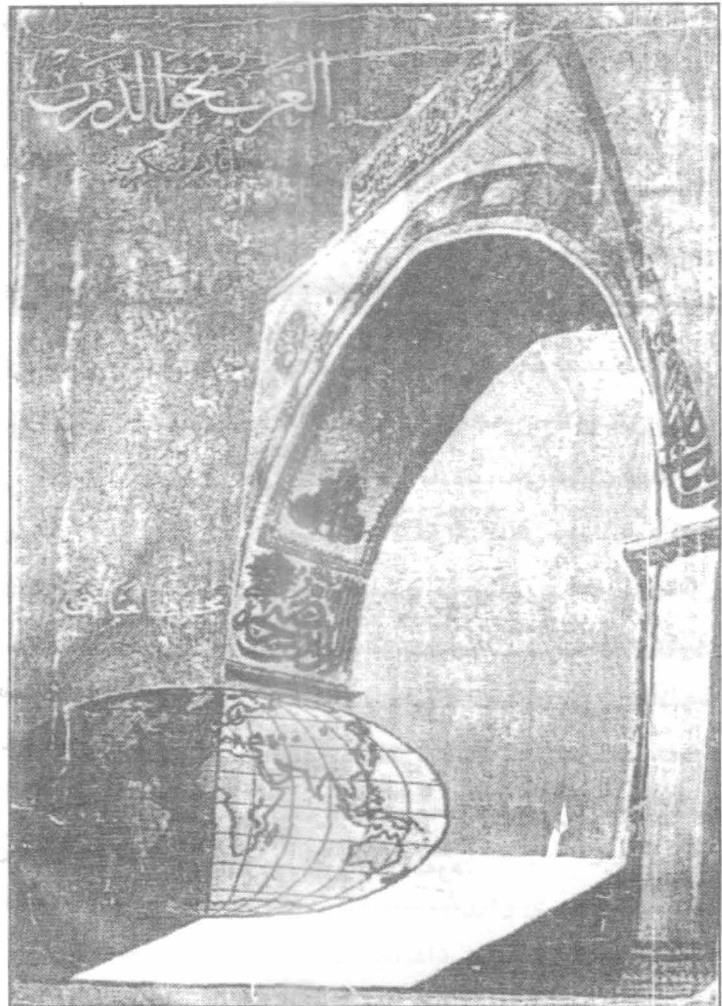
پێش ئەوەی بچێتە سەر ئەم زانیاریانەی فێركردنی خەڵكیتر.

كتێبی (پاڵەوانان) كە بەناوبانگترین كتێبی ئەم نووسەرەیە باس لە چەمكی پاڵەوان و كۆمەڵێ كەسی پاڵەوان دەكات وەك نووسەر پێیانەوە سەرسام (معجب) بووە، كەوا توانیویانە جیۆ شوێن و پێگەی خۆیان لە مێژووی مرۆڤایەتیو كۆمەڵگەی بەشەریدا هەبێ، هەروەكو ناویشیان لەدوارۆژدا بەنەمریو زیندوویی بمێنێتەوە، ئەو پاڵەوانانەی كە لەم كتێبەدا هەڵبژاردوون لەپێشووتریشدا بە سیمینار پێشكەشی كردوون هەمەجۆرو هەمە پیشەن. لەپاڵەوانانی شیعر دانتیو شكسپیری هەڵبژاردووە، لەهی چاكسازی ئایینی مارتن لۆسەری دەستنیشان كردووە. لە پاڵەوانانی نووسین ژان ژاك رۆسۆ، لەهی پاشایان كرۆمۆێل و ناپلیۆن بۆناپارتی داناوە، بەلاّم لەرووی دەستنیشان كردنی پەیامبەرو نێردراوانی خوا ئەوا پێغەمبەری ئیسلام (د.خ) هەڵبژاردووە، ئەم كارەی نووسەر بە ساكاریو لەخۆوە نەبووە، بەڵكو زۆر بە لێزانیو شارەزاییو بەوردی ئەمانەی هەڵبژاردووە، ئەگینا نووسەر بە ژمارەیەكی زۆر لە پاڵەوانان سەرسام بووە، بەلاّم ئەم ژمارە كەمەی بەپلەی یەكەم داناون و ئەوانیتری لەدوای ئەوانەوە داناوە. هەر لێرەشدا بلیمەتیو راستگۆیی كارلیل دەردەكەوێت لەلای رەخنەگرو لێكۆڵەرەوان، رووی راستبێژی بابەتیانەشی خۆی دەردەخات، كە پابەندیو خۆشەویستی بەگەل و دواكەوتەی ئایینەكەیو دەمارگیری بەسەر بیرودڵیدا زاڵ نەبووە، هەروەكو چاویشی لە هەقیقەت نەپۆشیووە ئاواش فێڵ وفری لە مێشكی خۆییو كەسانی تر نەكردووە، كە ئەمەش پێچەوانەی نووسەرانی ئەم سەدەیە بووە كە بەسەدەی بێباوەڕیو كوفر دادەنرێت سەبارەت بەمان. ئەمەش بەهۆی ئەوەوە كە چاكترین بەشێ لەم كتێبە دەربارەی پێغەمبەری گەورە محەممەد(د.خ)، كە لەپێش ئەم كتێبەو نووسەرەكەیو، هەروا لەكاتی بلاّوكردنەوەشیدا لەلایەن نووسەران و رووناكبیران-وادەژمێردرێن- جێی زۆر تانەو تەشەرو رق و كینی رۆژئاواییەكان بووە بەتایبەتیش لە سەدەی هەژدەم، كەوا بەجۆرەها ناوو ناتۆرە باسی ئەم پەیامبەرەیان كردووەو دژایەتی ئاشكراشیان لە بەرامبەریدا نواندووە، بەلاّم كاتێ ئەم كتێبەی نووسەری گەورە (كارلیل) دەرچوو، هەر وەكو ریچارد جازبیت دەڵێ: (كاتێ كارلیل وتارەكەی لەبارەی ئیسلامەوە نووسی كە محەممەدی(د.خ) بەچاكی باسكردو كاری ئەوانی تری نەهێشت وتەكانیانی پێ بێ خێرو ئیفلیج كردن و، وەلاّمی گشت قسە هەڵبەستراوو جوێنەكانی ئەوانی دایەوە، بە لاپەڕەیەكی سپی، تا وەكو شەرەفی ئەم پێغەمبەرە چووە ئەم ولاّتەوە، بەهۆی ئەم فەیلەسووفە گەورەوەو، هەقی ئەوەشی بە ئیسلامدا كە هەموو كەس سوپاسی ئەم پاڵەوانە واتە -پێغەمبەر (د.خ)- پایە بەرزە بكەن لەم دەستە سپییە پاكەیو ئەم منەتە گەورەیەشی.

ئەوەتا كارلیل لە سیمینارەكانیدا لەبارەی پاڵەوان لەشێوەی نێردراوەوە دەڵێ: (دەمارگیرە فەلەكان-نصاری- وبێ بڕواكان-الملحدون- بانگەشەی ئەوە دەكەن كە محەممەد (د.خ) لە

هەڵسانەوەیدا هیچ شتێکی مەبەست نەبووە تەنیا ناوبانگی کەسیەتی‌و شانازی پلەو پایە ودەسەڵات نەبێ، نەخێر سوێند بەخوا لە دەروونی ئەم پیاوە گەوردیەدا، کوڕی ئەم ولاتە بێ بەرەکەت و کەمبایەخە[٢] چاوکراوە، دەروون گەورەیە، پڕ رەحمەت و چاکە، بیرەکانی غەیری تەماعی دونیا بووەو، مەبەستیشی جیا لە داواکاری دەسەڵات و پلەو پایە بووە، چۆن ئەم کەسە بێ دەنگە گەورەیەو، پیاوێکیش لەوانە نابێ تەنیا گەر دڵسۆزو راست نەبێ).

هەروا کارلەل روودەکاتە ئەوانە کەوا ئیسلام بە درۆ دادەنێن و پێغەمبەرەکەشی بە هەڵخەڵەتێنەر دەزانن دەڵێ: (لەگەورەترین خەوشەکانی ئێستا لەسەر هەموو تاکێك لەم سەردەمە گوێبداتە ئەوانەی وای بۆ دەچن کە ئایینی ئیسلام درۆیە محەممەدیش (د.خ) هەڵخەڵەتێنەری ساختەیە، ئێستا کاتی ئەوە هاتووە دژایەتی چەشنی ئەم وتە نابەجێ‌و پڕشەرمانەی بڵاودەکرێنەوە بکەین، ئەم پەیامەی ئەو نێردراوە هێنایەتی هێشتا چرایەکی رووناکە بۆ ماوەی دوازدە سەدە بۆ نزیکەی دووسەد ملیۆن کەسی[٣] وەکو ئێمە...زۆر بەداخەوە چەند پۆخڵە ئەوەی دەیڵێن و خاوەنەکەشی چەند بێ هێزە، ئەمانە شایانی لاواندنەوەو بەزەیی پێداهاتنەوەن ئەوەش کە دەیەوێ بگاتە پایەیەك لە زانستەکانی بوونەوەر هیچ باوەڕ بەم شتە پڕوپوچانەی ئەم گێلانە ناکا! ئەمە دەرەنجامی نەوەی کوفرو سەدەی ئینکاری‌و بێ باوەڕییە ئەمەش بەڵگەی دڵپیسی‌و بێ ویژدانی‌و گیان مردووییە لە ژیانی لاشە، لەوانەیە جیهان هیچ رایەکی لەمە کافرتری نەبینیبێ).

هەروا لە شوێنێکیتردا بە روون و ئاشکرایی لەم سەردەمەدا هاوار دەکات: (من محەممەدم خۆش دەوێت لەبەر بەرائەتی سروشتی لە ریاو سپاردنی رێگای چاکە) هەروا بەم جۆرەش باس لەم پێغەمبەرە بەرێزە (د.خ) دەکات: محەممەد (د.خ) رازی نەبوو کە سوود لە درۆ هەڵبەستراوە باوەکان ببینێ‌و سەرچاوەی دەلەسەکان بپۆشێ، تاکو تەنیا بوو بەخودی گەورەییەکەی‌و بەراستییەکانی بەرێوەچوون و بوونەوەر، نهێنی بوون بەچاوانیدا دەدرەوشایەوە، بەهەموو گەورەیی‌و ترسناکی‌و پرشنگداری‌و خۆشی بەخشییەکان، هیچ شتێکی پڕوپوچ نەبوو چاو پۆشی لێبکات، گەر قسەی کرد

کارلیل بە پێچەوانەی نووسەرانی سەردەمەکەی چاوی لەحەقیقەت نەپۆشیووە

هەموو گوێچکەکان گوێبیست دەبن، هەموو دڵەکان هۆشیارن، هەموو وتەیەك جگە لە هی ئەو بێ بەهایە، هەموو وتەکان وشکن، هەروا بە درێژای سالان هەر لە رۆژانی کۆچکردن و سەفەرەکانی هەزاران بیر بە مێشکیدا دەڕۆیشتن، من چیم؟ ئەو شتە چییە کە خەڵك پێی دەڵێن گەردوون؟ ژیان چییە؟ مردن چییە؟ چی بکەم؟

ئایا بەردەکانی چیای حەڕا وەلامیان دایەوە؟! یان ئەم خاکە بێ بەرەکەت و کەم بایەخە؟

نەخێر نەکووری گەردوونی خڕ، نەجیاوازی شەوو رۆژ نە ئەستێرەی پرشنگدارو نەهەوری باران بار، وەلامی ئەوانە نییە، تەنیا لە گیانی پیاوەکە مەبەست پێغەمبەرە (د.خ - نەبێ. ئەگینا خوای گەورە ئەم نهێنییە گەورانەی نە دەخستە دڵییەوە.

دوای ئەوەش ئەم فەیلەسووف و مێژوو نووسە زۆر بەشێوەیەکی بابەتیانە باس لە ژیانی پێغەمبەری گەورە (د.خ)و کۆمەڵگەی ئەم سەردەمەی نیمچە دوورگەی عەرەبی‌و، کاریگەریەکەی لەم سەردەمەو دواتریش باس دەکات، هەروەك وەلامی بابەتیانەی گشت قسە پڕو پوچ و هەڵبەستراوو ئیفتراکانیش دەداتەوە کەوا لەم سەردەمە ببوو بە ئالقەی گوێچکەی نووسەرو شاعیرو کەسانی دژ بەئیسلام و پێغەمبەرەکەی وەلامیکی راست و دروست و حەقی ئەوانەش دەداتەوەو، سەرزەنشتی ئەوانەش دەکا کە بەبەغا ئاسا بەبێ لێکۆڵینەوەو بەدواداچوون و بیرکردنەوە ئەم وتانە دووبارە دەکەنەوە.

پەراوێزەکان:

١. ئەم کتێبە کاتێ کراوەتە عەرەبی. بەناوی (الابطال) بلاوکراوەتەوە، لەلایەن (محمد السباعي) لە سالی ١٩٣٠دا چاپی سێیەمی لێ بلاوکراوەتەوە.

٢. مەبەست لەوەیە کەوا پێغەمبەر (د.خ) لە ولاتێکی بێ بەرەکەت و کەم بایەخ و وشکی وەکو نیمچە دوورگەی عەرەبی سەری هەڵداوە.

٣. دیارە لێرەدا مەبەست لە ژمارەی موسلمانانی ئەم کاتەی نووسینی کتێبەکەیە کە (٢٠٠٠٠٠٠٠٠) کەس بوون.

سەرچاوە:

١. توماس كارليل، الابطال، عربه الكاتب الكبير محمد السباعي، دار الرائد العربي، الطبعة الرابعة، بيروت، ١٩٨٢.

٢. د. محمد عبيد الكبيسي، على هامش ذكرى المولد النبوي الشريف، توماس كارلايل والعظمة، مجلة (الرسالة الاسلامية) العدد (٢٠٧،٢٠٨)، بغداد، ١٩٨٧.

٣. محفوظ العباسي، الغرب نحو الدرب باقلام مفكريه، الطبعة الاولى، مطبعة الزهراء الحديثة، الموصل، ١٩٧٠.

کێشەیەك لە زانکۆی ئەزهەری شەریفدا

پیشەگەری وەرزشی حەڵاڵە یان حەرام؟

ئا: دلێر ئیبراهیم

زانایانی ئیسلام لەمبارەیەوە راو بۆچوونی جیاجیایان هەیەو.. وەرزشوانانیش سەریان لێشێواوە، لەبەر ئەوەی (پیشەگەری وەرزشی) سەرچاوەیەکی گرنگی داهاتیانە لە جیهانی خۆرئاوادا، لەشێوەی بۆندێك لە گرێبەندە هاوچەرخەکان کە پەیتا پەیتا لە جیهانی ئیسلامی و وڵاتە عەرەبییەکاندا دەستی کردووە بە بڵاوبوونەوە..

جارێك پێی دەگوترێ (گرێبەندی فرۆشتن) و جارێکیش بە (خواستنەوە) دادەنرێت، هەر دووکیشیان لەبەرامبەر برە پارەیەك دەگاتە چەند هەزار یاخود چەند ملیۆن جونەیهێك کە یانەکان و یاریزانە پیشەگەرەکە وەدەستی دەهێنن یاریزانیش بەپێی ئەم بۆندانە لەنێوان یانە ناوخۆییەکاندا گوزەر دەکەن.. یاریزانە ناودارو کارامەکانیش بەرەو یاریگاکانی ئەوروپا هەنگاو هەڵدێنن، دوایین سیماکانی پیشەگەریش بەپێچەوانەی مەسەلەی یاریزان ئیبراهیم سەعید) کە بۆ یانەی ئەهلی) و هەڵبژاردەی میسر یاری دەکات مەسەلەی پیشەگەری یاریزان (تاریق سەعید)ە، کە یاریزانی یانەی (زەمالیك)ە و خاوەنی نازناوی باشترین یاریزانی میسری بوو بۆ ساڵی ٢٠٠٠، کە بەم دواییە گرێبەستی لەگەڵ یانەی (ئەندەر لێخت)ی بەلژیکی مۆرکردووە، دوای ئەوەی (زەمالیك) رازی بوو (تاریق) بە (٤)ملیۆن جونەیهیی میسری بفرۆشێت و، خودی یاریزانەکەش مووچەیەکی مانگانەی بەبەهای (٣٠)هەزار دۆلار دەستدەکەوێت جگە لە (٦٠) هەزاری دیکە بۆ کرێی خانوو و ئۆتۆمبێل. ژمارە راستەقینەکانی ئەو برە پارەیەش دیاری نەکراوە کە تاریق لەسەرەتادا وەریدەگرێت.

بەر لەویش مەسەلەی (ئیبراهیم سەعید)ی یاریزان وروژێندرا کە مشت ومڕێکی زۆری لێکەوتەوە بەهۆی ئەو بۆندەی کە لەگەڵ یانەی (ئەهلی)دا مۆری کردبوو، کە نابێ لە دەرەوەی وڵاتدا ببێتە یاریزانێکی پیشەگەر.

لەنێوان شەریعەت و یاسادا

لەبەر ئەوەی ئەم مەسەلەیە تا رادەیەك لەسەر گۆرەپانی وەرزشی ناوچەکە نوێیەو، گرنگیو بەهای خۆی هەیە، کە

لێتوژەری میسری (ئیبراهیم عەلوان) لە زانکۆی (ئەزهەر)ی پیرۆز کردوویەتی بەلێکۆڵینەوەیەکی زانستی شەرعیو بەمەبەستی وەدەستهێنانی بڕوانامەی (دکتۆرا) پێشکەشی کردووە..

لەسەرەتادا ناوبراو پێی وایە موسڵمان گشت یارییەکی شەرعی بۆ حەلاڵ بێت تا تیایدا ببێتە پیشەگەر، گەرچی باشترە، خۆی بەکارێکی سوود بەخشی تر خەریك بکات.

ئافرەتی موسڵمانیش هەر لە بنەڕەتەوە بۆی نییە یاری وەرزشی بکاتە کارو پیشە، چونکە لەمەدا خۆی بەپیاو دەشوبهێنێ، پێغەمبەریش (د.خ) نەفرەتی لەو ئافرەتانە کردووە کە خۆیان بەپیاو دەشوبهێنن.. بەهەمان شێوەش نەفرەت لەوپیاوکراوە خۆی بەژن بشوبهێنێ..

توێژەرەوەکە بۆندەکانی پیشەگەری وەرزشی بەشێوەیەکی نوێی (بەکرێدانی مرۆڤ) لە قەڵەم دەدات لە فقهی ئیسلامیدا، بەمەش (پیشەگەر) دەبێتە کرێگرتەی یانەو بە ڕێکخستنی فیقهی لە ڕێزبەندی کرێگرتەی تایبەتی دەردەچێت.

هەروەها (بەڕێز ئیبراهیم عەلوان) دووپاتی دەکاتەوە کە گرێبەندی پیشەگەری وەکو (بۆندی کارکردن) وایە کە (یەکێتی تۆپی پێی میسری) دایڕشتووە. توێژەر ئاماژە بۆ ئەوەش دەکات کەنابێ وشەی (فرۆشتن) بەکاربهێنرێ لە بۆندی پیشەگەریدا لەبنەمای ڕێزگرتن لە مرۆڤ و، تاوەکو مرۆڤ وەك کەل وپەلێکی کڕاوو فرۆشراوی لێنەیەت.

هەروەها ناوبراو پێی وایە پیشەگەر بوونی موسڵمان لای غەیرە موسڵمان شتێکی ئاسایی بێت گەر دڵنیابێت دین و دونیای خۆی لەدەستنادات، بەپێچەوانەش موسڵمان دەتوانێ غەیرە موسڵمان لە ڕیزی خۆیدا وەربگرێت، جا چ یاریزان یاخود ڕاهێنەر بێت.

بەڵام لەهەمان کاتدا ڕاهێنەری نا موسڵمانی پێ چاك نییە نەوەك موسڵمانان بەدەستیەوە بکەونە ناڵەو ئازار یاخود بەگەورەی بزانن و لە پارەی دارایی موسڵمانان (بيت المال)دا بۆی سەرف بکەن. هەروەها لێکۆڵینەوەکەی تاریق عەلوان داکۆکی لەسەر پابەندبوونی پیشەگەر بەبڕگەکانی بۆندەکە دەکات بەجۆرێ بەخۆی یارییەکان بە لێهاتووی ئەنجام بدات و، ڕێز لە بڕیارەکانی یانەکە بگرێت بەجۆرێك کارەکانیان ناشەرعیو حەرام نەبێت و، لەچوارچێوەی ڕێکەوتنی ناو بۆندەکەدا بێت.هەروەها دەبێت پارێزگاری لەش و لاری خۆی بکات و کەل وپەل و دەزگاکانی یانەکە لە تێکچوون و فەوتان بپارێزێو نهێنیەکانیان ئاشکرا نەکات.

دەبێ یانە وەرزشییەکەش بەپێی ڕێکەوتنی بۆندەکە کرێی وەرزشوان لە کات و ساتی خۆیدا دابین بکات و مۆڵەتی پێویستی پێبدات و بەشێوەیەکی مرۆڤانە مامەڵەی لەگەڵدا بکات.

شەریعەتی ڕێکەوتووەکان

(شێخ عەبدولعەزیم حەمیلی) ئەندامی لێژنەی فەتوای زانکۆی ئەزهەری پیرۆز لەلایەنگرانی بۆندەکانی پیشەگەری وەرزشییەو بەحەرامی نازانێ لە روانگەلای بنەمای فقهی (گرێبەست شەریعەتی ڕێککەوتووەکانە) بەمەرجێ لەژێر ڕۆشنایی بنەما ئیسلامییەکاندا بێت. هەروەها دەڵێ: بەم دواییە لەهەندێ یانەدا لەدەرەوەو ناوەوەی میسر کرداری پیشەگەری وەرزشوانان لەگشت بوارەکانی وەرزشدا پەیدابووە، کە تیایدا پسپۆڕیو هەوڵ و کۆششەکانیان پێشکەش بەیانەکان دەکەن. ئەمەش خۆی لە خۆیدا کارە لە

ئەمڕۆ لەجیهانی خۆرئاوادا پیشەگەری وەرزشی بۆتە سەرچاوەی داهات

موسڵمان دەتوانێ غەیرە موسڵمان لەریزی خۆیدا وەربگرێت

بڕی کرێ بۆ ماوەیەکی دیاریکراو ئەمەش بۆندێکی شەرعییە..

بۆندیش شەریعەتی ڕێککەوتووانەو نابێتە بۆندی کڕین و فرۆشتن و نووسینی برگەی (فرۆشتنی فلان یاریزان بۆ فلان یانە) بە تاڵە، چونکە بۆندە شەرعییەکان ڕێگا بەمە نادەن و مرۆڤیش کڕین و فرۆشتنی لەسەر نییەو، دەبێ ئەم پیشەگەرییە بەکارێکی دیاریکراو بۆ ماوەیەکی دیاری کراو دابنرێت.

دەلالە وەرزشییەکان

میانگیرێك لەنێوان یاریزان و یانەدا هەیە، ئەو میانگیرە دەقاو دەق کاری (دەلال)ی دەکات، حەقی خۆیەتی پارەی دەلالی وەربگرێت، بەڵام نابێ ئەو دەلالە درۆ دەلەسە بکات و لەپێناو ڕێکخستنی بۆندەکە شتی ناراست بڵێ.

کاتێکیش دەلال دەست لە بۆندەکەو پارەی یاریزان وەردەدات و ناوی یانەکە دەزڕێنێ، ئەوا بە دەلالێکی ناشەرعی دادەنرێت. بۆیە دەبێ دەلال راست و رەوان و بێ پێچ و پەنابێت دەبێ یاریزانیش بە لێهاتووی و پسپۆرییەوە لەگەڵ یانەکەدا کاربکات.

پیشەگەری ئافرەتان

شێخ حومەیلی) داکۆکی لەسەر ئەوەش دەکات کە حەرامە ئافرەتە موسڵمانەکان لەدەرەوەی وڵاتانی خۆیاندا سەرقاڵی پیشەگەری وەرزشی ببن، چونکە ئەم کارە پێچەوانەی سروشتی ئافرەتانە کە شەرع داوای لێدەکات پارێزگاری لەخۆی بکات و سەرپەرشتی خۆیو خێزانیو وڵاتی خۆی بکات، لەبنەمای شەرعیشدا هاتووە کە نابێ ئافرەت بەبێ (مەحرەم) سەفەر بکات. بۆیە دەبێ یانەکان چالاکی ئافرەتان تەنها لەناو وڵاتانی خۆیاندا بەکاربهێنن و دووچاری شتێکیان نەکەن کە پڕیەتی لە دەردەسەریو ئابڕووچوون و شەرمەزاری.

بۆندی دەست بەسەرداگرتن

(دکتۆر عەبدولعەزیم مەتعەنی)مامۆستای زانکۆی ئەزهەر لەگەڵ ئەم راوبۆچوونانە کۆکەو، دەڵێ: بۆندی پیشەگەری لە بۆندە ئامادەکانە کە بریتییە لە سوود وەرگرتن لە لێهاتوویو پسپۆری یاریزانێك لە بەرامبەر برە پارەیەك بۆ یاریزان و یانەی بنەڕەتیو، کەسیش بۆی نییە بڵێ ئەم بۆندە حەرامەو، وەك ئەوە وایە رۆژنامەو دەزگا رۆژنامەگەرییەکان بۆند لەگەڵ گەورە نووسەراندا دەبەستن و ئەوانیش وتارەکانیان بۆ ئەو رۆژنامەیە دەنووسن لەبەرامبەر برە پارەیەکی زۆر، بۆیە دەڵێم بۆندی پیشەگەری وەرزشی حەلاڵە... حەلاڵە

بەڵام فرۆشتنی یاریزان (حەلاڵ) نییە، چونکە دژایەتی کەرامەتی مرۆڤ دەکات.

(د.مەتعەنی) ئاماژە بۆ ئەوەش دەکات هەندێ یانە زاراوەی (گرتنە خۆی یاریزان) یان (خوساتنی یاریزان) بەکاردێنن، جگە لە وانەش هیچی تر راست نابێت.

راهێنەری بیانی

هەروەها (د. مەتعەنی) رەخنە لە پێدانی کرێی خەیاڵاوی بە پیشەگەرە بیانییەکان لە وڵاتە ئیسلامییەکاندا دەگرێت و دەڵێ ئەم کردارە زیانی هەیە نەك قازانج، چونکە ئەو راهێنەرو یاریزانە پیشەگەرانە نە نوژدارن نە زانا تا خزمەتیان پێ بگەیەنن و کارەکە تەنها یاریکردنەو هیچی‌تر.

(د. مەتعەنی) سەرنج بۆ ئەمەش رادەکێشێ، کە دەبێ یاریزانی موسڵمان رەوشت و ئاکارێکی ئیسلامیانەی هەبێ تا وەکو ببێتە نموونەیەکی باش بۆ ئایین و نیشتمانەکەی‌و، دەبێ هەڵگری لێبوردەیی‌و خورەوشتی پاکی ئیسلام بێت و کەسانی دیکەش فێربکات. نابێ مەی بخواتەوەو بەدوای ئافرەتان بکەوێ‌و، دەبێ چوست وچالاك و دڵسۆزبێت لەکارەکەی‌و تەمبەڵی‌و تەوەزەلی نەکات. بەمەش نموونەیەکی چاك دەبێت بۆ بالۆیزی وەرزشیمان لەدەرەوەدا.

دژە را

سەرەرای هەموو ئەمانەی گوترا دەربارەی حەلالی پیشەگەری وەرزشی (شێخ سەید وەفا) ئەمینداری گشتی کۆرو مەجمەعی تۆژینەوە ئیسلامییەکان لە زانکۆی ئەزهەری پیرۆز لە دژی ئەم رایانە دەوەستێ‌و، گرێبەندی پیشەگەری بە (حەرام) دادەنێ، روونیشی دەکاتەوە کە (ئیسلام هانی وەرزشی داوە بەمەبەستی تۆکمە کردنی لەش و لارو پتەوکردنی جەستە نەك بۆ بازرگانی‌و گیرفان پرکردن).

هەروەها (سەید وەفا) دەڵێ: چالاکی یاریزان نەگۆر نییە بۆندیش پێویستی بەشتێکی چەسپاوو نەگۆر هەیە، بۆیە بەندەکە (بەتاڵ) دەردەچێت و، پیشەگەری دەرچوونە لە شەرع، چونکە یاریزان کەل و پەل نییە بکردرێت و بفرۆشرێت، گەر وەرزش سوودی ماددیشی تێدابێت ئەوا سوودەکە نادیارەو، رەنگە چالاکی یاریزانەکە وەکو خۆی نەمێنێ.

(شێخ سەید وەفا) ئاماژە بۆ ئەوەش دەکات کەوا گەرچی خۆی یاریزانێکی کۆنە، بەڵام شەرع رێگا بە پیشەگەری نادات و، (یاریزان) گوناهباری سەرەکییە لەم گرێبەندییە بەتاڵەدا.

بۆندی نادیار نییە

جارێکی‌تر شێخ عەبدولعەزیم حومەیلی ئەندامی لیژنەی فەتوای ئەزهەری پیرۆز دەئاخڤێت و وەڵامی ئەمینداری گشتی کۆرو مەجمەعی توێژنەوە ئیسلامییەکان دەداتەوەو دەڵێ: بۆندی پیشەگەری بۆندێکی نادیار نییە، چونکە بۆندێکی زانراوە لای پسپۆرانی بواری وەرزشی چ لە رووی یاریزان یاخود یانەکەو، ئێستاکەش یانەکان سیستەمی تایبەتی لەم بارەیەوە دادەرێژن و بیروبۆچوونەکانیان دەخەنە روو، ئەمەش هیچ رێگرێکی لەبەردەمدانییە، بەڵکو دەبێ لە بۆندەکەدا جۆری کارو ئەنجامدانەکە دیار بکرێت و چەندایەتی هەفتانەو مانگانەو تاوەکو کۆتایی دیاری بکرێت گەر ئەمانە روون بن، ئەوا بۆندەکە شەرعییەو بەنادیار دانانرێ. هەروەها ناوبراو پێی وایە هێنانی راهێنەری بیانی شتێکی ئاسایی بێت بۆ سوود وەرگرتن لە تواناکانی، بۆیە دەبێ هەر راهێنەرێك بەهاو رێزی خۆی هەبێت و، بوار لەبەردەم دەلالە وەرزشییەکان دابخرێت.

بەڵام موسڵمانی یان غەیرە موسڵمانی راهێنەرەکە پەیوەندی بە شێوازی بۆندەکە نییە، گەر زیانی نەبێت لە وڵاتی بەرامبەردا یانەکەش مافی ئەوەی هەیە بۆندەکە بلۆك بکات کاتێ هەست بەزیانە ئایینی و هەمە لایەنەکانی راهێنەرەکە بکات.

ژێدەر: گۆڤاری (الوطن الریاضي)، هاوینی ٢٠٠١.

كىَ كۆبوونەوەى سياسى ئيسلامى (خۆشەويستى و باوەڕى) دامەزراند

ئا: فاتيح ياسين مودەريس

مادامەكى كۆمەڵگەى ئيسلامى لەسەر ڕێسايەكى باوەڕ دامەزراوە، سروشتييە كە خۆشەويستى خودا بنەماو بناغەى باوەڕەكە بێت، چونكە تەنيا بە (اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمد رسول الله) خۆشەويستى پەروەردگارو ئيمانداران لەدڵى مرۆڤ دەچەسپىَ و بىَ باوەڕانى خۆش ناوێت لە هەر كوێيەكابن. بۆيە پێغەمبەرى خۆشەويستمان(د.خ) ڕۆژێكيان بە يارانى فەرموو: دەزانن تەواوى باوەڕ لە چيدايە، ياران وەڵاميان دايەوەو گوتيان: تەنيا خوداو پێغەمبەرى خودا(د.خ) دەزانن. پێغەمبەر(د.خ) فەرمووى: (خۆشەويستى پەروەردگار)، هەروەها فەرمووى: (باوەڕ تەوا نابێت تا موسڵمان خواو پێغەمبەرى وەك يەك خۆش نەوێت).

جا تەنيا بە (اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمد رسول الله) مرۆڤ دەبێتە بەشێك لەنەتەوەى ئيسلام كە ناخى لەمێژوودا چەسپاوە. ئيسلام نەتەوەيەكە كات و شوێنى بۆ ديارنەكراوەو نازانىَ. هەر موسڵمانێك بەگوێرەى ئەو ئايەتە پيرۆزە، دەبێتە وەڵامێك و بەڵگەيەك بۆ ئەو كەسانەى نكوڵى لەپێغەمبەرايەتى محەممەد(د.خ) دەكەن كە دەفەرمووێت: ﴿**قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ**/ سورة البقرة-١٣٦﴾ چونكە ڕنگەى پێغەمبەرايەتى پێغەمبەران دەربارەى موعجيزەى پەروەردگارە لەسەر دەستى ئەوان. كاتى موعجيزە لەسەر دەستى محەممەد(د.خ) دەركەوت ئەوا لەسەرمان واجب دەبێت دان بەپێغەمبەرايەتييەكەىدا بنێين و ملكەچى پەيامەكەى بين. جا ئەگەر هەندىَ تايبەت بكەين بەوەى باوەڕمان پىَ هەبێت و هەندێكى ديكە ڕەتبكەينەوە، بەپێى بەڵگە.. (ئەقڵ) بەوە ڕازى نابێت. بۆ نموونە دەبێت لەپێش هەموو شتێكدا باوەڕت بەخوداى تاك و تەنيا هەبێت ئينجا بەكتێب و پێغەمبەرەكان، چونكە باوەڕبوون بە پەروەردگار بناغەى باوەڕە بە ياساو شەريعەت و پەيامەكەى، جاگەر يەكێك خوا نەناسێت ئەوا مەحاڵەو هەرگيز باوەڕى بە كتێب و پێغەمبەرەكان هەبێت و بياننناسێت.

مرۆڤ تەنيا بە شەهادەت هەست دەكا بەشێكە لەنەتەوەى ئيسلام، ئەو هەستە خۆشەويستييەى بۆ موسڵمانێكى سەر ئەو زەوييە دەچێت. هەر بەهۆى ئەو شەهادەتەوە مرۆڤ هەست دەكا كە لەو گەردوونەدا دەژىَ و هۆگرى دەبىَ، چونكە ئەو گەردوونە دەستكارى پەروەردگارەو ملكەچە بۆ سوپاس و ستايشى خودا، هەروەكو پێغەمبەر دەربارەى كێوى (ئوحد) فەرموويەتى: (**هذا جبل يحبنا ونحبه**).

خۆشەويستى بناغەى يەكبوونە، گەر مرۆڤ شتێكى ديكەى لەگەڵ خودا خۆشبووێت

ئــــەوا بناغـــــەی هاوتـــــایی دەگەیـــــەنێت. لەمبارەیـــــەوە (ئیبنـــول قـــەییم) گوتویـــەتی: جیاوازی کردن لەنێوان ئەو دوو جۆرە خۆشەویستییەی خستمانە رووگرنگـترین شـتە کـە دەبـێ مرۆڤی موسڵمان دەرکی پێبکات.

خۆشەویستی خودا تەواکاری باوەڕە، بەڵام خۆشەویستی شتی دیکە لەگـەڵ خـودا هاوتـایی لێ دەکەوێتـەوە، چونکـە هەریەکـەو شــــــوێن کــــــــەوتووی خۆشەویستییەکەیەتی. جاهـەر کەسـێك خـوای خـۆی خـۆش ویسـت، ئـەوا ئەوانەشـی خـۆش دەوێ، کە خودا خۆشی دەوێن و لەسەری واجب دەبێت خۆشیانی بوێــت وەکــو خۆشەویســتی پێغەمبــــەران و فریشـــــتەو ئەولیایەکان و ئیمانداران، دەبێ لەو کارانـەش دووربکەوێتـەوە، کـە خــوا دەفـــەرمووێ لێـــی دوور بکەونەوە.

ئایین هـەمووی لـەدەوری ئـەو چــوار رێســـایە کۆدەبێتـــەوە (خۆشەویستیو دووركەوتنەوە.. کە کـارپێکردن و پـێ نـەکردنی لەدواوە دێت). جا ئەگەر هات و مرۆڤ کاری بەو رێسایانە کـرد بەوەی کە خـوا خۆشـی دەوێـن، هاوکات ئەو کارانەشی بـەلاوەنا کـە خـوا فەرموویـەتی نەیکـەن و خۆتـانی لێ دوور بخەنـەوە. ئـەوا بەوەوە باوەڕەکەی جێگیر دەبێو تـــەواو دەبێـــت. بـــەڵام گـــەر خوانەخواســــــتە یــــــەکێك بەهەڵەداچوو، ئەوا خوای گەورە دەرگای تۆبەی بۆ کردۆتەوە کە لەهەڵەکـەی پەشـیمان بێتـــەوەو تۆبەی راستەقینەی لەسەر بکات.

هەمدیس لەکاتێکدا ئەگەر هات و مـــرۆڤ شـــتێکی لەجێبـــەجێ کردنـــی ئـــەو چـــوار رێســـایانە کـەمکردەوە ئـەوا کـەم و کـوری لەئایین و باوەڕەکەی دەکەوێتەوە بێجەوانەی خۆشەویستی خواش دوو جۆرن: یەکەمیان (هاوتاییە) واتـە بـت و سـەنەم و نموونـەی ئەوانە لەگەڵ خوا دەکاتە هاوتاو خۆشـــیانی دەوێـــت، ئەمـــەش جێگـەی مەترسـییەو پێویسـتی بەپەشیمان بوونـەوەو پاڕانـەوەو نزاکــــــردن هەیــــــە. دووەم: خۆشەویسـتی ئـەو شـتانەیە کـە پـــەروەردگار لـــەدڵ و نەفســـی مـــرۆڤ جوانـــی کـــردوون وەك نافرەت و منـداڵ و زێـڕو زیـو... هتد. جـا خۆشەویسـتی هـەندێ شت لەوانە خـراپ نییـەو مـرۆڤ پێـی تاوانبـار نـابێت مادامـەکی وەك خـواو لـەخوای زێـتر خـۆش نـاوێت، ئـەم خۆشەویسـتییەش کـــارێکی سروشــــتییە کــــە پەروەردگار هەر لەدەستپێکردنی خوڵقـــاندنی مـــرۆڤ لەگـــەڵی دروستکردووەو کار لەباوەڕەکەی ناکات. بەڵام بەپێچەوانەی ئـەوە کــــە بەمەبەســـــت ئەوانــــەی خۆشبووێت و هـەوڵ و کۆششـی بۆ بدات بەدوور لـەو رێسـایانەی پەروەردگار بۆ مرۆڤ دایهێناوە، ئـــــەوا کـــــارێکی خراپـــــەو لەباوەڕەکەی کەم دەکاتەوەو ئەو کـات بـەزاڵمی نەفسـی خـۆت و بەدواکـەوتنی شـەیتان و حـەزو ویستەکانت گوزارشت دەکرێت.

بۆیـە پێویسـتە ئیمـەی مـرۆڤ بەتایبـــەتی ئیمـــەی ئیمـــاندارو موسڵمان بەتەواویو بەوردی لەم جیاوازیانــــــەی نێـــــــوان خۆشەویســـــــتی خـــــــواو خۆشەویستی دیکە ورد ببینەوە کە نێگەتیڤی کار لـە کردەوەکانمـان دەکـات و لەپاشـەرۆژدا زیانمـان پێ دەگەیەنێت.

بەمەوە بۆمان دەردەکەوێت کە پێغەمبـــەری خۆشەویســــــتمان محەممـــــەد(د.خ) دامەزرێنـــەری یەکـەمی کۆبوونـەوەی سیاسـی ئیسلامی (خۆشەویستیو باوەڕ)ە.

ژێدەر:

١. تەفسیری رەوان-بەرگی یەکەم-ن: مەلا مەحمود گەلاڵەیی، ١٩٩٧.

٢. رۆژنامەی (الحیاة)، ژ ١٣٤٩٣.

٣. سورەتی (البقرة)، ئایەتی ١٣٦.

کارتێکرنا جگارێ لسەر جڤاکێ

جگەرسوز پێندرویی

جگارە ئێشەکا کوشندەیە د ناڤ کەلەخێ جڤاکێدا و گەلەک کار تێکرنێن نەرەندو نەرهەژی ل سەر کەت وکوم وتەخێن جڤاکێ دهێلیت، لەورا مە ب فەر زانی دڤی بابەتێدا تبلا خوە دانینە سەر کۆمەک ژ زیانێن جگارێ کو ژ زۆر ئالیاڤە کار تێکرنەکا نگتیڤ ل سەر ژیانا خەلکی چێدکەت.

گرنگترین ئەوخالێن ئەم ل سەر د پەیڤین و دئێخین بەر چاڤێن خوێندەڤانان ئەڤێن خارێنە.

١-زیانێن جگارێ بو ساخلەمیا لەشی.
٢-زیانێن جگارێ بو مالباتێ.
٣-زیانێن جگارێ یێن ئابۆری.
٤-زیانێن جگارێ یێن جڤاکێ.
٥-زیانێن جگارێ یێن ژینگەهێ.
٦-هەلویستێ ئولێ ئیسلامێ هەمبەر جگارێ.

١ زیانێن جگارێ بو ساخلەمیا لەشی: ل دیڤ وا هەلشکاڤتن ولێڤەکولینێن نوژداری خویا بوویە کو جگارە ژێدەرەکێ بوشێ چەندین ئێشایە و بو ساخلەمیا کەسێ جگارکێش زۆرا پڕ مەترسییەو گەلەک جارا ژی ژبەر ڤان ئێشا خەلکەکێ زۆر جانێ خوە ژ دەست داینەو زۆر ژی ب سەدەما جگارێ دووچاری نەساخیێن دوم درێژ (مزمن) بووینە.

ئەو ئێشێن ژ جگارێ سەر هەلددەن گەلەکن لێ پرانیا وان د کارین بڤێ تەرتیڤێ ڕێز بەندی بکەین.

سەدەمە بۆ چێبوونا چەندین رەنگێن شێر پەنجێ، کارتێکرنا هەی ل سەر هەوبوونا بوڕیا هەناسەدانێو نەساخیێن سیپەلکا، کارتێکرانا هەی ل سەر نەساخیا شەکرێ، سەدەمە بو زێدەبوونا گوشارا خوینێ، ئەگەرەکا ب هێزە بو کول بوونا دەڤیو خراپ بوونا ددانا، کاریگەریا هەی ل سەر نەساخیێن مێلاکێ، گەدێ دووچاری کولبوونێ دکەت و هتد. لەورا نوژدار زۆر ب مجتی د شیرەت و راسپاردێن خوەدا تێکەس دکەن کو بتنێ چارەسەر بو تەشەنە نەکرنا نەساخیێن ناڤبریو چارەسەرکرنا وان خوەبپاراستنە ژ جگارێ.

٢. زیانین جگارێ بو مالباتێ: پرانیا ئەو مالباتێن کەسەک یان چەند کەس جگارێ تێدا دکێشن ل سەرخەزینا مالباتییەو مافێ هەمی ئەندامێن مالباتێ مینا هەڤ ناهێتە پاراستن و داد پەروەری ناهێتە لبەر چاڤ گرتن

جگارە ئێکە ژ سەدمێن پیسکرنا ژینگەهێ

هەروەسا کەسێن جگارەکێش دێ بۆ ئەندامێن دی یێن مالباتێ بنە پێشەنگ ومیناکێن خراپ نەمازە بو زارۆکێن مالباتێ ژ بەر کو ئەو پتر ب کارێن کەسێن ژخوە مەزنتر داخبار دبن وشۆپا چاڤلێکەرێ هەلدبژێرن، هندەك جارا ژی جگارە دبیتە سەدەما چێبوونا هەڤرکیێ دناڤبەرا ئەندامێن مالباتێدا.

٣. زیانێن جگارێ یێن ئابۆری: هەلبەت یا خویایە ئابۆری شەنگستەکێ موکمێ

> ئەڤ دراڤێ برێکا جگارێ ڤە رۆژانە دهێتە مەزاختن دێ ئابۆری لاواز کەت

ژیانێیە نەمازە دڤی سەردەمیدا. ژبەر کو جیهان ب سەدەما شۆڕەشا زانستی وئابۆری کاریە بگەهیتە ڤان ئافراندن و دەستکەڤتێن مەزن، ڤێجا دڤێت کەت و کۆمێن جڤاکێ پێکۆلی بکەن. بناغەکێ تاقەت بو ئابۆریێ خوە داڕێژن دابکارن ژ تەڤ ئالاڤە پێشڤە بچن و سەربکەڤن. ناهێتە ماندەل کرن جگارە ئێکە ژ هڕفینەرێن کۆکا ئابۆریو کار تێکرنێن نەڕند ل سەر روەشا ئابۆری دهێلیت لسەر ئاستێ کەسیو مالباتیو جڤاکی ژ بەر کو ئەڤ دراڤێ برێکا جگارێ ڤە رۆژانە دهێتە مەزاختن، دهێتە شەوتاندن و ناڤەزڤریتەڤە ڤێجا رژد بوون ل سەر کێشانا جگارێ دێ ژ مێرانا ئابۆری کێمکەتەڤەو لاواز کەت.

٤. زیانێن جگارێ یێن جڤاکی: هەر کەسەك ژمە ئەندامەکە ژ جڤاکا مەزن، لەوڕا دڤێت لدیڤ شیان و ژێهاتنا خوە پێکولا پاراستنا ساخلەمیا جڤاکێ خوە بکەین وپشکداربین دپرۆسێ پێشەڤەبرنا جڤاکێدا.

جگارە ئێکە ژوا دەردێن دووچاری جڤاکێ هاتی ژ بەر کو رۆژانە هزاران دینار ژ ئالێ ئەندامێن جڤاکێ ڤە دهێنەسۆتن و ژناڤبرن، ئەگەر ئەڤ دراڤە دناڤ قاسەکا تایبەتیدا بهێنە هەلگرتن ئەم دکارین سالانە ب هزاران کەسێن برسی تێربکەین هەڤکاریا مالباتێن دەست تەنگ بکەین و دەستێ دلۆڤانیێ برێکا هەڤکاریو هەڤسۆزیێ ب سەرێ زارۆکێن بێ باب و دایك و بێ سەخبێر دابینین، زێدە باری چێکرنا چەندین پرۆژێن خێری.

٥. زیانێن جگارێ یێن ژینگەهی: پاراستنا ژینگەهێ ئەرکەکێ پیرۆزە ل سەر ملێن هەمی تەخێن جڤاکێ ژبەر کو ژینگەهێ هەڤبەندیەکا ئێکسەر ب ژیانا هەر کەسەکی ڤە هەیە، ئانکو ژینگەهـ چەند یا پاقژو ساخلەم بیت جڤاك ژی هند دێ یاساخلەم و پاقژ بیت، بەرۆڤاژی ڤێ چەندێ ژی تڤاڤ راستە،ئانکو ژینگەهـ چەند یا پیس و هەڕمەتی بیت جڤاك ژی دێ هندیا خودان ئاریشەو نەساخی بیت.

جگارە ئێکە ژ سەدەمێن پیسکرنا ژینگەهێو رۆژانە سەدان هزار کەتێن جگارا دبنە کادیو دویکێل و ئەسمانێ زەلالێ وەلاتێ مە پێ پیس د بیت و سەقایێ پاقژێ وێ تەمەدی دبیت، ئەڤێ چەندێ ژی کیم ئان زۆر کارتێکرن بو سەر ژیانا تەڤایی هەنە.

٦. هەلوێستێ ئۆلێ ئیسلامێ هەمبەر جگارێ: ئول ئیسلامێ بەرنامێ ژیانێیەو رێبازا سەرفرازێیە ڤێجا دهەمبەر هەر ئاریشە کا سەر هەل دابیت ئان سەر هەل بدەت یا کرو بێ هەلوێست نەبوویە بەلکو هەم حوکمێ وێ دیار کریە هەم

چارەسەری ژی ژێراڤە دیتیە، جگارە ئێکە ژوان تشتێن دڤان چەند سەد سالێن دیماهیێ دناڤ وەلاتێن ئیسلامی ژێدا پەیدا بوویو هەتا نها ژی هەرا بەردەوامە، لەوڕا زانایێن ئولی لدیڤ شەنگستێ (قیاس) حوکمێ ئولێ ئیسلامێ لدۆر کێشانا جگارێ بو گەلێن مسلمان دیار کریەو ژوا ناخاستیە پێگریێ پێڤە بکەن.

پرانیا زانایێن ئولێ ئەوێن شارەزاو ژێزان جگارێ ب تشتەکێ نە دروست و پیس و حەرام دزانن بوڤێ چەندێ ژی گرۆڤێن قورئانا پیرۆزو سونەتا پێغمبەرێ مە سلاڤێن خودێ لسەر بن ددست دانە کو ئەم ب باش دزانین ئاماژێ ب هەندەك ژوان بەلگەو گرۆڤا بکەین.

١. قورئانا پیرۆز ل سورەتا ئەعرافێدا دبێژیت: ﴿وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ/ سورة الاعراف-١٥٧﴾ ئانکو خودێ بو هەوە تشتێ باش و پاقژ حەلال دکەت و تشتێ پیس و نەژهەژی حەرام دکەت ڤێجا جگارەژی ژ تشتێن پیس دهێتە هژمارتن ژ بەر ئەو زیانێن ناڤبری.

٢. قورئانا پیرۆزل سورەتا بەقەرەدا ئایەتا ١٩٥ێ دبێژیت: ﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾ ئانکو هنگ خوە بدەستێ خوە ناهاڤێنە هیلاکەتێ جگارەژی ئێکە ژوان تشتێن مرۆڤی دبەت بەرەف خوە کوشتنا هێدی هێدی(تدریجی).

٣. قورئانا پیرۆز ل سورەتا ئیسرادا ئایەتا(٢٦-٢٧)ێ دبێژیت:﴿وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا * إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ﴾ ئانکو دەمەزاختنێدا زێدە گاڤیێ نەکەن ژبەر کو ئەوێن زێدە گاڤیێ دکەن براکێن شەیتانێیە، جگارە ژی ئێکە ژوان تشتێن کو هەمی دبیتە زێدەگاڤیو ئیسراف د مالیدا.

٤. پیغەمبەرێ خودێ سلاڤێن خودێ لسەربن دبێژیت: (لاضرر ولاضرار) ئانکو دئیسلامێدا جێنابیت نەزیانێ بگەهینیە خوە نەبگەهینیە کەسەکێ دی، هندی جگارەیە هەم زیانێ لتە دەت هەم زیانێ دگەهینیتە کەسێن دیڕی.

زێدەگاڤیێ نەکەن، ئەوێن زێدەگاڤیێ دکەن براکێن شەیتانێیە

چارەسەری: بۆ مرۆڤەکی ئولدارو تێگەهشتی ئەڤ بەلگەو گرۆڤێن ناڤبری بەسن کو ب بیرو باوەرەکا موکم ڤە بڕیارا خوەیا دیماهیکێ بدەت و پشتا جگارێ ژعەردی بدەت بەری جگارە پشتیاوی ل عەردی بدەت،

هەر وەسا دڤێت ئەو پتر هەست ب بەرپرسیاریەتیا خوە بکەت دهەمبەر خوەو مالباتا خوەو جڤاکێدا ژی وەپیکولێ بکەت مرۆڤەکی ساخلەم بیت بو جڤاکێو پێشەنگەکێ ئەرینی (ایجابی) بیت بو کەسێن دیڕی، هەروەسا شەڤێ بکەتە رۆژ بۆ نەهێلانا دابیش و ئاریشەو پرسگرێکێن جڤاکێ بو ڤێ چەندێ ژی یافەرە پێنگاڤا ئێکێ ژ خوە دەست پێبکەت.

ژێدەر:

قورئانا پیرۆز

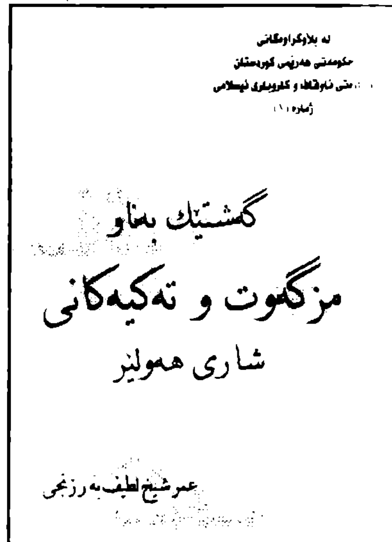

گەشتێك بەناو مزگەوت و تەكیەكانی شاری هەولێر

فەرهاد عەبدوڵلا

زۆر لەو رەوشتە بەرزانەی كە هەن كورد هەڵیگرتووەو لێی جیانابێتەوە لەمانەش (وەفاداری)، هەر لەسەرەتای پابەندبوونی كورد بەئایینی پیرۆزی ئیسلامەوە بەوپەڕی دڵسۆزی و وەفاداری پاراستویەتی و خۆی لەپێناویدا بەخت كردووە، هەردەم لەشارو لەدێ خۆی بەعیبادەت و زیكر و خواپەرستی خەریك كردووە، بۆ ئەم مەبەستەش بەر لەدروست كردنی خانووبەرە بۆ حەوانەوەی ماڵ و منداڵی دەستی كردووە بە بنیات نانی مزگەوت و قوتابخانەی ئیسلامی و تەكیەو خانەقا، پارێزگای هەولێریش لەم ناوچە دێرینانەیە كە بەر لە زۆر شوێنی تری ئەم كوردستانە جێگای عیلم و زانستی ئیسلامی بووەو زۆر لە مامۆستای ئایینی و شێخی تەریقەت و پیاوچاكی لێ هەڵكەوتووە، كە توانیویانە بەدەیان مزگەوت بكەنە قوتابخانەو حوجرە بۆ بڵاوكردنەوەی زانست و خوێندنی ئیسلامی و پەرەپێدانی مێژوو و ئەدەبی گەلەكەیان.

جا بۆ ئەوەی كە لە رۆژانێكی وەك ئیمڕۆو وەك وەفاداریەك بۆیان

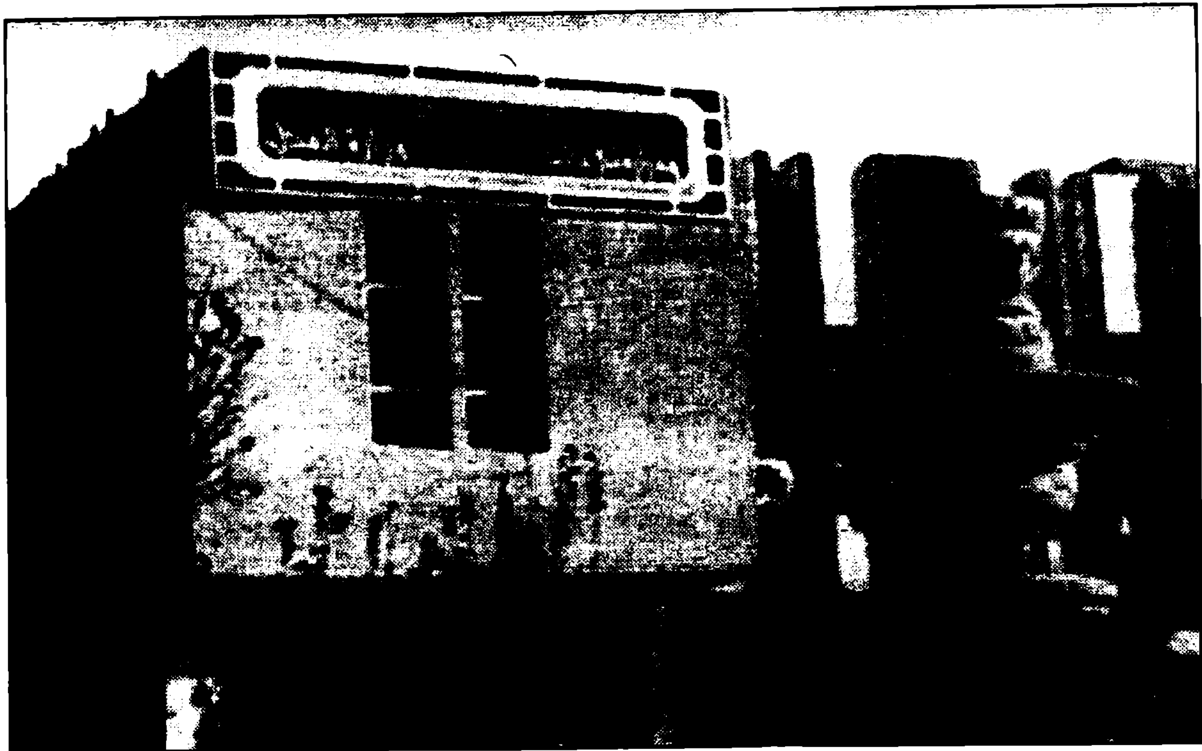
پێویستە لەسەرمان بەردەوام یادییان بكەینەوەو شارەزاییمان هەبێت لە كردەوەو هەوڵ و كۆششەكانیان، بێ گومان بۆ ئەم مەبەستەش دەبێ مێژووی ئەم شوێنانە بخوێنینەوە كە زانایان لە رۆژانی رابردوو تیایدا بوون بە مۆم و چوار دەوری خۆیان پێ روناك كردۆتەوە، هەڵبەت ئەم شوێنە پیرۆزانەش مزگەوت و تەكیەو خانەقاكانن.

ئەوەی دەمەوێ لێرەدا ئیشارەتی پێ بدەم ئەم پەرتوكە بەنرخەیە لەژێر ناوی (گەشتێك بناو مزگەوت و تەكیەكانی شاری هەولێر) كە لە بڵاوكراوەكانی وەزارەتی ئەوقاف و كاروباری ئیسلامیەو دانەرەكەی بەڕێز (عومەر شێخ لەتیف بەزرنجی)یە كە لە (٤١٦) لاپەڕە پێك دێت و باس لە مزگەوت و تەكیەو خانەقاكانی سنوری پارێزگای هەولێر دەكات و لە چوار بەش پێك هاتووە، لە بەشی یەكەمدا مێژووی (٢٠٣) مزگەوتی بەنووسینێكی رێك و پێك دارشتووەو، لەبەشی دووەمیشدا باسی (١٤) جێ نوێژی (مصلی) كردووەو، لەبەشی سێیەمیشدا باسی لە مێژووی (٢٥) تەكیە دەكات، لە كۆتاییشدا (٣) خانەقای بەدرێژی باس كردووە.

لەلایەكی تر نووسەر بەهەوڵ و بە كۆششێكی زۆر توانیویەتی زۆر لە وێنەی ئەم مزگەوت و تەكیەو خانەقایانە بخاتە سەر لاپەڕە قەشەنگەكانی كتێبەكەی كە بەراستی وێنەی دەگمەنن.

لەكۆتاییدا وێڕای دەست خۆشی لە نووسەری بەڕێز لە خوای گەورەش بەردەوامی بۆ دەخوازین بۆ هەڵسان بەهەمان كار لە شوێنەكانی دیكەی كوردستان تاكو بەم كارەی چاكترین و بەكەڵك ترین سەرچاوە لەم بوارەدا بۆ داهاتوومان دابین بكات.

لەدادگای تەمییزی هەرێمی کوردستانەوە

ئا/ مافپەروەر: سیروان ئەحمەد

زنجیرە بڕیارێکی دادگای تەمییزی هەرێمی کوردستانە، گۆڤارەکەمان لە هەموو ژمارەیەکیدا دوان لەو بڕیارانە وەردەگێڕێتە سەر زمانی کوردی کە پەیوەستن بەئەوقاف و مەسەلە شەرعییەکانەوە، ئەم کارەش هەنگاوێکی بەراییانەیە لەڕێگەی بەکوردی کردنی یاسا.

دەستەی گشتی دادگای تەمییزی هەرێمی کوردستانی عێراق لە ڕێکەوتی ٢٠٠١/١٢/٣٠ بەسەرۆکایەتی بەڕێز ... سەلیم و ئەندامیەتی بریکاری سەرۆک بەڕێز محەممەد سالح سەعیدو دادوەران بەڕێز جەلال زیودر عومەرو عەزیز عەبدوللا ئەحمەدو دکتۆر

محەممەد عومەر مەولودو سەلاح ئەحمەد یەعقوبی و ئەحمەد عەبدوڵڵا زوبێر بێکهات، کە ڕێپێدراون بەناوی گەلەوە دادوەری بکەن، ئەم بڕیارەیان دەرکرد:

تەمیزکاران/ تێهەڵچوەوە لەسەریان ۱ـ و، ۲ـع

تەمیز لەسەر کراوان/ تێهەڵچوەکاران ۱ـ ر، ۲ـم

لێنارازی کەسی دی/ ر سەرەڕای فەرمانبەریەتی لای دادگای بەرایی هەولێر بانگەشەی ئەوەی کرد کە لەرێکەوتی ۱۹۹۹/۱۲/۳۰ دادگای ناوبراو حوکمێکی بەئامادە بوونی هەردوولا دەرکردوە بە ژمارە ۹۳۰/ب۲/۹۹۹،ئەم حوکمەش زیان و دەست درێژی کردۆتە سەر مافەکانی (ر)، چونکە تیایدا هاتووە کە موڵکی ۳۸٤/بازاڕ تەسلیم بەداواکار لێنارازی کەسی دی یەکەم/ع سەرەڕای تەولیە بکرێت ئەوەی ناوبراو خاوەنی موڵکی ناوبراو بێت چونکە لەلایەن (ر)ەوە خۆماڵەکراوە. بەپێی ئەو حوکمەی لەدادگای بەرایی هەولێرەوە دەرچووە بە ژمارە ۹۷۷/۳۱٦ لە ۹۷۹/۲/٤. حوکمی سەرەوەش جێبەجێ کراوە بەتۆمارکردنی موڵکی ژمارە ۳۸٤/بازاڕ بەناوی (ر)ەوە لای بەرێوەبەرایەتی تۆمارکردنی خانووبەرە بەهەردوو ژمارەی ۱۱۹،۱۱۸ مارس ۸۳ تۆماری ۲٥۹ لە ۹۸٤/٦/٤. لەبەر ئەوە داوای کرد بریارێك دەربکرێت بەراگرتنی رێو شوێنەکانی جێبەجێکردن لە فایلی ژمارە ۲۹۲/۲۰۰۰ی تایبەت بە جێبەجێ کردنی حوکمە رەخنە لەسەر گیراوەکە تا ئەنجامی دەعواکەو بەرێوەبەرایەتی جێبەجێ کردنی هەولێریشی لێ ئاگادار بکرێتەوە، حوکمە رەخنە لەسەر گیراوەکەش پوچەڵ بکرێتەوەو. دەعوای داواکاریش رەت بکرێتەوەو قەیدی ژمارە ٤۳/حوزەیران/ ۹۹۸یش پوچەڵ بکرێتەوە کەبەپێی ئەوە موڵکەکە بەناوی خاوەنەکەی تۆمارە، ئەویش بەپێی قەیدی پێشوو بەر لە خۆماڵە کردنەکە، چونکە قەیدی ژمارە ۹٦۳ژمارە ۱۲ژمارەی بەرگ ۱٤٥ لەجیاتیاندا هەردوو قەید۱۱۹،۱۱۸هەیە تۆماری ۲٥۹ لە ۹۸٤/٦/٤وە هەموو ئەو قەیدانەش لەدوای هەردوو قەیدی ناوبراو هاتوون، کە بەگوێرەیان موڵکەکە بەناوی (ر) تۆمارە پوچەڵەو لەیاسادا پاڵپشتێکی نییە، لێنارازی کەسی دیکەش هەموو خەرجییەکانی بکەوێتە ئەستۆ.

دادگای ناوبراو لەرێکەوتی ۲۰۰۱/٦/۱ وە بەژمارە ۹۳۰/لێنارازی کەسی دیکە/ ۹۹۹ حوکمێکی بەئامادەبوونی هەردوولا دەرکرد، کە نارەزاییەکە رەت دەکاتەوەو ئەوحوکمەش کە لەهەمان دادگاوە دەرچووە بەرێکەوتی ۹۹۹/۱۱/۳۰پەسەند دەکات لەگەڵ قبوڵ کردنی هەردوو ئەو (تظلم)ەی تایبەتە بەراگرتنی رێوشوێنەکانی جێبەجێ کردن لەو خاڵەوەی کەلێوەی راوەستاوە، دوای ئەوەی حوکمەکەش دوا پلەی وەرگرت، لێنارازی کەسی دیکەش خەرجییەکان و ماندوو بوونی پارێزەرایەتی بکەوێتە ئەستۆ بۆ هەردوو بریکاری لێنارازی لەسەر گیراوانی کەسی دیکە بە بڕی (٦۰۰) دینار بەیەکسانی لەنێوانیاندا. هەریەکە لە بریکارانی لێنارازی کەسی دیکە بەحوکمەکەی سەرەوە هەڵچوونەوە لای دادگای تێهەڵچونەوەی ناوچەی هەولێر داوایانکرد هەڵبوەشێتەوە، لەبەر ئەو هۆیانەی لەعەریزەکانیاندا هاتبوو لە هەردوو رێکەوتی ۲۰۰۰/٦/٦و ۲۰۰۰/۷/۱۷ دوای ئەوەی دادگای تێهەڵچوونەوە بریاریدا یەکیان بخات و بەیەك شێوە سەیریان بکات لە دەعوا تێهەڵچوونەوەکەدا بەژمارە ۲٦/س/۲۰۰۰، لە

دانیشتنی ڕێکەوتی ٢٠٠٠/٩/١١ بڕیاریدا دەعواکە دوا بخرێت بەپاڵپشتی ئەوەی یەکلاکردنەوەی ئەم دەعوایە لەسەر دەرچوونی حوکمی کۆتایی ڕاوەستاوە لەو دەعوا تاوانییەی کە دادگا هێناویەتی. لە ئەنجامی ئەو تانە تەمیزییەی لەبڕیاری سەرەوەشدا هاتووە لەلایەن بریکاری لێنارازی کەسی دیکەو بریکارانی لێنارازی لەسەر گیراوانی لێنارازی کەسی دیکە. ئەم دادگایە بڕیاریدا، بەپێی بڕیارە تەمیزیەکەی کەلە ڕێکەوتی ٢٠٠٠/١٠/٣٠ دەرچووە بەژمارە ٢٥٠/ دەستەی تێهەڵچوونەوەی مەدەنی ٢٠٠٠/ بڕیارە تەمیز کراوەکە هەڵبوەشێتەوەو دەعواکەش بگەڕێتەوە دادگاکەی خۆی تا لەو خاڵەوە دەست پێبکاتەوە کە ڕاوەستاوە. دوای گەڕانەوەی دەعواکە بۆی و سەر لەنوێ بەڕێکردنەوەی دادبینیەکە، دادگای تێهەڵچوونەوە حوکمێکی بە ئامادەبوونی هەردوولا دەرکرد، کە دەکرێت تەمیز بکرێتەوە لە ڕێکەوتی ٢٠٠١/٥/٨و بە ژمارە ٤٦/س/٢٠٠١ کەپشتگیری لە حوکمە بەراییەکە دەکات، کەلە دەعوای ژمارە ٩٣٠/ لێنارازی کەسی دیکە/٩٩ لە ٢٠٠١/٦/١ دەرچووە، لێنارازی کەسی دیکەش خەرجییەکان و ماندوبونی پارێزەرایەتی بکەوێتە ئەستۆ. لەئەنجامی تانەی تەمیزی لەحوکمەکەی سەرەوە لەلایەن بریکاری تێهەڵچووەوە /لێنارازی کەسی دیکە ئەم دادگایە لە ڕێکەوتی ٢٠٠١/١/٢٩و بەژمارە ١٢٦/دەستەی تێهەڵچوونەوەی مەدەنی/ بڕیارێکی دەرکرد بەپەسەند کردنی حوکمەکە. لەبەر ئەوەی تێهەڵچووەوە/ لێنارازی کەسی دیکە بەبڕیارە تەمیزیەکەی سەرەوە قەناعەتی نەهات داوای ڕاست کردنەوەی کرد لەبەر ئەو هۆیانەی لەعەریزەکەو پاشکۆکەیدا هێناویەتی بە هەردوو ڕێکەوتی ١و٢/٧/٢٠٠١. دەستەی گشتی ئەم دادگایە بەژمارە ١٦/دەستەی گشتی /٢٠٠١لە ٢٠٠١/٧/٩ بڕیارێکی دەرکرد بە قبوول کردنی ڕاست کردنەوەکە، بەشێوەیەك تیایدا هاتووە، لەبەر ئەوەی ئەو مەرجانەی تێدایە کەلەمادده ٢١٩ی یاسای دادبینی مەدەنی هەیە، بڕیاردرا ڕاست کردنەوەی بڕیارە تەمیزییەکە قبوول بکرێت، کە لەڕێکەوتی ٢٠٠١/٦/٢١ دەرچووە بەژمارە ١٢٦/دەستەی تێهەڵچوونەوەی مەدەنی/٢٠٠١ بەشێوەیەك روون بۆتەوە، کە موڵکی ژمارە ٣٨٤/بازار خۆماڵە کراوە لەلایەن (ر)ەوە بەپێی بڕیاری دادگای بەرایی هەولێر بە ژمارە ٩٧٧/٣١٦ لەڕێکەوتی ٩٧٩/٣/٤ بڕیاری خۆماڵە کردنەکەش جێبەجێ کرا بەتۆمار کردنی موڵکی ناو براو بەناوی (ر)ەوە، بەپێی قەیدی ژمارە ٩١/ئازار ٩٨٣ بەرگ ٢٥٩ دواتر موڵکی سەرەوە جیا کراوەتەوە بۆ دوو پارچە، ئەوانیش: پارچە زەوی ژمارە٣٨٤/١ کە بۆ ڕێگەی گشتی ڕۆیشتووەو ٢/٣٨٤ کە زەوی خانووەکەیە لەگەڵ بیناکانیدا ئەویش بەپێی هەردوو قەیدی ژمارە ١١٨و ١١٩ ئازار ٩٨٣بەرگ/٢٥٩، هەریەکە لە مانەش لە نووسراوی بەڕێوەبەرایەتی تۆمارکردنی خانووبەرە لە هەولێر هاتووە بەژمارە ٦٤٧٨ لەڕێکەوتی ٢٠٠٠/٤/٢٩ بۆ زانین ئەم زانیاریانە لای ئەم دادگایە شاراوە بوون لەکاتی دەرچوونی بڕیارەکەی بە ژمارە ٤/دەستەی گشتی/٢٠٠٠ لەڕێکەوتی ٢٠٠٠/٣/١ لەبەر ئەوە هەڵسانی لێنارازی لەسەری یەکەم بە سەرلەنوێ تۆمارکردنەوەی موڵکەکە بە ناوی خۆیەوە بە پێی قەیدی ژمارە ٤٣/حوزەیران ٩٩٨پاڵپشت بە قەیدی پێشوو ١٢/نیسان ٩٦٣هەروەها تۆمارکردنی وەسیەتەکە، لەسەر ئەوە ناکرێت بەپێی یاسا پێی وەربگیرێت و لەرووی یاساییەوە هیچ نرخێکی نییە، چونکە موڵکی ناوبراو بۆتە موڵکی (ر)و

کەسی تر بۆی نییە هەڵس وکەوتی پێوە بکات لەبەر ئەوە بڕیاردرا حوکمە تێهەڵچووەکە بە ژمارە ٤٦/س/٢٠٠٠ لەرێکـــــــــــەوتی ٢٠٠١/٥/٨ هەڵبوەشێتەوە کە پاڵپشتی لە حوکمە بەراییەکەی ژمـارە ٩٣٠/ لێنـاڕازی دیکـە/٩٩٩ لــە رێکــەوتی ٢٠٠١/٦/١ دەکات. دوای گەڕانـەوەی دەعواکـە بـۆ دادگاکەی خـۆیو بەرێکردنـەوەی دادبینـی تیـایدا دادگای تێهەڵچوونـەوە بـە ژمـارە ٤٦ س/٢٠٠٠لـە ٢٠٠١/٩/٣٠ بەیـەکگرتوویی لەگـەڵ ٤٤/س/٢٠٠٠ حوکمێکی بە ئامادە بوونی هەردوولا دەرکرد، کە دەکرێت تەمیز بکرێتەوە تیایدا هاتووە: بڕیـار/

١-هەڵوەشـاندنەوەی حوکمـە بەراییەکـە کـە لـە دەعـوای ژمـارە ٩٣٠/لێنـاڕازی کەسـی دیکـە/٩٩٩ لەدادگای بەرایی هەولێر لە ٢٠٠٠/٦/١دەرچووە.

٢-پووچـەڵ کردنـەوەی حوکمــە بەراییەکـە کـە لـەدادگای بـەرایی هــەولێر لـە دەعـوای بـەرایی ژمــارە٩٣٠/ب/٩٩٩لــە٩٩٩/١٢/٣٠دەرچــووەو دەعوای لێناڕازی لەسەر کەسی دیکەی یەکەمیش ڕەت بکرێتەوە (داواکار-ع).

٣-پووچــــەڵ کردنــــەوەی قــــەیدی ژمــــارە ٤٣/حوزیــــران/ ٩٩٨ بــۆ پارچــــە زەوی ژمــــارە ٣٨٤/بـــازاڕ لەبەرێوەبەرایــــەتی تۆمــــارکردنی خانووبەرە لە هەولێر و سەرلە نوێ تۆمارکردنەوەی بـــــەناوی (ر)/ لێنــــاڕازی کەســــی دیکـــــەو تێهـەڵچووەکانیش خەرجییـەکان و مــاندووبوونی پارێزەریەتیشـیان بکەوێتـە ئەسـتۆ بـۆ بریکـاری تێهـەڵچووەوەی یەکـەم پـارێزەر (ﻫ) بـەبڕی (٦٠٠) دینـار. لەبـەر ئـەوەی بریکـارانی تێهـەڵچووە وە لەسـەریان قەناعـەتیان بـە حوکمـی نـاوبراو نـەهات لـەرێی تـەمیزەوە تانـەیان لێـداو داوایـان کـرد هەڵبوەشـێتەوە لەبـەر ئـەو هۆکارانـەی لـە عـەریزە تەمیزییەکانیاندا هاتووە کە رەسمە تەمیزییەکەیان دراوە ٢١و٢٠٠١/١٠/٢٤. لەبــــەر یــــەکگرتوویی هەردوو تانەکە لە حوکمێکدا بڕیـاردرا یـەکبخرێن و بەیەك شێوە سەیر بکرێن.

بڕیـار/ دوا بەدوای وردکـاریو وتوێـژ لەلایـەن دەسـتەی گشـتی ئـەم دادگایـەوە، دەرکـەوت کـە هـەردوو تانەکـە لـە مـاوەی یاسـاییدا پێشـکەش کراون لەبەر ئەوە بڕیـاردرا لە رووی شێوەوە قبوڵ بکرێــت، دوا بــەدوای پێداچوونــەوەی حکومــە تەمیزکراوەکە دەرکەوت کە راستەو لەگەڵ یاسادا دەگونجێـت، بەشـێوەیەك بـەپێی بڕیـارە راسـت کردنەوەکـە هـاتووە، کـە لەدەسـتەی گشـتی ئـەم دادگایــەوە لــە رێکــەوتی ٢٠٠٠/٧/٩ بـە ژمـارە ١٦/دەسـتەی گشـتی/٢٠٠١ دەرچووە، لەبـەر ئـەوە بڕیـــاردرا پەســـند بکرێـــت و تانەتەمیزییـــەکان ڕەتبکرێنـەوەو تـەمیزکارانیش رەسمـی تـەمیزیان بکەوێتـە ئەسـتۆ، بڕیارەکـەش بـە رێکـەوتن لــە ٢٠٠١/١٢/٢٤ دەرچوو.

سەرۆك

رەشید عەبدولقادر سەلیم

بۆ هەر پرسیارێك وەڵامێك

ئێمە دەزانین زۆر کێشەی ئایینی و دەروونی و باوەڕ لە ڕێگەی پرسیارەوە چارەسەر دەکرێت، پرسیار کلیلی کردنەوەی گرێیە، پەندی کوردییە(پرسابە و دانابە) و زۆربەی فەرمانەکانی خودا لە ئەنجامی پرسیاری یارانەوەبووە، دەیان ئایەت هەیە (پرسیار دەکەن) خودا بۆ خۆی لە زمانی قورئانەوە وەڵامی دەداتەوە، خۆری ئیسلام لە یەکەم ژمارەوە ئاواتی ئەوەبووە کە خوێنەرانی پرسیار بکەن و هەر گرێو کێشەیەکیان هەبێت لە ڕێگەی ئەم گۆشەوە بۆیان روون بکرێتەوە، هەندێ ژمارە لەبەر دووری ماوەی بڵاوکردنەوەی گۆڤارەکە (وەرزییە) و بۆماوەی سێمانگ کە چارەکە ساڵێکە وەڵامی گەرما و گەرمی پێ نییە، لەبەرئەوە ئەگەر لەم ماوەیەدا پرسیارمان بۆ هاتبێت پشتگوێ نەخراوە. ئەگەر لە ژمارەیەکیشدا نەبووبێت پرسیار نەبووە.

خۆری ئیسلام

خوشکە هەرێز ئەپرسێ کێشەی شیرخواردن رەگ و ریشەی لە کۆمەڵگەی ئیسلامی کوردەواری هەیەو دایك و باوك شارەزای پێویستیان لەسەر نییە لە خۆری ئیسلامدا ئاماژەی پێ نەکراوە؟

ـە وەڵامی ئەم خوشکەو هەموو دایك و خوشکانی موسڵمانی کوردستان دەڵێین: راستە شیرخواردن کێشەی کۆمەڵگەیە، بەڵام لە فیقهی ئیسلامیدا زۆر بە وردی یاساو

ڕێساو بنەمای بۆ دانراوە یەك لەو پێناسە زۆر گشتگیرە ئەمەیە:

((شیردەر لە جێگەی دایکە بۆ شیرخۆر)) کەواتە ئەوەی کە لە شێوەی دایکی راستەقینەدایە بۆ دایکی شیری هەیە، بەلاّم هەندێ مەسەلەی جیاواز هەیە: یەکەم: بەچەند شیرخواردن، دووەم: لەچ تەمەنێکدا، سێیەم: لەچ کاتێکدا، چوارەم: ئایا مەرجی گەیشتنی شیر یان دەم لە مەمکی دایك، پێنجەم: مەرجە پێکەوە بژین، شەشەم: مەرجە لە گەرووەوە بۆ ناو گەدە، حەوتەم: خاوەن شیر وەك باوك وایە، هەشتەم: شایەتی شیرخواردنی و، نۆیەم: باری شیردەر.بەلاّم شیکردنەوەی ئەم باسانە زۆری دەوێ بەکورتی رای جیاوازی زانایان باس دەکەین.

یەکەم: ئەندازەی شیرخواردن دەبێ (پێنج قوم) یان پێنج جار مژین بێت و لەوە کەمتر نییە.

دووەم: شیرخواردن لە تەمەنی یەك رۆژە هەتا دوو ساڵی وەرزی، کە شیرخواردنی گەورەو کاریگەری نییە.

سێیەم: ئەگەر لە ماوەی دوو ساڵدا منداڵ لە شیر بڕایەوە و خواردنی دەخواردو شیری خوارد کاریگەری هەیە.

چوارەم: بەهەر شێوەیەك شیر بگاتە گەدەی منداڵ کاریگەری هەیە.

پێنجەم: خاوەن شیر وەك باوك وایە.

شەشەم: شایەتی شیرخواردن پێویستی بە چوار ئافرەت هەیە.

حەوتەم: دەبێ ئەو ئافرەتە کە شیردەدا بالغ بێت و زیندوو بێت، کەواتە شیری مردوو پیاو هۆی حەرام بوون نییە.

شمس الاسلام

مجلة ثقافية علمية اسلامية
تصدرها وزارة الاوقاف والشؤون الاسلامية
لاقليم كوردستان العراق

15

السنة الرابعة

ذى الحجة ١٤٢٢ هـ   رەشەمێ ٢٧٠١ ی ک

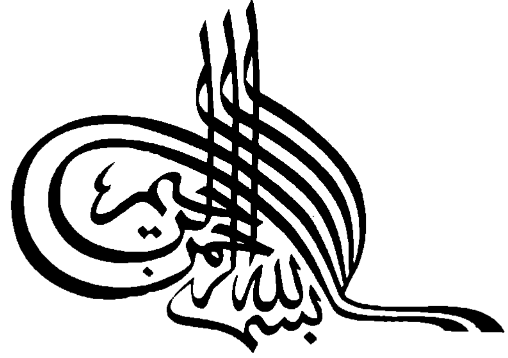
شباط ٢٠٠٢ م

العنوان

اربيل - ديوان وزارة الاوقاف والشؤون الاسلامية
مديرية الاعلام
☎ ٢٢٣٠٩٤٤
٢٢٢٢٦٩٣

في هذا العدد :

أوّلَ بيْتٍ وُضِعَ لِلنّاسِ
للّذي بِبكّةَ مُباركًا
وهُدًى لِلْعالمينَ ﴿٩٦﴾ فيهِ
آياتٌ بيّناتٌ مقامُ
إبْراهيمَ ومَنْ دخلَهُ
كانَ آمِنًا ولِلّهِ على
النّاسِ حِجُّ الْبيْتِ منْ
اسْتطاعَ إليْهِ سبيلاً
ومَنْ كفرَ فإنَّ اللّهَ غنيٌّ
عنْ الْعالمينَ

صدق الله العظيم

(سورة آل عمران/ ٩٦ - ٩٧)

الايمان والعلم

عثمان المفتي
المدير العام لديوان الوزارة

يقول بعض الفلاسفة بأنه لم تكن هناك حاجة للرسل والأنبياء والكتب السماوية. فالعقل هو الرسول، والكون والطبيعة هما كتاب الله.

فبالمخلوق يعرف الخالق. وقد اسهب علماء الاسلام في هذا الاتجاه لكن بالايمان المطلق فاسسوا علم المنطق وعلم الكلام. لقد سقت هذه المقدمة لاقول بان الانسان الذي أودع الله فيه العقل بعد أن جعله خليفته في الارض.هذا الانسان حلق بعقله في اعالي الكون وغاص في نفسه الى اعمق الاعماق... فعن اي شئ تبحث ايها الانسان ؟

عن اي شئ تفلسف الحياة والكون بما تشاء وترمي بالأفكار في بطون الكتب حتى كادت المدن ان تضيق بها فعمَ تبحث؟ مرة تثبت وجود خالقك... ومرةً انت متردد! ومرةً انت تلغيه. تصغر هذه الفكرة وتكبَر تلك وتسحب هذا وترمي ذاك ماذا جرى لعقلك... هل جننت..؟

تخترع اشياءً تشبه فعل الجن...

وترحل الى مجاهيل الفضاء...

تدخل الى أعماق الذرة والخلية. فنفجر الذرة وتتلاعب بالخلية... وتخترع وتكتشف وتطور... حتى لقد دخلت في شفرة الجينات وفككت رموزها... وتباهيت حتى كاد الغرور أن ينال منك... لكن اياك اياك... واسمع مقالي جيداً وانتبه واصغ لما اقول وانصت وتأمل وفكر:

ان البشر المفتش في بقاع الارض يشبهون تلاميذ الصف الاول الابتدائي والذي يعلمنا هو الله سبحانه. وقد قدَر منذ الازل أن يكشف لك بعض العلوم فضلا منه وتكريماً وعندما يكتشف البشر او يخترع شيئاً هنا في الشرق وآخر في الغرب ومثلها في الشمال والجنوب فذلك هو تعليم الله في المنهج المخصص لك. فعندما يحين موعد تعليمك شيئاً جيداً ينزله الله تعالى من علم غيبه الى السماء الدنيا لينهل منه تفكير عالم ما هنا أو هناك... لافرق.

وسيبقى رب العالمين يعلمك... ويعلمك... حتى ينهي سبحانه وتعالى ماقد خصصه لك من علوم لحكمة لايعرفها الا هو سبحانه .

وستترى العلوم عليك حتى آخر صفحة من كتاب منهج العلوم الذي خصصه الله سبحانه وتعالى لك... وعند انتهاء آخر صفحة من ذلك الكتاب يكون قد انتهى تعليمك... وحان موعد القيامة ليمتحنك الله فيما علمك.

وما ارسال الرسل والأنبياء الاَ بميعاد وتسلسل زمني دقيق لاذكاء نور الايمان في قلبك. وبأن كل شئ منه سبحانه.

نعم مع اِنتهاء آخر درس وآخر اِكتشاف وآخر اِختراع سيدق جرس الانتهاء... الاَ وهو النفخ في الصور

ورغم كل ماتعلمته من العلوم التي قدر الله سبحانه وتعالى ان يعلمك رغم كل ذلك. يقول رب العالمين:

﴿وما أوتيتم من العلم إلا قليلا﴾ سورة الاسراء-٨٥﴾ ﴿ يا أيها الإنسان ما غرك بربك الكريم﴾ سورة الانفطار-٦﴾.

ما نفع تلك العلوم اذا لم تعرف به الله اقرا معي الآية الكريمة: ﴿ الذين يذكرون الله قياما وقعودا وعلى جنوبهم ويتفكرون في خلق السماوات والأرض ربنا ما خلقت هذا باطلا سبحانك فقنا عذاب النار﴾ سورة ال عمران/١٩١.

لو كنت اعظم استاذ في هذا العالم في الفيزياء. اوفي الطب او في الألكترونات مثلاً فماذا ينفعك علمك بعد موتك وانت ميت حتما ولهذا قيل: (راس الحكمة مخافة الله).

كل علم لا يقربك من الله سبحانه... فهو عبث

واشرف العلوم واجلها هو العلم الذي يقربنا من الله ويزيد معرفتنا به سبحانه يملأ صدورنا بالايمان. فيا ايها الانسان تأمل نفسك فعقلك مستقر العلوم والمعارف والمدارك... وصدرك مستقر الايمان والاعمال وحب الله ونبيه محمد (صلى الله عليه وسلم). ولهذا فان رب العالمين يخاطبنا في كتابه الكريم في مواضع عدة عن الصدور فيقول عز من قائل: ﴿ يعلم ما يسرون وما يعلنون إنه عليم بذات الصدور﴾ سورة هود-٥ ﴿ أوليس الله بأعلم بما في صدور العالمين﴾ سورة العنكبوت-١٠﴾ ﴿ بل هو آيات بينات في صدور الذين أوتوا العلم﴾ سورة العنكبوت-٤٩﴾

والكثير الكثير من مثل هذه الآيات الكريمة

ويوم القيامة يجمع الله سبحانه وتعالى دفاتر الأعمال لتعرض الأعمال في الميزان فيقول عز من قائل: ﴿ أفلا يعلم إذا بعثر ما في القبور* وحصل ما في الصدور﴾ سورة العاديات-٩-١٠﴾.

سبحان الله عن غفلة الناس... وجهل الكثيرين منهم بما يجري في عالم الغيب... فالعلوم التي في العقول لاتنفع أصحابها الا بمقدار ماقد تم تحويلها الى فعل ايماني في مخزن الصدور.

وليس كلامي هذا تسفيهاً للعلوم الأخرى ولكن العلم بدون تقوى واخلاق يعد من عمل الشيطان.

ولله در الامام الشافعي اذ يقول:

لوكان للعلم من دون التقى شرف

لكان أشرف خلق الله ابليس

ايها الانسان:

لقد اعتنيت بالعقل على حساب القلب او الصدر...واهتممت بالعلوم على حساب الدين والأخلاق الفاضلة والقيم الرفيعة فاذا تجردت من القلب اصبحت آلةً صماء.

واذا تجردت من العقل اصبحت كالبهائم ليس لها هدى ولا دليل اذن فان لك جناحان تطير بهما... العقل والايمان.

ودائماً وابداً العقل في خدمة الايمان تكتسب بالعقل وتودعه في خزينة الايمان: ﴿ ليزدادوا إيمانا مع إيمانهم﴾ سورة الفتح-٤﴾ فهل تفعل؟

﴿ربنا لا تزغ قلوبنا بعد إذ هديتنا وهب لنا من لدنك رحمة إنك أنت الوهاب﴾.

٥٨

مسألة فقهية

(بيع الوفاء) (وفي اصطلاح بعض مناطق كوردستان يعرف ببيع "مه‌رونه")

ملا محمد ملا احمد ئاكره‌يى

التعريف:

١-البيع هو مبادلة مال بمال. والوفاء لغة ضد الغدر. وفي بعهده واوفى بمعنى واحد. والوفاء الخلق الشريف العالي الرفيع واوفى الرجل حقه وفاه اياه بمعنى اكمله له واعطاه وافياً.

وفي اصطلاح الفقهاء بيع الوفاء هو بيع بشرط ان البائع متى رد الثمن برد المشتري المبيع اليه. وانما سمى بيع الوفاء لان المشتري يلزمه الوفاء بالشرط. هذا ويسميه المالكية بيع(الثنيا) والشافعية بيع العهدة والحنابلة بيع الامانة ويسمى ايضاً بيع الطاعة وبيع الجائز وسمى في بعض الكتب الحنفية بيع المعاملة.

حكم بيع الوفاء:

٢-اختلف الفقهاء في الحكم الشرعي لبيع الوفاء. فذهب المالكية والحنابلة والمتقدمون في الحنفية والشافعية الى ان بيع الوفاء فاسد لان اشتراط البائع اخذ المبيع اذا رد الثمن الى المشتري يخالف مقتضى البيع وحكمه وهو ملك المشتري للمبيع على سبيل الاستقرار والدوام وفي هذا الشرط منفعة للبائع ولم يرد دليل معين بدل على جوازه فيكون شرطاً فاسداً يفسد البيع باشتراطه فيه.

ولان البيع على هذا الوجه لايقصد منه حقيقة البيع بشرط الوفاء وانما يقصد من ورائه الوصول الى الربا المحرم وهو اعطاء المال الى اجل ومنفعة البيع هي الربح والربا باطل في جميع حالاته.

وذهب بعض المتأخرين من الحنفية والشافعية الى ان بيع الوفاء جائز مفيد لبعض احكامه وهو انتفاع المشتري بالمبيع دون بعضها وهو بيع من أخر. وحجتهم في ذلك أن البيع بهذا الشرط تعارفه الناس وتعاملوا به لحاجتهم اليه فراراً من الربا فيكون صحيحاً لايفسد البيع باشتراطه فيه وان كان مخالفاً للقواعد تترك بالتعامل كما في الاستصناع.

٣-وذهب ابو شجاع وعلي السغدي والقاضي ابو الحسن الماتريدي من الحنفية الى ان البيع الوفاء رهن وليس بيع فيثبت له جميع أحكام الرهن فلا يملكه المشتري ولا ينتفع به. ولو استأجره المشتري لم تلزمه اجرته كالراهن اذا استأجر

المرهون من المرتهن ويسقط لدين بهلاكه ولايضمن مازاد عليه واذا مات الراهن كان المرتهن أحق به من سائر الغرماء.

وحجتهم في ذلك ان العبرة في العقود للمعاني لا للألفاظ والمباني ولهذا كانت الهبة بشرط العوض بيعاً. وكانت الكفالة بشرط براءة الأصيل حوالة وامثال ذلك كثير في الفقه. وهذا البيع لما شرط فيه أخذ المبيع عند رد الثمن كان رهنا لأنه هو الذى يؤخذ عند اداء الدين.

١. قال ابن عابدين: في بيع الوفاء قولان.

الاول/ انه بيع صحيح مفيد لبعض أحكامه من حل الانتفاع به الا انه لايملك المشتري بيعه قال الزيلعي في الاكراه وعليه الفتوى.

الثاني/ القول الجامع لبعض المحققين انه فاسد في حق بعض الأحكام حتى ملك كل منها الفسخ. صحيح في الأحكام كحل الانزال ومنافع المبيع ورهن في حق البيع حتى لم يملك المشتري بيعه من اخر ولإرهنه وسقط الدين بهلاكه فهو مركب في العقود الثلاثه. كالزرافة فيها صفة البعير والبقرة والنمر. جوز لحاجة الناس اليه بشرط سلامة البدلين لصاحبها قال في البحر: وينبغي ان لايعدل في الافتاء عن القول الجامع. (وفي النهر) والعمل في ديارنا على ماء رجحه الزيلعي./ابن عابدين ٢٤٦/٤/٢٤٧ط.

وقال صاحب بغية المسترشدين من متأخري الشافعية بيع العهدة صحيح جائز وثبتت به الحجة شرعاً وعرفاً على قول القائلين به. ولم ار من صرح من القائلين بكراهته وقد جرى عليه العمل في غالب جهات المسلمين من زمن القديم وحكمت بمقتضاه الحكام واقره من يقول به من علماء الاسلام مع انه ليس من مذهب الشافعي. وانما اختاره من اختاره ولفقه من مذاهب للضرورة الماسة اليه. ومع ذلك فالاختلاف في صحته من اصله وفي التفريع عليه لايخفى على من له المام بالفقه- بغيه المسترشدين ص١٣٣.

شرط بيع الوفاء عند من يجيزه:

١. لتطبيق احكام بيع الوفاء شرطان عند من يجيزه لابد من توافرهما.

أ. ان ينص في العقد على انه متى رد البائع الثمن رد المشتري المبيع.

ب. سلامة البدلين. فان تلف المبيع وفاء وكانت قيمته مساوية للدين (أي الثمن) سقط الدين في مقابلته وان كانت زائدة على مقدار الدين وهلك المبيع في يد المشتري سقط من قيمته قدر ما يقابل الدين وهو في هذا كالرهن عند الحنفية- ابن عابدين٤/٢٤٧ مجلة الاحكام مادة ٣٩٩/٤٠٠.

الاثار المترتبة على بيع الوفاء

هناك اثار تترتب على بيع الوفاء عند من يجيزه من متاخري الحنفية وغيرهم مجملها فيما يلي:

اولا: عدم نقل الملكية

ان بيع الوفاو لا يسوغ للمشترى التصرف الناقل للملك كالبيع والهبه عند من يجيزه ويترتب على ذلك عده مسائل:

أ. عدم نفاذ بيع المبيع وفاءً من غير البائع وذلك لانه كالرهن والرهن لايجوز بيعه.

ب. لايحق للمشتري في بيع الوفاء الشفعة وتبقى الشفعة للبائع.

ج. الخراج في الارض المبيعة بيع وفاء على البائع.

د. لو هلك المبع في يد المشتري فلا شئ لواحد منها على الاخر.

هـ. منافع المبيع بيع الوفاء للبائع كالاجارة وثمرة الاشجار ونحوها فلو باع داره من اخر بثمن معلوم بيع وفاء وتقابضا ثم استأجرها من المشتري مع شرائط صحة الايجارة وقبضها ومضت المدة هل يلزمه الاجر قال لا. فتبين ان الملك لم ينتقل للمشتري اذ لو انتقل لوجبت اللاجرة وكذلك ثمر

الشـجر للبائـع دون المشـتري فـأن المشـتري لـو اخذ مـن ثمـر الاشـجار شـيئاً فـأن اخـذه بـأذن البـائع بـرات ذمتـه وان اخـذه بغـير اذنـه ورضـاه ضمنها.

و. انتقال المبيع وفاءً بالارث الى ورثة البائع فلو باع رجل مـن اخـر بيـع الوفـاء وتقابضـا ثـم باعـه المشتري من اخر بيعاً باتاً وسلم وغاب فللبائع او ورثته ان يخاصموا المشتري الثاني ويستردا منـه البستان.

وكـذا اذا مـات البـائع والمشـتريان ولكـل ورثـة، فلورثـة المـالك ان يسـتخلصوه مـن ايـدي ورثـة المشـتري الثـاني ولورثـة المشـتري الثـاني ان يرجعـوا بمـا ادى مـن الثمـن الى بائعـه في تركتـه الـتي في ايـدي ورثتـه. ولورثـة المشـتري الاول ان يسـتردوه ويحبسـوه بديـن مورثـهم الى ان يقضـوا الدين.

ثانياً: حق البائع في استرداد مبيع

يحـق للبـائع ان يسـترد مبيعـه اذا دفـع الثمـن للمشتري في حالتي التوقيت وعدمه

ثالثاً: اثر موت احد العاقدين في البيع الوفاء:

سبق قريباً انه اذا مات المشتري او البائع بيـع الوفـاء فـان ورثتـه يقومـون مقامـه نظـراً لجـانب الرهن.

رابعاً: اختلاف المتعاقدين في البيع الوفاء:

من اهم الاحكام التي تتعلق باختلاف المتعاقدين في بيع الوفاء مايلي:

أ. اذا اختلف المتعاقدان في اصل بيع الوفاء. كأن قال احدهما كان البيع باتاً او وفاءً فالقول لمدعي الجد والبتات الا بقرينة الوفاء وهناك قول اخر عند الحنفية ان القول لمدعي الوفاء استحساناً.

ب. اذا قام كل من المشتري والبائع البينة تقدم البينة الوفاء لانها خلاف الظاهر.

ج. اذا لم يكن لاحدهما البينة فالقول قول مدعي البتـات قـال ابـن عـابدين فيحصـل الاستحسـان في الاختلاف في البينـة ترجيـح قـول المدعـي البتـات. ومن القرائن الدالة على الوفاء نقصان الثمن كثيراً وهـو مـا لايتغـابن فيـه النـاس عـادة الا ان يدعـى صاحبه تغير السعر. والله اعلم.

المصادر:

١. بغية المسترشدين.
٢. مجلة الاحكام العدلة.
٣. كشاف القناع.
٤. الفتاوى الهندية.
٥. تبين الحقائق للزيلعي.
٦. البحر الرائق.
٧. ابن العابدين.
٨. مغني المحتاج.
٩. نهاية المحتاج.
١٠. تحفة المحتاج.
١١. البزازية بهامش الهندية.
١٢. معين الاحكام.
١٣. حاشية الطحاوي على الدر المختار.

الصحافة الاسلامية
بين عز الكورد واللغة العربية

مدير التحرير

من المعلوم أن اللغة العربية لم تغب من التاريخ الكوردي يوماً بعد بزوغ فجر الاسلام بل كانت حاضرةً، في كل زمن وصعيد وميدان وكانت شاهدة للاحداث والابداع الكوردي منذ قامت الرواسي الشوامخ في كوردستان تعانق آيات القرآن الكريم وتحت كل شجرة وعلى كل نبع وتحت كل صخرة في جباله الشماء قصة حضارة اسلامية في زيها الكوردي أوذكرى بطولة او أثر في العلم والدين أونابغة في علوم الآلة والغاية وفي التاريخ الف شاخص وشاهد.

ولست هنا في استعراض صفحات مجد الكورد في هذا المضمار ويكفى زهواً وفخراً أن نشير الى مجد الكورد بعد بزوغ نور الاسلام واشراق حضارة الاسلام على كوردستان، أن الكورد تلقى اللغة العربية كما يتلقى الظمآن ماءً فراتاً يطفئ ظمأه ووجد الراحة والهدوء حين تخلى عن ديانة الحكام المتسلطين عليه رغم ارادته فكان الاسلام والقرآن هداية للقلوب وضوءً ساطعاً للعقول وعزاً وسلاماً لأرض كوردستان - العراق وتحريراً لانسانه من العبودية للعباد الى عبادة الله.

وبعد الانتفاضة المباركة في ربيع ١٩٩١م بدء الكورد مسيرة صاعدة بالأسلام وبدات باللغة الكوردية تستكمل عناصر قوتها وديمومتها ببليغ مفرداتها وقوة بلاغة أساليبها واصبحت الثوب الأكثر تالقاً للاسلام وأصبح لسان الكورد آداة التعبير في الحقول العلمية والثقافية والحضارية. وفي ظل تجربة كوردستان يعمل المخلصون من الكورد من أجل توسيع آفاق التعارف بين اللغة العربية لغة القرآن واللغة الكوردية لغة الأم وعدم انفصام الامة الكوردية والأمة العربية بسبب اختلاف اللسان ونناضل في مجلة شمس الاسلام في كوردستان بقلوب صافية ونبات صادقة واقلام واعية من أجل تعايش الصداقة والتعارف بين اللغة القومية ولغة الاسلام رغم ان-البعض-بات أهواءهم متعلقة بامجاد زائلة زائفة وأمست قلوبهم مليئة-لا بالغبطة- بل بالحسد ويمارسون أنواعاً من المكر والخداع لتعريب افكارنا وعقولنا مثل تعريب أرضنا ولساننا ويتفننون في سقط القول وبدع المبادئ وتحريف الفهم الكوردى لثقافة اللغة العربية وأحدثوا ثغرات وفجوات في التعايش والتسامح والبناء الحضاري والعقيدة والفكر الاسلامي عبر التاريخ المشرق بين الأمم الاسلامية على أختلاف الالسن والأوطان.

كل ذلك لثقة شعبنا المطلق بالتجربة الرائدة وتحصين البيت الكوردى وتحقيق أماني الكورد داخل الكوردستان المحررة وتجاوز صعاب تفعيلات الاضطهاد الى البناء السياسي والاقتصادي والعلمي وايمان الفصائل القائدة في كوردستان بمنهج فكري ملتزم بالاسلام والقومية ضد العنصرية والاضطهاد القومي ونحن بانتظار البحوث والأفكار التي تخدم مسيرة شعبنا في حكم نفسه بنفسه والجمع بين جناحيي الحكم الأصيل الاسلام والقومية وشكراً لاصحاب الأقلام الشريفة سلفاً.